

ЖУРНАЛІСТИ В РОЗПАЛ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ — РЕПОРТАЖ ПРО УКРАЇНУ

Дослідження охоплює період: січень–грудень 2022 року
Підготовлено громадською організацією «Платформа прав людини»

ЖУРНАЛІСТИ В РОЗПАЛ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ — РЕПОРТАЖ ПРО УКРАЇНУ

Solidarity Fund PL

ПЛАТФОРМА
П Р А В Л Ю Д И Н И

ЖУРНАЛІСТИ В РОЗПАЛ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ — РЕПОРТАЖ ПРО УКРАЇНУ

Дослідження охоплює період: січень–грудень 2022 року

ДОСЛІДНИЦЬКА ГРУПА

Провідна дослідниця:

Євгенія Олійник, докторка філософії, програмна директорка Фонду розвитку ЗМІ

Дослідники:

Тетяна Гордієнко, дослідниця Фонду розвитку ЗМІ, докторантка Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Дар'я Орлова, докторка філософії, доцентка Могилянської школи журналістики (Національний університет «Києво-Могилянська академія»)

Молодші дослідники:

Оксана Буць, магістерка соціології, дослідниця Фонду розвитку ЗМІ

Северин Шалайський, дослідник Українського інституту медіа та комунікації

Підготовлено: ГО «Платформа прав людини» (Україна)

Експертна оцінка:

Дженніфер Адамс, спеціалістка «Гендер, Медіа та Цифрові Права»

Людмила Опришко, голова Комітету з медіа та рекламного права Національної асоціації адвокатів України, старша наукова співробітниця Інституту інформаційного, телекомунікаційного та медіаправа Вестфальського університету імені Вільгельма Мюнстера (Німеччина), експертка ГО «Платформа прав людини»

За фінансової підтримки Міжнародної програми розвитку комунікації та Фонду міжнародної солідарності в рамках польської співпраці з питань розвитку Міністерства закордонних справ Республіки Польща

Дисклеймер: використані позначення та викладення матеріалу в цій публікації не є вираженням будь-якої думки з боку ЮНЕСКО щодо правового статусу будь-якої країни, території, міста чи регіону, або їхніх органів влади, або щодо визначення їхніх кордонів чи ліній розмежування. Ідеї та думки, висловлені в цій публікації, належать авторам; вони не обов'язково відображають позицію ЮНЕСКО і не накладають на організацію жодних зобов'язань.

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ	8
КОРОТКИЙ ЗМІСТ	9
ВСТУП	11
КАТЕГОРІЯ А. Загальний огляд ситуації з безпекою журналістів в Україні	13
1. Статистика безпеки та безкарності	15
1.1. Кількість і види загроз життю журналістів	15
1.2. Кількість і види інших загроз журналістам	15
1.3. Кількість і види фактичних нападів на журналістів без смертельних наслідків	17
1.4. Кількість і види вбивств журналістів	18
1.5. Кількість журналістів, які загинули не під час виконання професійних обов'язків	20
1.6. Види погроз і нападів на журналістів на тимчасово окупованих РФ територіях	20
1.7. Кількість і види погроз на адресу медіаорганізацій	21
1.8. Кількість і види нападів на медіаорганізації	22
1.9. Дезагреговані дані за зазначеними вище показниками	23
2. Спільне розуміння та діяльність різних стейкхолдерів	24
2.1. Серед національних груп стейкхолдерів існує точне розуміння масштабу та характеру проблем	24
2.2. Існує національна стратегія, яка визначає цілі та виконавців, відповідальних за ці питання	24
2.3. Інформаційні матеріали, доступні основними національними мовами	25
2.4. Стейкхолдери співпрацюють на практиці щодо основних публічних подій	25
2.5. Питання безпеки висвітлюються під час приурочених дат і заходів	26
КАТЕГОРІЯ Б. Ролі й обов'язки державних установ і політичних діячів	28
1. Держава має закони, які можуть захистити журналістів	30
2. Існують відповідні нормативні заяви, політики й інституційні рамки, які захищають важливість безпеки журналістів	32
3. Система кримінального та цивільного правосуддя ефективно реагує на погрози та акти насильства щодо журналістів	33
Рекомендації	34
КАТЕГОРІЯ В. Роль і реакція ОГС й академічних установ	37
1. ОГС і науковці здійснюють моніторинг безпеки та обмінюються інформацією	38
1.1. ОГС досліджують і моніторять питання безпеки журналістів	38
1.2. ОГС аналізують дані для отримання якісного розуміння обставин і причин вбивств і безкарності	39
1.3. ОГС надають інформацію ЗМІ та широкій громадськості	39
1.4. ОГС здійснюють моніторинг і повідомляють про конкретні напади або переслідування журналісток або інших цільових груп	40
1.5. ОГС надають інформацію про безпеку журналістів установам ООН та в рамках процесу Універсального періодичного огляду	41
2. Національні ОГС просувають скоординовані підходи до питань безпеки журналістів	41
2.1. ОГС мають ресурси для роботи з питань безпеки	41
2.2. ОГС співпрацюють між собою та з іншими стейкхолдерами	42
2.3. Національні ГО проводять активні консультації та координують свою діяльність з міжнародними ГО	43

2.4. ОГС ефективно співпрацюють з державою, законодавчими органами, ООН та іншими, роблячи свій внесок у формування законодавства та політики	43
3. ОГС і наукові установи нарощують знання та потенціал	44
3.1. Академічні й інші навчальні курси для журналістів включають належну професійну підготовку з питань безпеки	44
3.2. ОГС надають журналістам відповідну інформацію, включаючи можливості для навчання та ресурси	44
3.3. ОГС надають юридичні консультації та послуги журналістам з питань безпеки, включаючи консультування та допомогу журналістам, яким загрожує небезпека, і сім'ям вбитих журналістів	45
3.4. ОГС розробляють програми, які надають конкретну підтримку журналістам	45
3.5. ОГС оцінюють і звітують про проведені ініціативи з навчання та підтримки	45
3.6. ОГС надають захисне обладнання та проводять тренінги для вразливих працівників ЗМІ	46
3.7. ОГС надають, за необхідності, місця притулку або безпечні будинки для працівників ЗМІ, яким загрожує серйозна небезпека	46
3.8. ОГС беруть участь у наданні гуманітарної допомоги журналістам, яким загрожує небезпека або які були вбиті чи поранені	47
Рекомендації	47
КАТЕГОРІЯ Г. Ролі й обов'язки медіа та посередників	49
1. Медійні організації вживають конкретних заходів для захисту безпеки журналістів	50
1.1. Медіаорганізації стежать за питаннями безпеки та мають політику безпеки, яка є письмово оформленою та доступною для працівників	50
1.2. Політика безпеки поширюється на позаштатних журналістів, їхніх асистентів, місцевих працівників і допоміжний персонал	52
1.3. Журналісти, зокрема й фрилансери, мають контракти з належними умовами праці, а саме щодо безпеки й особистого ризику	53
1.4. Медіаорганізації забезпечують безпечні і надійні робочі місця та умови праці	53
1.5. Журналісти мають право відмовитися від небезпечних завдань	54
1.6. Політика безпеки включає положення про оцінку ризиків для визначення рівнів небезпеки, з якою стикаються працівники під час виконання конкретних завдань	54
1.7. Медіаорганізації проводять тренінги з питань безпеки у ворожому середовищі й усвідомлення ризиків перед тим, як відправити журналістів на небезпечні завдання	55
1.8. Медіаорганізації забезпечують належне страхування та необхідне захисне спорядження для журналістів, які виконують небезпечні завдання, включно зі спорядженням, яке підходить для жінок	56
1.9. Медіаорганізації надають належну підтримку журналістам, які виконують небезпечні завдання	57
1.10. Медіаорганізації зв'язуються з силами безпеки, де це доречно, щоб розробити рекомендації щодо поведінки з журналістами перед в'їздом на небезпечну територію	57
1.11. Медійні організації визнають, що працівники стикаються з особливими ризиками, і вживають конкретних стратегій для їх зменшення	58
1.12. Громадські медіа використовують протоколи безпеки відповідно до своїх обставин	59
2. Журналістські спілки та професійні організації вживають конкретних заходів для сприяння безпеці журналістів	59

2.1. Журналістські спілки/об'єднання здійснюють моніторинг питань безпеки та виступають за те, щоб роботодавці й органи влади проводили ефективну політику щодо цих питань	59
2.2. Журналістські спілки/об'єднання надають інформаційні ресурси та сприяють поширенню передового досвіду, зокрема й щодо професіоналізму ЗМІ	59
2.3. Журналістські спілки/об'єднання надають практичні поради та доступ до спеціалізованих ресурсів працівникам ЗМІ, які виконують небезпечні завдання	60
2.4. Журналістські спілки/об'єднання проводять тренінги та консультування журналістів щодо подолання стресу	60
2.5. Журналістські спілки/об'єднання надають підтримку місцевим ЗМІ та громадянським журналістам	60
2.6. Журналістські спілки/об'єднання створюють програми для журналісток, які враховують специфічні ризики, з якими вони можуть зіткнутися під час виконання небезпечних завдань	61
3. Усі медійники, включно з журналістами-фрилансерами, знають про безпеку в цифрових комунікаціях	61
3.1. Журналісти знають про цифрові небезпеки та заходи захисту	61
3.2. Журналісти ефективно використовують захист у цифровій комунікації, зокрема відповідне програмне забезпечення та інші запобіжні заходи	62
3.3. Роботодавці й інші особи надають програмне забезпечення, обладнання та навчання, які дають змогу журналістам захищати комунікації	62
4. Медіаспільнота висвітлює питання безпеки	63
4.1. Медіаспільнота демонструє власну стурбованість питаннями безпеки та безкарності, не боїться висвітлювати ці питання як такі, що становлять суспільний інтерес, і визнає спільні інтереси з громадськими ЗМІ та громадянськими журналістами в цих питаннях	63
4.2. Медіа виступають у ролі захисника інтересів суспільства в цих питаннях	63
4.3. Медійники співпрацюють із невідповідними стейкхолдерами, щоб забезпечити належну політику та привернути увагу до проблеми	64
5. Посередники поважають безпеку журналістів	64
Рекомендації	65

КАТЕГОРІЯ Ґ. Роль і реагування системи ООН

та інших міжнародних організацій, присутніх у країні

1. ООН у країні відстежує питання безпеки журналістів та обмінюється інформацією	68
1.1. Система ООН на національному рівні визначає відповідні інструменти, дії та суб'єктів, а також встановлює партнерство та канали зв'язку зі спеціалізованими моніторинговими організаціями	68
1.2. Система ООН підтримує конкретні проекти та заходи з розбудови та зміцнення потенціалу для моніторингу й оцінки безпеки	70
1.3. Система ООН на національному рівні має відповідну стратегію підвищення обізнаності та робить заяви щодо впливів журналістів	70
1.4. Система ООН на національному рівні публікує інформацію з питань безпеки журналістів і робить її доступною основними національними мовами	71
1.5. Організації системи ООН на національному рівні сприяють існуванню поширенню відповідних нормативних стандартів	71
1.6. Просування політики безпеки враховує той факт, що журналістки можуть зазнавати певних сексуальних домагань і насильства	71
1.7. Система ООН на національному рівні запитує у держави інформацію про безпеку журналістів і проблему безкарності	72

1.8. Система ООН на національному рівні надає інформацію про безпеку та безкарність журналістів ООН на глобальному рівні	72
2. Система ООН у країні здійснює ефективну координацію та реагування на інциденти й проблеми з безпекою	72
2.1. Організації системи ООН здійснюють спільну, взаємодоповнюючу та скоординовану діяльність на підтримку безпеки журналістів відповідно до Плану дій ООН	72
2.2. Система ООН заохочує багатосторонню співпрацю з суб'єктами, що не входять до складу ООН, з питань безпеки та безкарності, а також сприяє формуванню національних стратегій	73
2.3. Питання, пов'язані з безпекою журналістів, відображені в Рамкових програмах ООН з надання допомоги в цілях розвитку та інших програмних документах для країн, а також обговорюються на засіданнях країнних груп ООН, до складу яких входять як резиденти, так і нерезиденти	73
3. ООН всередині країни нарощує знання та потенціал	73
3.1. Система ООН просуває питання безпеки в контактах із місцевими стейкхолдерами, поширює знання про відповідні належні практики та заохочує адаптацію на місцевому рівні	73
3.2. Організації системи ООН надають консультації та нарощують потенціал стейкхолдерів з таких питань, як поводження з журналістами, розслідування злочинів проти журналістів, а також заходи переслідування та захисту	74
3.3. Організації системи ООН на національному рівні мають або збирають кошти для своїх заходів з безпеки	74
3.4. Організації системи ООН проводять для журналістів тренінги з безпеки, зокрема щодо висвітлення подій у зонах конфлікту, юридичних прав, методів самозахисту, надання першої медичної допомоги тощо, а також допомагають у забезпеченні захисним обладнанням	74
4. Інші міжнародні міжурядові та неурядові організації в країні сприяють безпеці журналістів	74
4.1. Міжнародні суб'єкти в країні відстежують питання безпеки журналістів та обмінюються інформацією	75
4.2. Міжнародні суб'єкти сприяють застосуванню скоординованих підходів до питань безпеки	75
4.3. Міжнародні суб'єкти в країні нарощують знання та потенціал	75
Рекомендації	76
ДОДАТОК 1. Перелік опитаних і досліджених установ	78
ДОДАТОК 2. Вибрані джерела	80

- АНРВУ** — Асоціація незалежних регіональних видавців України
- ГО** — громадська організація
- ЄСПЛ** — Європейський суд з прав людини
- ЄФЖ** — Європейська федерація журналістів
- ЗІЗ** — засоби індивідуального захисту
- ЗМІ** — засоби масової інформації
- ЗСУ** — Збройні Сили України
- ІМІ** — Українська неурядова організація «Інститут масової інформації»
- ІРРП** — Інститут Розвитку Регіональної Преси
- КЖЕ** — Комісія з журналістської етики
- КЗЖ** — Комітет захисту журналістів
- МБФ** — Міжнародний благодійний фонд
- МІП** — Міжнародний інститут преси
- ММПЛУ** — Моніторингова місія з прав людини в Україні
- МФЖ** — Міжнародна федерація журналістів
- НМПУ** — Незалежна медіа-профспілка України
- НСЖУ** — Національна спілка журналістів України
- ОБСЕ** — Організація з безпеки і співробітництва в Європі
- ОГС** — організація громадянського суспільства
- ООН** — Організація Об'єднаних Націй
- ПБЖ** — показники безпеки журналістів
- РБК** — громадська організація «Репортери без кордонів»
- РПЛ** — Рада з прав людини
- РФ** — Російська Федерація
- УВКПЛ** — Управління Верховного комісара ООН з прав людини
- ФРМ** — Фонд розвитку медіа
- ЦСР** — Цілі сталого розвитку

КОРОТКИЙ ЗМІСТ

2022 рік став абсолютним викликом для безпеки журналістів в Україні, насамперед через повномасштабне вторгнення РФ 24 лютого 2022 року. Журналісти та працівники ЗМІ зіткнулися зі зростаючими ризиками як під час виконання завдань, так і в повсякденному житті, перебуваючи в середовищі, яке піддається постійним фізичним і цифровим загрозам.

Цей звіт, підготовлений на основі ПБЖ, розроблених ЮНЕСКО, і охоплює період із 1 січня 2022 року по 31 грудня 2022 року, ґрунтується на багатогранному підході, який поєднує інтерв'ю зі стейкхолдерами, масштабні кабінетні дослідження та аналіз даних. Звіт змальовує картину українського медіапростору, на який серйозно вплинула низка викликів — усі вони посилюються у період жорстокої війни — і який потребує постійної адаптації, інновацій і стратегічної міжнародної підтримки для забезпечення безпеки журналістів і збереження свободи преси в країні.

Основні висновки

■ **Виклики, пов'язані з конфліктом.** Журналісти стикаються з підвищеними ризиками під час виконання своїх професійних обов'язків та в особистому житті, зважаючи на постійні фізичні та цифрові загрози. В інтерв'ю повідомлялося, що журналісти стають об'єктами нападів, погроз, свавільних арештів і викрадень. ЮНЕСКО повідомило про 11 загиблих журналістів у 2022 році, що робить Україну другою найсмертоноснішою країною для журналістів у цьому році. ІМІ, яка також враховує журналістів, убитих поза службою, і журналістів, які були на службі, повідомляє про 43 загиблих. Медіаорганізації, співробітники яких працюють на окупованих територіях, стикаються з додатковими проблемами, які ще більше ускладнюють труднощі, з якими вони вже зіткнулися до повномасштабного вторгнення РФ 24 лютого 2022 року. Зокрема, новинні агентства, що базуються на сильно обстрілюваних східних і південних територіях України, були змушені переїхати, і це ставить під загрозу надання достовірної інформації населенню цих районів.

■ **Перешкоди для свободи преси.** Редакції новин в Україні зіткнулися з нагальними загрозами, пов'язаними з вторгненням, а також нормативно-правовими викликами, пов'язаними з запровадженням воєнного стану до 2022 року та запровадженням російського законодавства на тимчасово окупованих РФ територіях. Ці виклики включають зниження рівня суспільної довіри та відповідні загрози, пов'язані з безпекою журналістів.

■ **Потреби редакцій та логістика.** Динамічність і безпрецедентність загроз працівникам ЗМІ створює стан постійної готовності до реагування та необхідність термінової адаптації редакцій і медіаорганізацій. Загалом за звітний період ІМІ зафіксувала 67 випадків погроз на адресу ЗМІ та їхніх працівників, а також обстріли 16 телевеж в Україні та захоплення або знищення російськими силовиками восьми редакцій.

■ **Прогалини у правовому захисті.** Незважаючи на законодавство, що регулює діяльність ЗМІ в Україні, стейкхолдери відзначили відсутність координації між цими законами й органами, відповідальними за розслідування та притягнення до відповідальності за злочини проти журналістів.

■ **Необхідність міжнародної підтримки.** Тоді як державні та медійні ресурси були спрямовані на військові зусилля, ОГС і міжнародні організації надали значну технічну, фінансову та психологічну підтримку, яка залишається вкрай необхідною, а також допомогу в переміщенні людей і ЗМІ до безпечніших місць.

■ **Нестача інформації та даних.** Наявність достовірних даних, а отже, і повний масштаб фізичної та емоційної шкоди, завданої журналістам і медіа, залишається невизначеним через обмежений доступ до окупованих і зруйнованих війною територій. Дані про гендерні аспекти насильства проти журналістів — наприклад, напади за ознакою статі — здебільшого відсутні, що перешкоджає детальному аналізу специфічного впливу війни на журналісток.

■ **Гендерні розбіжності.** Кількість журналісток, які висвітлюють конфлікт, збільшилася у 2022 році частково через те, що журналісти чоловічої статі вступили до лав ЗСУ. Однак більшість ініціатив у сфері безпеки та правосуддя, спрямованих на посилення безпеки журналістів — як на національному, так і на міжнародному рівнях — не включають гендерно орієнтованого або інтерсекційного підходу.

■ **Цілісний підхід.** У 2022 році надання ресурсів для посилення фізичної, цифрової та психологічної безпеки журналістів було пріоритетним напрямом роботи для всіх стейкхолдерів, досліджених у цьому звіті. Стратегічна співпраця з метою інтеграції найкращих міжнародних практик і дотримання цілісного підходу до безпеки є необхідною для подальшої підтримки журналістів і працівників медіа в Україні.

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року суттєво вплинуло на безпеку журналістів в Україні. Протягом 2022 року ЮНЕСКО підтвердила, що 11 журналістів вбили у той час, коли вони виконували свої професійні обов'язки. Це є найвищим річним показником для України за всю історію спостережень. Окрім вбивств журналістів, повідомлялося про інші види насильства, зокрема про насильницькі зникнення, катування, погрози та психологічне насильство.

Систематична оцінка ситуації з безпекою журналістів протягом 2022 року, зокрема й через оцінки загроз, з якими стикаються журналісти, а також вивчення систем і структур, що існують для їхнього захисту, дає змогу сформулювати науково обґрунтовані рекомендації, які можуть ефективно покращити здатність країни гарантувати безпеку журналістів. Вивчаючи роль різних груп суб'єктів, автори звіту підходять до питання безпеки журналістів крізь призму залучення багатьох стейкхолдерів і припускають, що тільки через співпрацю та обмін інформацією можна досягти більш безпечного середовища для журналістів.

ПБЖ є кроком на шляху до реалізації плану дій ООН щодо безпеки журналістів та питання безкарності. Цей план ухвалили всі керівники органів ООН у 2012 році, відтоді він забезпечує основу для багатосторонньої співпраці з метою покращення безпеки журналістів. До реалізації плану ООН залучені різні групи учасників, такі як міжурядові організації, державні органи, ЗМІ, наукові установи та громадянське суспільство.

Оцінювання ґрунтується на розумінні того, що свобода вираження поглядів лежить в основі інших демократичних свобод. Це підкреслює актуальність забезпечення журналістів і ЗМІ спеціальним захистом, щоб вони могли працювати вільно та незалежно. Безкарність за злочини проти журналістів призводить до самоцензури, нездатності ЗМІ бути платформою для суспільної дискусії та загалом до формування в суспільстві відчуття незахищеності.

Методологія

Цей звіт відповідає методології ПБЖ — інструменту для відображення «ключових характеристик, які можуть допомогти оцінити, якою мірою журналісти можуть виконувати свою роботу в безпечних умовах, і визначити, чи проводяться адекватні розслідування злочинів, скоєних проти них»¹. Дослідницька група, яка працювала над цим звітом, керувалася методологією ЮНЕСКО ПБЖ (з деякими правками, що відповідають сучасному контексту подій в Україні) і практичним посібником, який допоможе дослідникам у застосуванні цього методу.

¹ ЮНЕСКО, доступно за посиланням: <https://en.unesco.org/themes/safety-journalists/journalists-safety-indicators>

Відповідно до загальної методології ПБЖ звіт охоплює п'ять категорій (А–Г) показників, включаючи статистику безпеки та безкарності (Категорія А), а також заходи, що проводять чотири ключові групи стейкхолдерів (категорії Б–Г), для сприяння безпеці; ці групи включають систему ООН, державних і політичних діячів, ОГС та науковців, а також ЗМІ і посередників.

Це поглиблене оцінювання надає детальний і всебічний аналіз, поєднуючи різні методи дослідження — насамперед кабінетні дослідження та глибинні інтерв'ю. Оцінювання охоплює період у 12 місяців, а саме 2022 рік. Протягом трьох місяців дослідники провели 53 онлайн-інтерв'ю українською та англійською мовами з представниками різних груп стейкхолдерів, представлених у цьому звіті (див. Додаток 1). Інформація, отримана в результаті інтерв'ю, була доповнена широким кабінетним дослідженням, зокрема на вебсайтах та у звітах міжнародних і національних організацій, матеріалах, опублікованих у ЗМІ, заявах політичних діячів, прецедентному праві, законодавстві про права людини, наукових дослідженнях та інших джерелах.

Дані були зібрані з різних достовірних джерел, а в деяких випадках, коли дані різнилися через різні методології збору даних, автори надавали пріоритет конкретним джерелам даних. Це, наприклад, стосується інформації про вбивства журналістів, де для полегшення аналізу було надано перевагу даним ЮНЕСКО. Вони були доповнені цифрами з ключових національних механізмів моніторингу, а відмінності в методології між різними джерелами пояснюються у звіті.

Кілька розділів звіту, які не містять жодних посилань, ґрунтуються на зазначених вище глибинних інтерв'ю, проведених із низкою експертів, що представляють різні групи стейкхолдерів.

Для того щоб проілюструвати внесок, зроблений респондентами, у звіті наведено прямі цитати, які подано анонімно з метою захисту конфіденційності та безпеки джерел.

Відповідно до методології ПБЖ звіт розглядає безпеку журналістів крізь призму гендерної проблематики, досліджуючи конкретні загрози, з якими стикаються журналістки, коли це доречно.

КАТЕГОРІЯ А

Загальний огляд ситуації
з безпекою журналістів
в Україні

Ключові показники

1. Статистика безпеки та безкарності
2. Спільне розуміння та діяльність різних стейкхолдерів

У попередні роки виклики, пов'язані з безпекою журналістів, у більшості випадків стосувалися працівників ЗМІ, які проводили журналістські розслідування². Натомість тепер, з початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року, вони пов'язані насамперед з війною. Журналісти стикаються з підвищеними ризиками як під час виконання, так і невиконання своїх професійних завдань через перебування в країні, яка зазнає постійних фізичних і цифрових атак. Ця загроза стосується всіх журналістів без винятку: не лише українських, а й міжнародних, які приїжджають в Україну для виконання своєї роботи та висвітлення подій.

Ще одним аспектом висвітлення воєнних подій є те, що українських журналістів можуть призвати до армії, що також впливає на медіагалузь у країні. У короткостроковій перспективі це призводить до відтоку кваліфікованих кадрів із галузі, а в довгостроковій — може створити значний дефіцит кадрів у галузі, зважаючи на те, що підготовка кваліфікованих медіапрофесіоналів займає роки. За даними ІМІ, протягом 2022 року 23 журналісти, які вступили до лав ЗСУ, загинули під час бойових дій³.

Інша категорія загроз безпеці стосується журналістів на тимчасово окупованих РФ територіях як до, так і після вторгнення 24 лютого 2022 року⁴. Під час глибинних інтерв'ю, проведених для цієї оцінки, були зібрані свідчення про те, що журналісти на окупованих територіях стали об'єктами нападів, погроз і викрадень (*ідеться про свідчення журналістів із раніше окупованих територій, зокрема Харківської та Херсонської областей, а також тих, хто перемістився з окупованих територій*).

Український журналіст Олег Батурін був викрадений 12 березня в окупованій на той час Херсонській області (*на момент підготовки звіту ця область знову перебуває під контролем українського уряду*). Він повідомив, що його утримували в полоні протягом восьми днів, допитували і катували російські солдати⁵. Це лише один із прикладів переслідувань, яких, за повідомленнями, зазнають журналісти на тимчасово окупованих РФ територіях.

Масштаб цих фізичних та емоційних ризиків (включно з катуваннями, затриманнями та вбивствами) ще доведеться повністю оцінити, оскільки існує значна частка тимча-

2 Комітет захисту журналістів, доступно за посиланням: <https://cpj.org/europe/ukraine/2021/>

3 Інститут масової інформації, доступно за посиланням: <https://imi.org.ua/en/infographics/list-of-journalists-killed-i45959>

4 NPR, доступно за посиланням: <https://www.npr.org/2022/03/25/1088808627/ukrainian-journalists-missing-detained>

5 The Guardian, доступно за посиланням: <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/03/they-said-theyd-mutilate-and-kill-me-says-kidnapped-ukrainian-journalist>

сово окупованих РФ територій, щодо яких доступ до інформації є дуже обмеженим і нерегулярним. Навіть ті джерела інформації, які наважуються співпрацювати з українськими медіаорганізаціями та журналістами і висвітлюють ситуацію на цих територіях, обережно користуються різноманітними інструментами цифрової безпеки, зокрема й для збереження своєї анонімності. Журналісти також докладають чимало зусиль, щоб захистити особистість своїх джерел інформації на тимчасово окупованих територіях й убезпечити їх від неминучої небезпеки в разі розкриття.

Рівень безпеки журналістів, які працюють в Україні, безпосередньо пов'язаний з обсягом ресурсів, якими володіють медіаорганізації. Наявність більших ресурсів дає змогу редакціям надавати обладнання для забезпечення безпеки, сучасну логістику та транспортні засоби, допомогу охоронців і фіксерів, а також організовувати страхування для співробітників. У медіаорганізаціях із більшими ресурсами також існують окремі відділи безпеки, які консультують журналістів у разі отримання погроз або виникнення інших потенційно небезпечних ситуацій, а також мають комплексні протоколи безпеки для співробітників. Тому фрилансери, які не мають доступу до заходів безпеки, що надають медіаорганізації, відчують підвищену вразливість.

Таким чином, ситуація з безпекою журналістів тісно пов'язана як із воєнними подіями в країні, так і з економічною спроможністю ЗМІ. Останнє буде більш детально розглянуто в Категорії Г, яка охоплює ЗМІ.

Численні національні та міжнародні організації здійснювали моніторинг ситуації в Україні та збирали ключові дані про роботу журналістів і функціонування медіаіндустрії. Для підготовки цього розділу були розглянуті звіти ключових національних і міжнародних моніторингових організацій (повний перелік опитаних і джерел інформації наведено в додатках до оцінки).

1. Статистика безпеки та безкарності

1.1. Кількість і види загроз життю журналістів

1.2. Кількість і види інших загроз журналістам

Упродовж досліджуваного періоду журналісти в Україні повідомляли про погрози в різних формах. Про це свідчать як дані, зібрані багатьма організаціями, що проводять відповідні моніторинги, так і самі працівники ЗМІ й інші стейкхолдери, які брали участь у глибинних інтерв'ю в рамках оцінювання.

Упродовж поточного дослідницького періоду (2022 рік) ІМІ задокументувала 67 випадків, коли журналісти та медіа отримували повідомлення про погрози, іноді неодноразові, включно з погрозами вбивством⁶.

6 Інститут масової інформації, доступно за посиланням: <https://imi.org.ua/en/monitorings/467-crimes-against-journalists-and-media-in-ukraine-committed-by-russia-in-ten-months-of-the-war-i49772>

Погрози надходять у різний спосіб: як через цифрові канали та платформи комунікації, так і у вигляді телефонних дзвінків, електронних листів і публічних заяв, що містять погрози. Наприклад, дев'ять медіаорганізацій в Одесі (на півдні України) повідомили про отримання електронних листів з погрозами та звинуваченнями у «пособництві нацизму».

У Херсоні під час його тимчасової окупації Кирило Стремоусов (призначений на державні посади окупаційною владою РФ) зробив публічну заяву, в якій погрожував журналістам та активістам, згадуючи в цьому контексті про тортури⁷. Кореспондентка українського інформаційного агентства «Укрінформ» у Херсоні Ірина Староселець повідомила про телефонні погрози через свою роботу, пов'язану з висвітленням війни в регіоні⁸.

Інший репортер, Євген Малолетка, який висвітлював російську атаку на Маріуполь, повідомив, що отримав низку погроз через соціальні мережі. Він задокументував обстріл пологового будинку в Маріуполі 9 березня. Пізніше був названий фотографом року за версією The Guardian⁹ й отримав престижну нагороду World Press Photo як один із чотирьох світових переможців¹⁰. Незважаючи на таку міжнародну популярність, російські чиновники звинуватили його в соціальних мережах у підробці своїх фотографій і в тому, що він діє як «антиросійський пропагандист»¹¹.

Також повідомлялося про випадки погроз і примусу, які були спрямовані на те, щоб змусити журналістів на тимчасово окупованих територіях співпрацювати з окупаційною владою РФ і поширювати повідомлення від їх імені. Ці випадки були підтверджені представниками ІМІ в Бердянську¹².

Окрім погроз вбивством, Платформа безпеки журналістів при Раді Європи повідомила про три випадки переслідування та залякування журналістів¹³.

Згідно зі звітом ІМІ¹⁴ у 2022 році спостерігалися затримання журналістів. Дмитро Хилук, журналіст інформаційної агенції «УНІАН», який зник безвісти в Київській області під час російської окупації навесні, був затриманий у слідчому ізоляторі в РФ, ідеться у звіті. Інший приклад затримання можна знайти в розповіді двох місцевих журналістів із Луганської області. Журналісти, які побажали залишитися невідомими, заявили, що вони були затримані російськими військовими й утримувалися в приміщенні так званого «Міністерства державної безпеки Луганської народної республіки» (МДБ ЛНР). Ще два приклади затримань: Анжела Слободян, журналістка нині закритої ТРК «Україна», повідомила, що її утримували в одиночній камері в окупованому Росією Херсоні; Гульсум Халілова, кримськотатарська журналістка телеканалу АТР, яка, за повідомленнями, була заарештована турецькою владою в аеропорту Стамбула у відповідь на запит Росії через канали Інтерполу.

7 Інститут масової інформації, доступно за посиланням: <https://imi.org.ua/en/news/in-kherson-collaborationists-threat-journalists-with-torture-chambers-i44194>

8 Український ПЕН, доступно за посиланням: <https://pen.org.ua/en/zhumalisty-na-vijni-monitoryng-zlochyniv-rosijskyh-okupantiv-proti-vilnyh-media-onovlyuetsya>

9 The Guardian, доступно за посиланням: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2022/dec/23/evgeny-maloletka-agency-photographer-of-2022-ukraine>

10 World Press Photo, доступно за посиланням: <https://www.worldpressphoto.org/collection/photo-contest/2023/Evgeniy-Maloletka/1>

11 Інститут масової інформації, доступно за посиланням: <https://imi.org.ua/en/news/russians-threaten-photojournalist-who-took-picture-of-bombing-of-maternity-hospital-in-mariupol-i44300>

12 Інститут масової інформації, доступно за посиланням: <https://imi.org.ua/en/monitorings/467-crimes-against-journalists-and-media-in-ukraine-committed-by-russia-in-ten-months-of-the-war-i49772>

13 Платформа безпеки журналістів при Раді Європи, доступно за посиланням: <https://fom.coe.int/en/graphiques>

14 Інститут масової інформації, доступно за посиланням: <https://imi.org.ua/en/monitorings/467-crimes-against-journalists-and-media-in-ukraine-committed-by-russia-in-ten-months-of-the-war-i49772>

1.3. Кількість і види фактичних нападів на журналістів без смертельних наслідків

Однією з поширених загроз для журналістів упродовж 2022 року був ризик стати викраденим або (тимчасово) зникнути безвісти. Згідно з українським законодавством¹⁵ зниклі безвісти не вважаються померлими до повного з'ясування обставин зникнення або надання доказів смерті зниклого.

РБК повідомляє, що впродовж 2022 року шість журналістів (тимчасово) зникли безвісти¹⁶. Один із них досі не вийшов на зв'язок — український журналіст Дмитро Хилюк, який, за повідомленнями, у російському ув'язненні, його місце перебування не встановлене. ІМІ повідомила про 14 журналістів із Маріуполя як про (тимчасово) зниклих безвісти впродовж 2022 року. Згодом з'ясувалося, що 12 із них втекли у безпечне місце, тоді як місцезнаходження двох журналістів залишається невідомим¹⁷.

КЗЖ наводить випадок журналіста Василя Климентьєва з Харкова, який, за повідомленнями, зник у 2010 році і досі вважається зниклим безвісти у 2022 році¹⁸.

У період із 1 лютого по 31 липня 2022 року ММПЛУ повідомила про сім випадків свавільних арештів і насильницьких зникнень журналістів. Шість із цих актів були скоєні російськими силами або пов'язаними з ними групами на територіях, підконтрольних Росії, а один журналіст зазнав насильницького зникнення з боку української влади¹⁹.

Гучною справою стала справа журналіста Олега Батуріна з Нової Каховки (Херсонська область), який, як стверджується, зник безвісти 12 березня 2022 року. Його звільнили 20 березня. Пізніше він дав свідчення, що був викрадений окупаційною владою РФ через свою журналістську діяльність. Чоловік також повідомив, що члени його сім'ї, які на той момент все ще перебували на тимчасово окупованих територіях, отримували погрози²⁰.

15 Офіційний сайт Верховної Ради України, доступно за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19>

16 Репортери без кордонів, доступно за посиланням: https://rsf.org/en/barometer?exaction_pays_pays=210&exaction_pays_annee=2000&exaction_pays_statut=prison&annee_start=2022&annee_end=2022&exaction_victimes_pays%5B210%5D=210&type%5Bdisparition%5D=disparition#exaction-victimes

17 Інститут масової інформації, доступно за посиланням: <https://imi.org.ua/en/monitorings/467-crimes-against-journalists-and-media-in-ukraine-committed-by-russia-in-ten-months-of-the-war-i49772>

18 Комітет захисту журналістів, доступно за посиланням: <https://cpj.org/data/people/vasyl-klymentyev/>

19 Моніторингова місія з прав людини, доступно за посиланням: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-09-23/ReportUkraine-1Feb-31Jul2022-en.pdf>

20 Інститут масової інформації, доступно за посиланням: <https://imi.org.ua/en/monitorings/467-crimes-against-journalists-and-media-in-ukraine-committed-by-russia-in-ten-months-of-the-war-i49772>

Платформа безпеки журналістів при Раді Європи повідомляє про 26 фізичних нападів і порушень недоторканності журналістів у 2022 році, включаючи вбивства, фізичні травми від обстрілів, а також побиття²¹. З 1 серпня по 31 жовтня 2022 року Моніторингова місія з прав людини в Україні зафіксувала 19 випадків, коли журналісти та працівники ЗМІ отримали тілесні ушкодження²².

Ще дев'ять журналістів, за інформацією РБК, тимчасово утримуються як заручники²³. Більшість журналістів утримували впродовж одного дня, а журналістку Ірину Дубченко утримували найдовше — 16 днів. РБК також заявляє про 16 випадків нападів на журналістів або знімальну групу та 19 випадків, коли журналісти отримали поранення. До їхньої статистики також входять два випадки пошкодження майна (транспортного засобу або комп'ютера).

Інші важливі дані, зібрані ІМІ, свідчать про 20 випадків викрадення журналістів, 15 — поранення журналістів та 29 — стрілянини в журналістів.

1.4. Кількість і види вбивств журналістів

У 2022 році в Україні було вбито більше журналістів, ніж будь-коли з моменту здобуття країною незалежності в 1991 році. У рамках огляду різних звітів і даних для оцінки з'ясовується, що випадки загибелі журналістів протягом досліджуваного періоду повністю пов'язані з вторгненням РФ в Україну 24 лютого 2022 року.

Однак тут варто ще раз зазначити, що різні організації використовують власні методи збору та систематизації даних. Деякі методології враховують лише тих медійників, які загинули під час безпосереднього виконання завдань, інші — тих, хто загинув, не перебуваючи на завданні, але перебуваючи у зоні бойових дій або під час обстрілів. Деякі медіаорганізації (наприклад, ІМІ) також враховують вбивства журналістів або працівників ЗМІ, які вступили до лав ЗСУ після 24 лютого 2022 року. Цим пояснюється різниця в даних різних організацій.

ЮНЕСКО, як установа ООН, уповноважена відстежувати та повідомляти про вбивства журналістів, задокументувала вбивства в Україні у 2022 році на своїй онлайн-обсерваторії. Там зафіксовано 11 випадків вбивств журналістів у країні під час виконання ними своїх професійних обов'язків²⁴. ЮНЕСКО повідомляє про вбивства дев'яти журналістів і двох журналісток. Шестеро з убитих медійників були українцями, а п'ятеро — іноземцями (французами, литовцями, росіянами й американцями).

21 Платформа безпеки журналістів при Раді Європи, доступно за посиланням: <https://fom.coe.int/en/graphiques>

22 Моніторингова місія з прав людини в Україні, доступно за посиланням: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-12-02/HRMMU_Update_2022-12-02_EN.pdf

23 Репортери без кордонів, доступно за посиланням: https://rsf.org/en/barometer?exaction_pays=pays=210&exaction_pays_annee=2000&exaction_pays_statut=prison&annee_start=2022&annee_end=2022&exaction_victimes_pays%5B210%5D=210&type%5Botage%5D=otage&&&&#exaction-victimes

24 Обсерваторія вбитих журналістів ЮНЕСКО, доступно за посиланням: https://www.unesco.org/en/safety-journalists/observatory/grid?f%5B0%5D=countries%3A501c7f7d-f0c7-5ac3-a3e8-86ec665c6528&f%5B1%5D=dataset_filters%3Ad4a028c7-b988-44c4-9fcd-ef76810a0974&f%5B2%5D=dataset_filters%3Ad4a028c7-b988-44c4-9fcd-ef76810a0974&hub=72609&sort_by=unesco_date&sort_order=DESC&date_from=2022-01-01&date_to=2022-12-31

Таблиця 1. Кількість загиблих журналістів за типами ЗМІ в Україні у 2022 році за даними ЮНЕСКО

Тип медіа	Всього
Кроссплатформа	4 (1 українець, 3 іноземця)
Онлайн	3 (2 українця, 1 іноземець)
Друковане	1 (1 українець)
Радіо	0
ТБ	3 (2 українця, 1 іноземець)
Всього	11

Джерело: Обсерваторія ЮНЕСКО з питань загиблих журналістів.

ІМІ наводить дані про 43 журналістів і працівників ЗМІ, які були вбиті впродовж 2022 року²⁵. НСЖУ також надає дані про 43 загиблих журналістів²⁶. Дані обох організацій включають розподіл на тих журналістів, які загинули під час виконання професійних обов'язків, тих, хто загинув поза службою, і тих, хто загинув під час проходження військової служби.

Таблиця 2. Кількість і види вбивств журналістів в Україні у 2022 році за даними НСЖУ

Вид нападу	Всього
Під час виконання професійних обов'язків	8 (3 українця, 5 іноземців)
Не під час виконання професійних обов'язків (включаючи військову службу)	35 (всі українці)
Всього	43 (38 українців, 5 іноземців)

Джерело: НСЖУ.

Інші організації також повідомляють про вбивства журналістів, кількість яких залежить від визначень і методології, що застосовуються кожною з них. До них належить, наприклад, Комітет захисту журналістів (15 убитих журналістів),²⁷ Платформа безпеки журналістів при Раді Європи (12 убитих журналістів)²⁸ і Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні (18 убитих журналістів).

25 Інститут масової інформації, доступно за посиланням: <https://imi.org.ua/en/monitorings/freedom-of-speech-barometer-for-december-2022-i49943>

26 Національна спілка журналістів України, доступно за посиланням: <https://nsju.org/news-english/russias-full-scale-aggression-in-ukraine-takes-lives-of-43-media-representatives-nju/>

27 Комітет захисту журналістів, доступно за посиланням: https://cpj.org/data/?status=Killed&start_year=2022&end_year=2024&group_by=location&motiveConfirmed%5B%5D=Confirmed&motiveUnconfirmed%5B%5D=Unconfirmed&type%5B%5D=Media%20Worker

28 Платформа безпеки журналістів при Раді Європи, доступно за посиланням: <https://fom.coe.int/en/pays/detail/11709594>

Одним із резонансних випадків є смерть українського фотожурналіста Максима Левіна. Він зник безвісти 2 березня 2022 року під час журналістського завдання під Києвом. Його тіло знайшла поліція 1 квітня. Пізніше РБК опублікував власне розслідування обставин смерті журналіста і розцінив її як «холоднокрівну страту»²⁹.

1.5. Кількість журналістів, які загинули не під час виконання професійних обов'язків

НСЖУ надає дані про 13 журналістів, які загинули, не виконуючи безпосередньо своїх професійних обов'язків³⁰. Також було зафіксовано 22 смерті журналістів після того, як вони вступили до лав ЗСУ. Відповідно до Протоколу 1 Женевських конвенцій³¹, ці журналісти вважаються комбатантами, а не цивільними особами. Незалежно від цієї класифікації, їхня загибель все одно є втратою для журналістської спільноти та ЗМІ.

За даними ІМІ, десять випадків загибелі журналістів можуть бути пов'язані з ракетними ударами, мінометними й артилерійськими обстрілами³². У деяких із цих випадків журналісти були вбиті, перебуваючи вдома, зокрема продюсерка «Радіо Свобода» Віра Гирич була вбита у власній квартирі під час російського обстрілу Києва 28 квітня 2022 року³³.

1.6. Види погроз і нападів на журналістів на тимчасово окупованих РФ територіях

Отримання систематичної та всебічної інформації з тимчасово окупованих територій є дуже складним завданням. Як уже зазначалося вище в цьому розділі звіту, обмежений доступ до цих територій також спричиняє брак достовірних даних.

Центр прав людини ZMINA повідомляє про 98 нападів та погроз журналістам і блогерам на території тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим упродовж 2022 року³⁴. За даними ZMINA, 15 незалежних журналістів перебувають за ґратами в Криму і на території Росії³⁵.

Як зазначає ZMINA, початок повномасштабного вторгнення РФ в Україну супроводжувався погіршенням ситуації в Криму. Зокрема, ідеться про запровадження російським урядом адміністративної та кримінальної відповідальності за так звані «неправдиві новини» про російську армію, заклики до миру та схвалення санкцій проти російської економіки³⁶.

29 Репортери без кордонів, доступно за посиланням: <https://rsf.org/en/exclusive-rsf-investigation-death-maks-levin-information-and-evidence-collected-indicates>

30 Національна спілка журналістів України, доступно за посиланням: <https://nsju.org/news-english/russias-full-scale-aggression-in-ukraine-takes-lives-of-43-media-representatives-nju/>

31 Міжнародний Комітет Червоного Хреста, доступно за посиланням: <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/interview/protection-journalists-interview-270710.htm>

32 Інститут масової інформації, доступно за посиланням: <https://imi.org.ua/en/monitorings/467-crimes-against-journalists-and-media-in-ukraine-committed-by-russia-in-ten-months-of-the-war-i49772>

33 Радіо Свобода, доступно за посиланням: <https://www.rferl.org/a/rferl-hyrych-killed-kyiv/31826912.html>

34 ZMINA, доступно за посиланням: <https://zmina.info/news/pechonychuk-krym/>

35 Там само.

36 Радіо Свобода, доступно за посиланням: <https://www.rferl.org/a/russia-fake-news-military-invasion-independent-media/31735798.html>

ММПЛУ також повідомляє про порушення прав людини на тимчасово окупованих територіях. У своїх звітах організація фіксує порушення прав людини та жертви серед цивільного населення, зокрема й серед працівників ЗМІ. Зібрана ММПЛУ інформація про ситуацію в тимчасово окупованому Криму представлена у доповіді Генерального секретаря ООН до Ради ООН з прав людини³⁷. У звіті, який охоплює період із 1 липня по 31 грудня 2022 року, відзначається прогресуюче зростання кількості судимостей у зв'язку із законами, що обмежують свободу вираження поглядів у Криму³⁸; зазначається, що журналісти є однією з груп, які найчастіше зазнають свавільних арештів. Водночас вказано, що всі дані ґрунтуються на результатах дистанційного моніторингу, оскільки з владою РФ не вдалося домовитися про направлення моніторингової місії ООН до Криму. Починаючи з 2014 року, на прохання своїх держав-членів ЮНЕСКО здійснює моніторинг та звітує про ситуацію в Автономній Республіці Крим у сферах своєї компетенції, зокрема щодо свободи вираження поглядів. Доповіді, що охоплюють ситуацію у 2022 році, були представлені на сесіях Виконавчої ради ЮНЕСКО у 2022 та 2023 роках³⁹.

Існують певні відмінності в доступі до свободи вираження поглядів на тих територіях, які не перебувають під контролем уряду України протягом тривалого періоду (наприклад, тимчасово окуповані Автономна Республіка Крим, частини Донецької та Луганської областей з 2014 року), і на тих, які були окуповані нещодавно, впродовж 2022 року. У першому випадку (щодо Автономної Республіки Крим, Донецької та Луганської областей) придушення свободи слова й утиски журналістів і активістів, як повідомляється, відбувалися більш поступово, тоді як у другому випадку спостерігалось стрімке погіршення ситуації з безпекою журналістів упродовж перших тижнів після 24 лютого 2022 року. Наприклад, журналіст Зореслав Замойський був знайдений мертвим на вулиці в Бучі на початку березня 2022 року з ознаками насильницької смерті⁴⁰. Журналіст і письменник Євген Баль, за повідомленнями, помер у Маріуполі 2 квітня 2022 року від травм, отриманих під час кількох днів катувань⁴¹.

1.7. Кількість і види погроз на адресу медіаорганізацій

Упродовж 2022 року українські редакції повідомляли про погрози передусім у зв'язку з триваючим вторгненням РФ. Як зазначалося раніше, загалом ІМІ зафіксувала 67 випадків погроз (сюди входять дані як про індивідуальні погрози, так і про погрози членам родин журналістів та медіаорганізаціям загалом)⁴². Наприклад,

37 Доповідь Генерального секретаря, доступно за посиланням: <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/ahrc5364-situation-human-rights-temporarily-occupied-autonomous-republic>

38 Там само.

39 ЮНЕСКО, доступно за посиланням: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000382685/PDF/382685eng.pdf.multi>; <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386692/PDF/386692eng.pdf.multi>

40 Інститут масової інформації, доступно за посиланням: <https://imi.org.ua/en/infographics/list-of-journalists-killed-i45959>

41 Там само.

42 Інститут масової інформації, доступно за посиланням: <https://imi.org.ua/en/monitorings/467-crimes-against-journalists-and-media-in-ukraine-committed-by-russia-in-ten-months-of-the-war-i49772>

«Українська правда», одне з найстаріших інтернет-видань в Україні, яке має усталену репутацію і позиції на національному медіаринку, повідомило про отримання електронних листів з погрозами «жорстких допитів і тюремного ув'язнення» у разі російської окупації⁴³.

Інше українське інтернет-видання «Главком» також повідомило про подібні погрози⁴⁴. Погрози були надіслані анонімно електронною поштою, і в них, зокрема, йшлося про те, що «всі дані співробітників вашого ЗМІ були передані співробітникам ФСБ Росії».

Інтернет-видання 061.ua із Запоріжжя тричі повідомляло про отримання електронних листів з погрозами⁴⁵. Інший запорізький сайт, inform.zp.ua, також повідомив про отримання повідомлень з погрозами⁴⁶. У цих повідомленнях також згадувався Слідчий комітет РФ, а співробітникам ЗМІ погрожували допитами і тортурами, якщо вони не підуть у відставку. Інтернет-портал «Крим.Реалії», створений у рамках Радіо Свобода, також повідомляв про подібні погрози⁴⁷.

Свідчення, отримані від представників ОГС під час глибинних інтерв'ю, проведених для цієї оцінки, свідчать про те, що в багатьох випадках журналісти не сприймають погрози, які вони отримують в інтернеті, достатньо серйозно і, як правило, ігнорують їх.

Багато працівників ЗМІ, які взяли участь у цих інтерв'ю, також визнали, що не сприймають онлайн-загрози серйозно, за винятком працівників регіональних ЗМІ, які або пережили окупацію, або перебувають на територіях, прилеглих до тимчасово окупованих частин країни. Медійники вбачають у цьому потенційну небезпеку, оскільки, по-перше, це створює культуру, в якій онлайн-загрози вважаються нормальним явищем і не розслідуються належним чином. По-друге, недостатня обізнаність про зв'язок між погрозами та реальними випадками нападів на журналістів⁴⁸ підвищує токсичність середовища, в якому журналістам доводиться виконувати свої професійні обов'язки.

1.8. Кількість і види нападів на медіаорганізації

Для деяких видів медіа наявність обладнання, певних ресурсів та робочого простору є особливо критичною для здійснення журналістської діяльності. Цифрові медіа виявилися більш гнучкими й адаптивними з погляду налагодження робочого процесу в умовах повномасштабної війни. Водночас друковані та телевізійні ЗМІ значно більш обмежені в умовах, коли вони не мають фізичного доступу або втрачають свою виробничу потужність.

43 Сергій Сидоренко, головний редактор «Української правди», доступно за посиланням: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=4874830562571320&set=a.153076604746763>

44 Інститут масової інформації, доступно за посиланням: <https://imi.org.ua/en/news/anonymous-threatens-glavkom-journalists-with-prison-for-terrorism-i44653>

45 Інститут масової інформації, доступно за посиланням: <https://imi.org.ua/en/monitorings/467-crimes-against-journalists-and-media-in-ukraine-committed-by-russia-in-ten-months-of-the-war-i49772>

46 Там само.

47 Інститут масової інформації, доступно за посиланням: <https://imi.org.ua/news/krym-realiyi-otrymalo-pogrozy-pro-tyuremni-termyny-u-sybiru-i44671>

48 Міжнародний центр для журналістів, доступно за посиланням: <https://www.icfj.org/news/online-attacks-women-journalists-leading-real-world-violence-new-research-shows>

За даними ІМІ, у 2022 році на території України було обстріляно 16 телевеж. Крім того, вісім редакцій були захоплені або зруйновані російськими військами⁴⁹. Загалом було задокументовано 24 окремі інциденти, коли українське мовлення або розповсюдження газет було примусово перервано, а в деяких випадках замінено розповсюдженням російських новин. В одних випадках це відбувалося після захоплення телевізійних студій, в інших — через глушіння сигналів мовлення. Наприклад, у місті Мелітополь (Запорізька область), за повідомленнями, російські сили захопили телевежу і, як наслідок, припинилося мовлення українських каналів. Іншим помітним випадком став авіаудар по Київській телевежі, у результаті якого загинули п'ятеро людей і ще п'ятеро отримали поранення. Телевежа в Харкові, іншому великому місті України, зазнавала нападів кілька разів⁵⁰.

Загалом ІМІ повідомляє про закриття 216 ЗМІ після вторгнення РФ у 2022 році⁵¹.

РБК наводить дані про 12 випадків пошкодження майна (телевеж або офісів)⁵². МІП повідомляє про 27 нападів на інфраструктуру й офіси ЗМІ⁵³.

1.9 Дезагреговані дані за зазначеними вище показниками

ЮНЕСКО реєструє дані про вбивства журналістів із розділенням за статтю, типом ЗМІ, національністю та типом зайнятості (фрилансер / штатний працівник), як зазначено в пункті 1.4.

ІМІ розділила типи смертельних і несмертельних нападів на журналістів і медіаорганізації, як показано в таблиці нижче.

Таблиця 3. Кількість нападів на медіа та журналістів в Україні у 2022 році за даними ІМІ

Тип нападу	Всього
Журналісти, які загинули при виконанні службових обов'язків	8
Журналісти, які загинули не при виконанні службових обов'язків (за винятком військової служби)	5
Поранені журналісти	15
Викрадені журналісти	20
Зниклі журналісти	14
Журналісти, які отримали погрози	67
Кіберзагрози	40
Захоплені редакції	8
Обстріляні телевежі	16
Закриті ЗМІ	216

Джерело: ІМІ⁵⁴.

49 Інститут масової інформації, доступно за посиланням: <https://imi.org.ua/en/monitorings/467-crimes-against-journalists-and-media-in-ukraine-committed-by-russia-in-ten-months-of-the-war-i49772>

50 Там само.

51 Там само.

52 Репортери без кордонів, доступно за посиланням: <https://rsf.org/en/ukraine-year-information-warfare-numbers>

53 Міжнародний інститут преси, доступно за посиланням: https://ipi.media/alerts/?topic=russia-ukraine-war&alert_type=verbal-online-or-physical-attack&country=ukraine&years=0&search=

54 Інститут масової інформації, доступно за посиланням: <https://imi.org.ua/en/monitorings/freedom-of-speech-barometer-for-december-2022-i49943>

2. Спільне розуміння та діяльність різних стейкхолдерів

2.1. Серед національних груп стейкхолдерів існує точне розуміння масштабу та характеру проблем

Основними національними стейкхолдерами, які аналізуються за цим індикатором, є: журналістська спільнота й український уряд, включаючи різні міністерства, а також національні, регіональні та місцеві органи влади.

Журналісти усвідомлюють ризики, на які наражаються, висвітлюючи війну. Відповідно до законодавства України вони мають право відмовитися від виконання небезпечних завдань і доручень⁵⁵.

У рамках процесу акредитації (що здійснює Міністерство оборони України) для роботи поблизу лінії фронту журналісти повинні пройти спеціалізовану підготовку щодо роботи у ворожому середовищі та надання першої медичної допомоги⁵⁶. Вони також повинні мати комплект захисного спорядження, який включає високоякісний бронезилет і каску. Запровадження цих умов свідчить про те, що державні стейкхолдери також розуміють ризики та працюють над їх усуненням. Загалом це дає розуміння, що робота репортерів у 2022 році пов'язана з низкою високих ризиків для життя і здоров'я, і що вживаються заходи для зменшення відповідних ризиків.

Існує додатковий ризик стати мішенню для окупаційної влади на територіях, тимчасово непідконтрольних уряду України. Як описано в попередніх підрозділах, журналісти, які відмовляються співпрацювати, за повідомленнями, можуть стати мішенню для погроз, викрадень і катувань.

Загалом серед представників ЗМІ, опитаних для цієї оцінки, спостерігався високий рівень консенсусу щодо того, що характер загроз у 2022 році суттєво змінився, і що тепер вони насамперед пов'язані з повномасштабним вторгненням РФ в Україну 24 лютого.

«Основна тема наших розслідувань і матеріалів — воєнні злочини... Я майже сумую за тими часами, коли ми займалися антикорупційними розслідуваннями», — цитата з глибинного інтерв'ю.

«З міркувань безпеки всі цитати тут і далі анонімні».

2.2. Існує національна стратегія, яка визначає цілі та виконавців, відповідальних за ці питання

Оцінювання підтвердило існування низки правил нижчого рівня (які не є частиною законодавства), керівних принципів і стратегій, що уможливають роботу та забезпечують безпеку журналістів. Як приклад можна навести інструкцію про порядок видачі Міністерством оборони України прескарт для представників ЗМІ. Ці інструкції також містять вимоги щодо засобів безпеки, навчання з надання першої медичної допомоги тощо.

55 Інститут масової інформації, доступно за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-99-%D0%BF#Text>

56 Верховна Рада України, доступно за посиланням: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_zi_zminamu.pdf

Що стосується існуючої законодавчої бази, то на момент проведення оцінки вона перебувала на етапі змін та оновлення, завершення якого заплановано на 2023 рік. Законодавча база більш детально описана в групі показників Б, яка є наступною в цьому звіті.

Однак наявних документів недостатньо для того, щоб стверджувати про комплексний національний план забезпечення безпеки журналістів. Відповідний документ Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»⁵⁷ було введено в дію до періоду дослідження цього оцінювання. Часто ініціатива щодо захисту медійників йде від самоорганізованих груп журналістів і громадського сектору.

Утім, існує співпраця між державними суб'єктами, суб'єктами громадянського суспільства та міжнародними організаціями з метою поширення інформації про злочини проти журналістів і безкарність, що їх супроводжує. Вони виступають зі спільними заявами та засуджують злочини проти журналістів. Низка ГО на національному рівні, у деяких випадках завдяки фінансуванню, яке надають міжнародні організації, працюють зі справами про злочини проти журналістів на більш практичному рівні, надаючи їм юридичні консультації та підтримку. Завдяки цій допомозі вони роблять відчутний внесок у створення більш безпечного середовища для журналістів.

Однак, як свідчать результати глибинних інтерв'ю, проведених для цього оцінювання, у більшості випадків журналісти, які отримують погрози або потрапляють у небезпечні ситуації, звертаються насамперед до своїх редакторів або співробітників служби безпеки своїх медіа, а не до правоохоронних органів.

2.3. Інформаційні матеріали, доступні основними національними мовами

Оскільки Україна стикається з воєнними діями з 2014 року, до моменту повномасштабного вторгнення у 2022 році вже існувала низка матеріалів, доступних державною мовою, що надають рекомендації з безпеки для журналістів, які працюють у ворожому середовищі. Ці матеріали були створені як ГО, так і державними суб'єктами.

Крім того, у 2022 році було оновлено Наказ № 73 Головнокомандувача ЗСУ⁵⁸, який регулює діяльність журналістів у зоні бойових дій, та включено додаткові положення щодо обладнання, яке повинні мати журналісти, порядку акредитації працівників ЗМІ та взаємодії акредитованих працівників ЗМІ з пресофіцерами ЗСУ.

2.4. Стейкхолдери співпрацюють на практиці щодо основних публічних подій

Майже весь 2022 рік минув під знаком військових дій, які охопили схід, південь і північ країни. У цих умовах проведення публічних заходів було дуже ризикованою справою.

57 Офіс Президента України, доступно за посиланням: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>

58 Міністерство оборони України, доступно за посиланням: <https://www.mil.gov.ua/content/zmi/ORDER%2073-English.pdf>

Навіть попри те, що громадянське суспільство знайшло способи збиратися в регіонах країни, віддалених від лінії фронту, проведення публічних заходів було пов'язане з низкою обмежень. Масові обстріли є значною загрозою в будь-якій частині країни. Тож при проведенні публічних заходів необхідно передбачити наявність бомбосховища або іншого еквівалентного надійного укриття. Також із початком атак на об'єкти інфраструктури восени 2022 року ще одним викликом стали відключення електроенергії. За відсутності електроенергії також виникають перебої з доступом до мобільного зв'язку й інтернету⁵⁹.

Таким чином, можливості для проведення публічних заходів в Україні були значною мірою обмежені. Утім, стейкхолдери об'єдналися, щоб робити спільні заяви та координувати зусилля для допомоги журналістам, не обов'язково прив'язуючи ці ініціативи до публічних заходів. У 2021 році Генеральна прокуратура України та медійні й правозахисні ГО підписали меморандум про співпрацю щодо захисту прав журналістів⁶⁰. За період, охоплений цим дослідженням, у 2022 році Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція та Служба безпеки України зареєстрували воєнні злочини, скоєні в Україні, зокрема й проти журналістів⁶¹. Вони виступили зі спільними заявами щодо зібраних даних і порушили кримінальні провадження за фактами кримінальних злочинів проти представників ЗМІ, скоєних російськими військовими під час вторгнення на територію України⁶². Більше прикладів такого типу співпраці можна знайти в розділі Г цього оцінювання.

2.5. Питання безпеки висвітлюються під час приурочених дат і заходів

У 2022 році в усьому світі різко зросла кількість вбивств журналістів після того, як із 2018 року їхня кількість постійно зменшувалася. Війна відіграла значну роль у цьому розвитку подій: Україна стала другою країною у світі за рівнем смертності після Мексики (де у 2022 році було зареєстровано 19 вбивств журналістів)⁶³. Загалом вбивства журналістів в Україні висвітлювались як у місцевих, так і в міжнародних ЗМІ. Крім того, по кожному випадку опубліковані заяви місцевих організацій (зокрема, НСЖУ та ІМІ), а також заяви ЮНЕСКО, згідно з методологією відповідних моніторингових органів.

Ані Всесвітній день свободи преси 2022 року 3 травня, ані Міжнародний день припинення безкарності за злочини проти журналістів 2 листопада не відбулися в Україні

59 Amnesty International, доступно за посиланням: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/12/ukraine-devastating-power-cuts-undermining-civilian-life-as-christmas-approaches/>

60 Офіс Генерального прокурора України, доступно за посиланням: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/11zahist-prav-zhurnalistiv>

61 Укрінформ, доступно за посиланням: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3522417-v-ukraini-porusili-46-sprav-za-zlocini-vijskovih-rf-proti-zurnalistiv.html>

62 Детектор медіа, доступно за посиланням: <https://detector.media/infospace/article/200758/2022-07-06-politsiya-rozsliduie-15-kryminalnykh-provazhen-za-faktamy-zlochyniv-rosiyan-proti-ukrainskykh-zhurnalistiv/>

63 ЮНЕСКО, доступно за посиланням: <https://www.unesco.org/en/articles/unesco-killings-journalists-50-2022-half-targeted-duty>

через війну, що триває. Однак Міністерство закордонних справ України опублікувало заяви з обох приводів, привертаючи увагу до злочинів проти журналістів і заявляючи, що особи, які вчиняють злочини, не повинні залишатися безкарними⁶⁴. Глобальні події, що відбувалися в інших країнах у 2022 році, привернули увагу до ситуації з українськими медіа. Наприклад, на глобальній Всесвітній конференції зі свободи преси 2022 року відбулася експертна панель з питань безпеки журналістів в Україні. Глобальний захід IDEI, організований ЮНЕСКО та УВКПЛ у Відні, також привернув увагу до безпеки журналістів у країні. Подальші конференції за участю українських журналістів на тему безпеки відбулися в сусідніх країнах та онлайн упродовж 2022 року.

9 вересня 2022 року президент України Володимир Зеленський нагородив іноземних та українських журналістів, включно з тими, хто приєднався до лав ЗСУ, на знак визнання їхнього внеску в розвиток країни⁶⁵. Церемонія нагородження, що відбулася в Президентському палаці в Києві, також включала хвилину мовчання в пам'ять про журналістів, які загинули під час війни. Цим заходом найвищий рівень влади визнав внесок журналістів, водночас привернувши увагу до ризиків, з якими вони стикаються.

Інші приклади багатосторонньої співпраці, спрямованої на привернення уваги до безпеки журналістів в Україні, наведені в розділі Г цього оцінювання.

64 Міністерство закордонних справ України, доступно за посиланням: <https://mfa.gov.ua/en/news/statement-ministry-foreign-affairs-ukraine-occasion-world-press-freedom-day>;

<https://mfa.gov.ua/en/news/statement-ministry-foreign-affairs-ukraine-international-day-ending-impunity-crimes-against-journalists>

65 Офіс Президента України, доступно за посиланням: <https://www.president.gov.ua/en/news/prezident-nagorodiv-zhurnalistiv-yaki-boryutsya-za-ukrayinu-77605>

КАТЕГОРІЯ Б

**Ролі й обов'язки
державних установ
і політичних діячів**

КАТЕГОРІЯ Б

Ролі й обов'язки державних установ і політичних діячів

Ключові показники

1. Держава має закони, які можуть захистити журналістів
2. Існують відповідні нормативні заяви, політики й інституційні рамки, які захищають важливість безпеки журналістів
3. Система кримінального та цивільного правосуддя ефективно реагує на погрози й акти насильства щодо журналістів

В Україні є кілька законів та інших нормативних документів, які регулюють діяльність ЗМІ та журналістів. Цивільне законодавство здебільшого регулює порядок створення ЗМІ, права й обов'язки ЗМІ та журналістів, а також гарантії їхньої діяльності. Останні включають захист свободи преси, гарантії від переслідувань або юридичних дій, які можуть перешкоджати журналістській діяльності, а також інші правові положення, спрямовані на підтримку функціонування ЗМІ. Що стосується безпеки журналістів та можливостей захисту від злочинних посягань, то ці аспекти регулюються кримінальним законодавством, а також трудовим законодавством. Відповідальність за наклеп регулюється цивільним законодавством, що відповідає міжнародним стандартам у сфері свободи вираження поглядів.

Також необхідно враховувати, що майже весь 2022 рік в Україні діяв воєнний стан, який також наклав свій відбиток на регулювання роботи журналістів і ЗМІ⁶⁶.

Усі сфери життя в країні зазнали суттєвої трансформації через вторгнення РФ 24 лютого 2022 року, і наведений нижче аналіз буде враховувати це. Запровадження воєнного стану в Україні дало можливість національній владі застосовувати положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану»⁶⁷, який під час його дії допускає обмеження деяких прав і свобод, зокрема права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, права вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб, що гарантовано статтею 34 Конституції України⁶⁸.

На практиці це обмеження, за повідомленнями, призвело до того, що деякі місцеві органи влади та військово-цивільні адміністрації зобов'язали ЗМІ показувати їм зміст газет перед їхньою публікацією. Це явище свідчило про наявність ознак цензури на місцях, яку влада виправдовувала вимогами воєнного часу, тоді як стаття 15 Конституції України забороняє цензуру⁶⁹.

66 Платформа прав людини, доступно за посиланням: <https://ppl.org.ua/zmi-i-vijna-osoblivosti-poshirennya-informaci%D1%97-ta-foto-pid-chas-voennogo-stanu.html>

67 Верховна Рада України, доступно за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

68 Офіс Президента України, доступно за посиланням: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>

69 Офіс Президента України, доступно за посиланням: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i>

1. Держава має закони, які можуть захистити журналістів

Основними законами, що регулюють роботу ЗМІ в Україні, є: «Про інформацію»⁷⁰, «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»⁷¹, «Про телебачення і радіомовлення»⁷², «Про інформаційні агентства»⁷³, «Про доступ до публічної інформації»⁷⁴, «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста»⁷⁵. Також у грудні 2022 року був ухвалений новий Закон України «Про медіа»⁷⁶. Однак він набув чинності 31 березня 2023 року⁷⁷, що виходить за межі періоду, охопленого цією оцінкою. Кримінальний кодекс України містить низку статей, які передбачають відповідальність за насильство щодо журналістів (або членів їхніх сімей)^{78,79}.

Українське законодавство, що регулює діяльність ЗМІ та журналістів, у частині забезпечення їхньої безпеки, не зазнало суттєвих змін з початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну та запровадженням воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року.

Єдиним законом, до якого були внесені зміни у 2022 році і який стосується безпеки журналістів, став Закон України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста». Зазначений закон визначає, що журналістам гарантуються права на охорону праці, пільги та компенсації за роботу з важкими та шкідливими умовами праці, на медичні огляди, соціальне страхування, на всебічне розслідування нещасних випадків, загибелі й ушкоджень, отриманих під час виконання професійних обов'язків, право на відповідну компенсацію. Поправка зобов'язує ЗМІ забезпечувати журналістів, які виїжджають у зону бойових дій, засобами захисту, а також передбачає обов'язкове страхування життя і здоров'я журналістів, які працюють у таких зонах.

Відповідно, власники ЗМІ повинні надавати компенсації, заохочення та пільги журналістам, які виконують свої професійні обов'язки в умовах, небезпечних для життя і здоров'я. Закон також передбачає, що у разі неможливості надання зазначених гарантій ЗМІ не мають права направляти працівників у місця надзвичайних ситуацій або бойових дій без їхньої згоди.

Таким чином, медійники, які працюють як фрілансери або не мають чіткої приналежності до певної медіаорганізації, перебувають у більш вразливому становищі порівняно з тими, хто працює за наймом у медіаорганізації.

70 Верховна Рада України, доступно за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

71 Верховна Рада України, доступно за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text>

72 Верховна Рада України, доступно за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>

73 Верховна Рада України, доступно за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/95-vp#Text>

74 Верховна Рада України, доступно за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

75 Верховна Рада України, доступно за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-vp#Text>

76 Детектор медіа, доступно за посиланням:

<https://detector.media/infospace/article/205921/2022-12-13-rada-ukhvalyla-zakon-pro-media/>

77 Детектор медіа, доступно за посиланням:

<https://detector.media/infospace/article/209610/2023-03-31-v-ukraini-nabuv-chynnosti-zakon-pro-media/>

78 Інститут масової інформації, доступно за посиланням:

<https://imi.org.ua/advice/pravovi-porady-zahyst-zhurnalistiv-u-vypadku-napadiv-i-pobytyv-iz-29664>

79 Радіо Свобода, доступно за посиланням:

<https://www.radiosvoboda.org/a/news-zakon-zlochyny-proty-zhurnalistiv/31082081.html>

Іншим важливим аспектом є те, що Україна ратифікувала Міжнародний пакт про громадянські та політичні права⁸⁰ та Женевські конвенції⁸¹ (від 12 серпня 1949 року). Додатковий протокол I 1977 року до Женевських конвенцій, який стосується захисту постраждалих від збройних конфліктів, у статті 79 «Заходи щодо захисту журналістів» визначає: «Журналісти, що перебувають у небезпечних професійних відрядженнях у районах збройного конфлікту, розглядаються як цивільні особи»⁸². Як цивільні особи, журналісти мають бути захищені від усіх форм насильства під час збройного конфлікту і не повинні ставати об'єктами нападів. Однак під час фази глибоких інтерв'ю у рамках цієї оцінки були отримані свідчення журналістів, які стверджували, що вони стали мішенню для російських сил, навіть якщо їхні автомобілі й екіпажі були належним чином позначені як «Преса».

Конституція України гарантує свободу слова та вираження поглядів (стаття 34). Проте спостерігаються спроби зловживати законом для обмеження діяльності ЗМІ. Сайт новин-розслідувань Bihus.info зіткнувся з низкою цивільних позовів про спростування недостовірної інформації та захист ділової репутації. Позов, пов'язаний з розслідуванням про корупцію в оборонному секторі, яке було опубліковане ще у 2019 році, був вирішений касаційним цивільним судом у лютому 2022 року на користь журналістів⁸³. Це можна трактувати як тактику, спрямовану на відволікання частини ресурсів і зусиль новинних організацій від журналістської роботи на судові процеси.

Загалом суб'єкти з групи ГО, які надають юридичну підтримку журналістам і медіаорганізаціям, відзначають, що фокус їхньої роботи змістився. До 24 лютого 2022 року вона здебільшого полягала у наданні консультацій журналістським організаціям, які проводили журналістські розслідування. Після вторгнення зросла частка консультацій з питань переселення громадян, вимушеного переселення з місць тимчасової окупації, а особливо подвійного переселення (спочатку з тимчасово окупованого Криму чи Донбасу, а потім у безпечніші регіони на заході країни або за кордон).

Профільні ГО й інші стейкхолдери громадянського суспільства відзначають, що, попри наявність законодавства, яке регулює діяльність ЗМІ в Україні, спостерігається відсутність координації з органами, відповідальними за розслідування та притягнення до відповідальності осіб, винних у скоєнні злочинів проти журналістів, а також з правоохоронними органами. Потенційно це можна пояснити тим, що в Україні не відбулося ефективної реформи правоохоронних органів.

80 Управління Верховного комісара ООН з прав людини, доступно за посиланням:

<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>

81 Міжнародний комітет Червоного Хреста, доступно за посиланням:

<https://www.icrc.org/en/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions>

82 Міжнародний комітет Червоного Хреста, доступно за посиланням:

<https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977/article-79>

83 Bihus.Info, доступно за посиланням:

<https://bihus.info/zhurnalisty-bihus-info-ostatochno-vygraly-sud-v-igorya-gladvkovskogo/>

2. Існують відповідні нормативні заяви, політики й інституційні рамки, які захищають важливість безпеки журналістів

Держава та державні органи адаптували свої підходи та рамки щодо безпеки журналістів до подій, які відбуватимуться протягом 2022 року. Насамперед їхні офіційні заяви та позиції були спрямовані на побудову взаємодії з журналістами щодо висвітлення військових подій. Державні органи надавали роз'яснення щодо роботи медійників у воєнний час через відповідні накази, додатки до наказів та заяви і роз'яснення Генерального штабу ЗСУ⁸⁴.

Одним із перших нормативно-правових актів, що формалізував відносини між ЗМІ та державою, став наказ № 73 від 3 березня 2022 року, виданий Головнокомандувачем ЗСУ (див. також показник Категорії А, 2.3). Оприлюднений під назвою «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану»⁸⁵, він визначає перелік відомостей, які заборонено публікувати. Однак містить кілька визначень, яких немає у жодному іншому нормативно-правовому акті, таких як «позначення, що ідентифікують об'єкт», «унікальні операції», «ефективність сил оборони», «радіоелектронна боротьба» тощо. Цьому визначенню бракує чіткості, і через це у держави з'являється потенційна можливість вільно обмежувати поширення інформації на військову тематику. Це може призвести до необґрунтованої цензури та кримінального переслідування журналістів через двозначність і нечіткість цих термінів.

Під час інтерв'ю учасники з числа політичних і державних діячів також згадували про існування внутрішніх інструкцій щодо співпраці з журналістами, які існують у різних державних установах.

Держава та відповідні державні установи використовують як дані, зібрані за допомогою внутрішніх інструментів і механізмів (наприклад, через Національну поліцію України та Міністерство внутрішніх справ України), так і дані, зібрані ОГС (наприклад, НСЖУ або ІМІ). Крім того, час від часу відбувається співпраця між цими організаціями з метою проведення тренінгів з безпеки для журналістів (фізична безпека та кібербезпека, протимінна безпека, навчання з надання першої медичної допомоги).

Після 24 лютого 2022 року в Україну прибула значна кількість міжнародних кореспондентів, які мали на меті висвітлювати перебіг воєнних дій. Для цього журналісти мали отримати акредитацію в Міністерстві оборони України. Тому одні з перших політик та інструкцій, які розробили державні структури, стосувалися процедури отримання журналістами акредитації, співпраці з пресофіцерами та правил безпеки. Ця політика була створена українською та англійською мовами. Вони поширювалися через сайт міністерства⁸⁶ та низку соціальних мереж і цифрових платформ (Facebook,

84 Штаб Збройних Сил України, доступно за посиланням: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_zi_zminamu.pdf

85 Там само.

86 Міністерство оборони України, доступно за посиланням: <https://www.mil.gov.ua/en/news/2022/03/04/the-armed-forces-of-ukraine-conduct-accreditation-of-mass-media-to-cover-russias-military-crimes/>

Viber, Telegram). Крім того, під час інтерв'ю респонденти, які працюють у державних установах, зазначали, що в більшості випадків журналісти самі зверталися до них зі своїми запитамі. Окрім публічно поширюваної політики та керівних принципів, військові відомства мають внутрішні інструкції, покликані пояснити, як взаємодіяти з журналістами.

З боку української та міжнародної медіаспільноти пролунали критичні зауваження щодо процесу акредитації військовослужбовців. РБК закликав поважати свободу вираження поглядів і забезпечити пропорційність будь-яких обмежень журналістського доступу⁸⁷. Українська комісія з журналістської етики закликала ЗСУ «дотримуватися розумного балансу між заходами безпеки й оборони та правом громадськості на отримання перевіреної інформації»⁸⁸. Представники багатьох українських ЗМІ та організацій із розвитку медіа у березні 2022 року підписали заяву, у якій закликали до роз'яснення та прозорості процесу акредитації, а також до підвищення обізнаності військових про важливу роль журналістів, які висвітлюють бойові дії⁸⁹.

Важливо також зазначити, що через нестабільність ситуації в країні респонденти наголошували, що політика та керівні принципи, подібні до тих, про які йдеться у цьому розділі, потребують регулярного перегляду й оновлення. Наприклад, основи механізму видачі акредитацій для журналістів були закладені приблизно у 2015 році, з окупацією Криму та початком бойових дій на сході України. Відтоді цей механізм тричі оновлювався з урахуванням змін ситуації.

Суттєвим недоліком є те, що в політиці та публічних заявах не визначено та не виокремлено специфічних ризиків для журналісток. Також гендерний критерій дуже слабо враховується під час збору даних для моніторингу загальної ситуації щодо злочинів проти журналістів.

3. Система кримінального та цивільного правосуддя ефективно реагує на погрози та акти насильства щодо журналістів

Станом на 2022 рік Національна поліція України мала окремі цифрові канали для прийому скарг на злочини проти журналістів та їх розслідування⁹⁰.

Стаття 17 Закону України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналістів» визначає, що відповідальність за вчинення кримінального правопорушення щодо журналіста у зв'язку з виконанням ним професійних обов'язків або перешкоджання його професійній діяльності прирівнюється до відповідальності за вчинення тих самих дій щодо працівника правоохоронного органу.

87 Репортери без кордонів, доступно за посиланням: <https://rsf.org/en/rsf-urges-ukrainian-authorities-lift-arbitrary-restrictions-reporters-field>.

88 Комісія з журналістської етики, доступно за посиланням: <https://cje.org.ua/statements/zayava-shchodo-neprypustymosti-tyskui-zastosuvannya-podviynykh-standartiv-do-zhurnalistiv-iaki-vysvitliuiut-viynu/>.

89 Детектор медіа, доступно за посиланням: <https://detector.media/community/article/197930/2022-03-28-zhurnalisty-prosyat-prypynyty-tskuvannya-cherez-neobgruntovani-zvynuvachennya-u-koryguvanni-vognyu-zayava/>.

90 Національна поліція, доступно за посиланням: <https://dn.npu.gov.ua/news/politsiya-donechchini-reague-na-kozhne-zvernennya-zhurnalistiv-pro-pereshkodzhannya-profesiynoi-diyalnosti>

Статистичні дані з гендерним фокусом збираються рідко або взагалі не збираються. Під час інтерв'ю, проведених із ключовими стейкхолдерами для цієї оцінки, багато хто висловив думку, що гендер не відіграє особливої ролі в поточному стані фізичної безпеки працівників ЗМІ, оскільки насильство, пов'язане з війною, впливає на всіх, і всі без винятку журналісти, які висвітлюють війну та бойові дії, перебувають у зоні ризику. Основні ризики, які визначили респонденти, пов'язані з різними видами обстрілів, близьким до зон бойових дій розташуванням та іншими подібними факторами.

Отже, гендерний компонент не був ключовим у системі безпеки та правосуддя України щодо безпеки журналістів у 2022 році. Однак група суб'єктів громадянського суспільства (наприклад, ГО «Жінки в медіа») і структури ООН зазначили, що працюють над тим, щоб у майбутньому інтегрувати гендерну лінзу в розроблення політик і стратегій у цій сфері.

У зв'язку з вищезазначеними міркуваннями доречно додати, що відсоток журналісток, які висвітлюють війну та пов'язані з нею аспекти, зростає через те, що багато журналістів чоловічої статі поповнили лави ЗСУ внаслідок мобілізації або як добровольці.

Існують канали комунікації між журналістськими організаціями та державними суб'єктами, що опікуються питаннями безпеки в країні. Останні використовують дані журналістських об'єднань і профільних ГО в рамках моніторингу ситуації щодо злочинів проти журналістів. Вони також роблять заяви щодо безпеки журналістів і публічно засуджують злочини проти них. Таким чином закладено основи для співпраці між цими двома групами стейкхолдерів.

Утім, глибинні інтерв'ю, проведені в рамках цього оцінювання, вказують на те, що самі ЗМІ вважають, що злочинам проти журналістів приділяється недостатньо уваги.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Україні слід удосконалити законодавство, що регулює взаємодію між ЗМІ та ЗСУ у воєнний час, відповідно до міжнародних стандартів, зокрема, як зазначено у «Глобальному інструментарії для представників правоохоронних органів: свобода вираження поглядів, доступ до інформації та безпека журналістів», опублікованому ЮНЕСКО⁹¹. Чинне законодавство⁹² має низку недоліків, які обмежують роботу ЗМІ у висвітленні війни, включаючи, наприклад, нечіткі визначення забороненого контенту, розподіл конкретної відповідальності держави за захист журналістів і забезпечення середовища, сприятливого для свободи ЗМІ, а також за затвердження змін щодо обмежень на журналістську діяльність (зокрема й щодо висвітлення досудових розслідувань і судових процесів)⁹³. До цього законодавства слід внести зміни для більшої ясності, відповідно до міжнародних стандартів та у співпраці з медіаорганізаціями та журналістами.

91 ЮНЕСКО, доступно за посиланням: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000383978>

92 Наказ від 3 березня 2022 року під назвою «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану».

93 Див. Додаток 2. Перелік відомостей, розголошення яких може призвести до поінформованості противника про дії Збройних Сил України та інших складових сил оборони і негативно вплинути на виконання завдань за призначенням в умовах правового режиму воєнного стану.

2. Наказ про акредитацію журналістів не встановлює чітких критеріїв як для надання, так і для відмови в акредитації, а також процедури оскарження у разі відмови в акредитації⁹⁴. Рекомендується внести зміни до нього, включивши конкретні положення, які усунуть недоліки. Участь медіаорганізацій забезпечить належну поінформованість і залучення до цих процесів органів державної влади та медіасуб'єктів відповідно до міжнародних стандартів.
3. Необхідно забезпечити широку поінформованість про законодавство та накази, які впливають на свободу преси й роботу журналістів і медіаорганізацій. Рекомендується, щоб державні органи влади стратегічно взаємодіяли з представниками медіа й ОГС, які займаються розвитком медіа, для обміну поточною інформацією про законодавчі зміни та відкриття каналу стабільного діалогу між медіа та політичними стейкхолдерами.
4. Рекомендується, щоб урядовці разом із міжнародними партнерами з розвитку виділили ресурси для виявлення прогалин у виконанні статті 17⁹⁵, щоб спільно з стейкхолдерами у сфері ЗМІ розпочався процес усунення цих недоліків, а також пріоритетних прогалин в інших положеннях, які стосуються фізичної безпеки журналістів, зокрема щодо забезпечення ЗІЗ та компенсації за фізичну шкоду та пошкодження майна — відповідно до міжнародних стандартів.
5. Державним органам влади рекомендується взаємодіяти з представниками ЗМІ для виявлення законодавчих розпоряджень, які покладають додатковий фінансовий тягар на медіаорганізації, таких як обов'язкове забезпечення журналістів ЗІЗ та страхуванням, якщо вони мають намір виконувати свої завдання у зонах бойових дій, для визначення більш стійких механізмів забезпечення безпеки журналістів, а також для забезпечення того, щоб вони жодним чином не впливали на свободу преси.
6. Чинні положення Кримінального кодексу України, які захищають журналістів, мають бути змінені з метою посилення кримінальної відповідальності за перешкоджання діяльності журналістів відповідно до встановлених прецедентів національних судів і рішень ЄСПЛ.
7. Рекомендується роз'яснити питання захисту працівників ЗМІ як некомпатантів, які працюють у зонах активних бойових дій, відповідно до міжнародного гуманітарного права та документів ООН, таких як Резолюція Ради Безпеки ООН 2222⁹⁶ через включення відповідного положення в національне законодавство, а також забезпечити ідентифікацію та притягнення до відповідальності осіб, винних у злочинах, скоєних проти журналістів в умовах війни.

94 Наказ від 3 березня 2022 року «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану».

95 Стаття 17 Закону України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналістів».

96 Організація Об'єднаних Націй, доступно за посиланням: <https://digitallibrary.un.org/record/793613?ln=en>

8. Українське законодавство, що стосується безпеки журналістів, за погодженням із міжнародними партнерами та партнерами з розвитку медіа, а також відповідно до міжнародних нормативних документів, таких як Резолюція РПЛ 51/9⁹⁷, має включати гендерно чутливі критерії та відповідальність за гендерно зумовлені злочини проти журналістів і медіа, які підвищують незахищеність жінок і представників інших маргіналізованих груп і негативно впливають на їхню участь у роботі ЗМІ та висвітленні війни.
9. Державним органам влади рекомендується налагодити взаємодію зі ЗМІ та партнерами з розвитку медіа через створення інституту Омбудсмана або аналогічного органу в рамках Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Цей офіс міг би підвищити спроможність державних службовців здійснювати моніторинг виконання відповідного національного та міжнародного законодавства, координувати взаємодію з міжнародними організаціями та кримінальними судами, а також виявляти порушення існуючих стандартів і прав, що стосуються ЗМІ, зокрема злочини, скоєні проти журналістів.
10. Рекомендується розглянути можливість створення національного багатостороннього механізму з безпеки журналістів відповідно до принципів запобігання насильству щодо журналістів, захисту журналістів і переслідування злочинів проти журналістів, як це передбачено Планом дій ООН щодо захисту журналістів та питання безкарності.

97 Рада ООН з прав людини, доступно за посиланням:

<https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FHR%2FRES%2F51%2F9&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>

КАТЕГОРІЯ В

Роль і реакція ОГС
й академічних установ

КАТЕГОРІЯ В

Роль і реакція ОГС й академічних установ

Ключові показники

1. ОГС та наукові установи здійснюють моніторинг безпеки й обмінюються інформацією
2. Національні ОГС просувають скоординовані підходи до питань безпеки журналістів
3. ОГС і наукові установи нарощують знання та потенціал

Впродовж 2022 року ОГС відігравали фундаментальну роль у забезпеченні безпеки, необхідної для подальшого функціонування незалежних медіа в Україні. В умовах, коли державні ресурси переважно спрямовувалися на військові дії, а медіаорганізації зазнавали значних фінансових збитків, зокрема через скорочення рекламних надходжень через війну, ОГС (як національні, так і міжнародні) активно надавали журналістам технічну, фінансову та психологічну підтримку, сприяли переміщенню окремих осіб і медіа, а також забезпечували безпечне робоче середовище.

Оцінка зусиль ОГС продемонструвала три характерні риси: а) ОГС надавали комплексну підтримку, спрямовану на стабілізацію та покращення безпеки журналістів; б) ОГС працювали в тих нішах, в яких вони мали досвід до вторгнення 2022 року; в) ОГС координували свою діяльність, використовуючи неформальні горизонтальні зв'язки без створення інституційного механізму.

Українські університети надали пріоритет безперервності своїх освітніх програм, модифікувавши деякі курси так, щоб вони відповідали специфічним викликам безпеки, і доповнивши їх позакласними заходами, спрямованими на поглиблення знань про журналістику воєнного часу.

1. ОГС і науковці здійснюють моніторинг безпеки та обмінюються інформацією

1.1. ОГС досліджують і моніторять питання безпеки журналістів

ОГС, які традиційно здійснювали систематичний моніторинг питань безпеки журналістів, продовжували робити це впродовж 2022 року (наприклад, ІМІ⁹⁸ та НСЖУ⁹⁹). Їхні звіти є публічними і на них часто посилаються урядові та неурядові суб'єкти. Наприклад, майже всі опитані партнери з громадянського суспільства прямо вказали на ці моніторингові звіти як на надійні джерела інформації.

«Статистичні дані, зібрані нашими партнерами за адресою [не вказано з міркувань безпеки], є цілком релевантними і можуть бути взяті до уваги».

98 Інститут масової інформації, доступно за посиланням: <https://imi.org.ua/en/monitorings/467-crimes-against-journalists-and-media-in-ukraine-committed-by-russia-in-ten-months-of-the-war-149772>

99 Національна спілка журналістів України, доступно за посиланням: <https://nsju.org/news-english/russias-full-scale-aggression-in-ukraine-takes-lives-of-43-media-representatives-nju/>

Крім того, згуртованість української медіаспільноти призводить до того, що працівники ЗМІ знають про інциденти, пов'язані з безпекою, які стосуються їхніх колег, навіть якщо вони не задокументовані в рамках формалізованого процесу збору даних. Як описав один із стейкхолдерів:

«Про більшість випадків ми дізнаємося, тому що це наші знайомі, або знайомі наших знайомих. Це все члени журналістської спільноти».

У той час як безпека працівників ЗМІ перебуває в центрі уваги ГО, специфічні виклики, з якими стикаються журналістки, не були предметом уваги більшості ГО в Україні через те, що працівники ЗМІ не визначили основні ризики як гендерно зумовлені (див. розділи 1.2 та 1.4 цього звіту). ГО «Жінки в медіа» зосереджує свої дослідження та підтримку, яку надає, виключно на журналістках і працівницях медіа.

Українські академічні установи не проводили окремого моніторингу та досліджень щодо безпеки медійників. Однак університети відреагували на це, запровадивши позанавчальні спеціалізовані тренінги та курси з питань безпеки, наприклад, «[міжнародна організація] провела тренінги для викладачів щодо методів розвідки з відкритих джерел» або «тренінг [на цілий день] щодо поведінки журналістів під час бойових дій... як сховатися в укритті під час обстрілу». Університети також брали участь у проєктах, спрямованих на дослідження та протидію російським гібридним загрозам, включаючи дезінформацію та кібератаки, у співпраці з національними партнерами та міжнародними організаціями (наприклад, the Erasmus Warn Project¹⁰⁰).

1.2. ОГС аналізують дані для отримання якісного розуміння обставин і причин вбивств і безкарності

ОГС, які займаються моніторингом загроз, з якими стикаються журналісти, ретельно розслідують нові випадки, щоб задокументувати інциденти, до яких вони причетні. ІМІ та НСЖУ дійшли висновку, що здебільшого ризики, з якими стикаються журналісти, поділяються на дві великі категорії: а) ризики, які впливають на все цивільне населення (наприклад, ракетні й артилерійські обстріли, невибірковий вогонь, вбивства, пов'язані з імовірною допомогою ЗСУ); б) ризики, які безпосередньо пов'язані з професійною діяльністю журналіста. В останньому випадку ОГС неодноразово заявляли, що військовослужбовці РФ діяли вороже щодо журналістів, навмисно обираючи як мішеней працівників національних і міжнародних ЗМІ (див. звіти ІМІ, НСЖУ)^{101, 102}.

1.3. ОГС надають інформацію ЗМІ та широкій громадськості

Інформація та висновки моніторингової діяльності ОГС є широкодоступними для всіх суб'єктів та осіб. Вони можуть бути доступні на вебсторінках ОГС у вигляді публічних звітів або новин, адаптованих із цих звітів й опублікованих на вебсайтах і сторінках партнерів у соціальних мережах.

100 Warn Erasmus, доступно за посиланням: <https://warn-erasmus.eu/>

101 Інститут масової інформації, доступно за посиланням: <https://imi.org.ua/en/monitorings/467-crimes-against-journalists-and-media-in-ukraine-committed-by-russia-in-ten-months-of-the-war-i49772>;

102 Національна спілка журналістів України, доступно за посиланням: <https://nsju.org/news-english/russias-full-scale-aggression-in-ukraine-takes-lives-of-43-media-representatives-nuju/>

1.4. ОГС здійснюють моніторинг і повідомляють про конкретні напади або переслідування журналісток або інших цільових груп

Як згадувалося раніше, основні ризики для безпеки журналістів були пов'язані з вторгненням РФ в Україну у 2022 році та повномасштабною війною. Основні ризики, такі як обстріли, однаковою мірою стосуються як жінок, так і чоловіків.

Незважаючи на обмежений обсяг досліджень з питань безпеки журналісток, у листопаді 2022 року ГО «Жінки в медіа» та МБФ «Український жіночий фонд» опублікували комплексний звіт «Становище журналісток та інших працівниць медіа в Україні»¹⁰³. Наслідки вторгнення РФ в Україну описуються так: «Війна ще більше звужує простір до відстоювання політик рівності, це здається менш актуальним, хоча, згідно зі статистикою дискримінація і насильство в такий час тільки зростають. Ризики для жінок в медіа особливо посилюються через фізичні та економічні загрози, зростання навантаження як на роботі, що є суспільно важливою, так і у позаробочий час, коли йдеться про потребу піклуватися про рідних, особливо, якщо вони опиняються в небезпеці через бойові дії в Україні»¹⁰⁴.

У звіті також зазначається, що Україна належить до так званих «гендерно сліпих країн» і наводяться дані дослідження «Порівняння гендерної та медійної рівності в різних країнах світу», проведеного Центром Nordicom. «Гендерно сліпі країни — це ті, чий медіа стверджує, що у них немає такої проблеми, як дискримінація жінок, і які не розуміють перешкод, з якими стикаються жінки в цьому секторі»¹⁰⁵.

Партнери з ОГС, які брали участь в інтерв'ю, також виділили онлайн-переслідування журналісток як один із ризиків для безпеки на гендерному підґрунті. Вони повідомили, що вищий рівень насильства в інтернеті зазвичай трапляється після публікацій і заяв журналісток на гендерну тематику.

У 2022 році український «5 канал» презентував календар, що містив відверті фотографії журналісток (без облич) зі зброєю. Хоча метою календаря був збір коштів для ЗСУ, він зіткнувся з сильним спротивом із боку частини медіапрофесіоналів, які стверджували, що ініціатива використовується для поширення сексистських і дискримінаційних наративів¹⁰⁶. Кілька відомих журналісток, які виступили проти календаря, зазнали «значної ненависті» через свою позицію. В одному з випадків невідомі особи «виявили чутливі фотографії [журналістки] і «почали ділитися ними в закритих повідомленнях»; «вони надіслали текстові повідомлення її чоловікові, який у той час воював»¹⁰⁷.

103 Детектор медіа, доступно за посиланням: <https://detector.media/infospace/article/205802/2022-12-09-stanovyshche-zhurnalistok-ta-inshykh-pratsivnyts-media-v-ukraini-z-urakhuvannyam-dosvidu-pislya-24-lyutogo-2022-roku/>

104 Там само.

105 Там само.

106 BBC, доступно за посиланням: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63891864>

107 Там само.

Одна зі стейкхолдерів, яка займається моніторингом відповідних випадків переслідування, повідомила, що вони «не зафіксували жодного випадку», коли винуватці «були б покарані». Це означає, що є окремі повідомлення, які вказують на існування проблеми насильства в інтернеті, спрямованого на журналісток, й атмосфери безкарності, але відсутні репрезентативні дослідження.

1.5. ОГС надають інформацію про безпеку журналістів установам ООН та в рамках процесу Універсального періодичного огляду

Універсальний періодичний огляд, який є механізмом взаємного огляду держав — членів ООН, востаннє оцінював стан дотримання прав людини в Україні у 2017 році. Наступний огляд України попередньо запланований на жовтень 2026 року¹⁰⁸. У заявці 2017 року ключовим внеском ОГС на тему свободи ЗМІ та безпеки журналістів був спільний внесок міжнародних і національних організацій (ARTICLE 19 (міжнародна правозахисна організація), Центр демократії та верховенства права, Міждисциплінарний науково-освітній центр протидії корупції, Центр інформації про права людини, Платформа прав людини, IPPP)¹⁰⁹. Матеріали, що охоплюють ситуацію у 2022 році, будуть надані не раніше 2026 року.

Поза процесом Універсального періодичного огляду ОГС співпрацюють з установами ООН на різних рівнях — деякі з них мають регулярні спільні проєкти, інші — діляться інформацією з ООН лише на запит. Серед ОГС, опитаних для цього звіту, половина повідомили про активний обмін інформацією з установами ООН.

Більшість ОГС не здійснюють спеціального моніторингу безпеки журналістів, а отже, не мають даних, якими могли б поділитися. Крім того, відсутність єдиного координаційного органу серед ОГС, імовірно, також впливає на це. Організації мають певні точки дотику та синхронізації зусиль, але вони не є комплексними і, наприклад, не стосуються збору й обміну даними. Ті ОГС, які не мають активної співпраці з агентствами ООН, імовірно, не мають чіткого стимулу ділитися інформацією з питань безпеки з іншими стейкхолдерами.

2. Національні ОГС просувають скоординовані підходи до питань безпеки журналістів

2.1. ОГС мають ресурси для роботи з питань безпеки

Завдяки збільшенню донорської підтримки, ОГС мали фінансову спроможність працювати над пріоритетними питаннями безпеки, включаючи моніторинг, забезпечення ЗІЗ, аптечками та допомогу з переїздом. Однак бюджетні обмеження означали, що ОГС не змогли найняти додатковий персонал, незважаючи на збільшення робочого навантаження.

¹⁰⁸ Управління Верховного комісара ООН з прав людини, доступно за посиланням: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/ua-index>

¹⁰⁹ Управління Верховного комісара ООН з прав людини, доступно за посиланням: <https://www.refworld.org/reference/countryrep/art19/2017/en/116176>

Ситуація була особливо складною в першій половині 2022 року, коли одночасний переїзд ОГС та різке зростання потреб журналістів призвели до тривалого робочого дня для наявного персоналу. Навіть після першої половини 2022 року ОГС часто не могли знайти тимчасову заміну, якщо хтось із працівників захворів або був недоступний з міркувань безпеки, що призводило до зростання розумової та фізичної втоми в організаціях. Один зі стейкхолдерів підкреслив, що ці проблеми ще більше стосувалися керівництва, оскільки їхня присутність була критично важливою для функціонування організації:

«Під час тривалих відключень електроенергії одна з наших співробітниць відчувала сильну тривогу... Це була складна ситуація, оскільки вона була менеджером середньої ланки; коли людина хвилювалася, страждала вся філія».

Низький кадровий потенціал можна пояснити кількома факторами, такими як відтік і без того обмеженої кількості фахівців через еміграцію та переїзд, високе робоче навантаження та середній рівень фінансової винагороди порівняно з міжнародними організаціями.

Таким чином, розглядаючи наявність ресурсів для роботи над питаннями безпеки, слід також враховувати ресурси, доступні для забезпечення належної психологічної та фінансової підтримки тих, хто виконує цю роботу. Один зі стейкхолдерів прямо заявив, що, незважаючи на значний стрес, пов'язаний з роботою, регулярні ракетні удари, обстріли і повітряні тривоги значно знижують якість відпочинку, необхідного для ефективної роботи.

2.2. ОГС співпрацюють між собою та з іншими стейкхолдерами

ОГС, як правило, співпрацюють одна з одною, покладаючись переважно на неформальну комунікацію від випадку до випадку, зважаючи на існування невеликої кількості медійних ОГС в Україні та відсутність інституціоналізованого координаційного органу. Це призводить до того, що співпраця між суб'єктами значною мірою залежить від їхніх міжорганізаційних зв'язків.

У 2022 році ОГС загалом здійснювали певну співпрацю в деяких сферах, включаючи обмін інформаційними продуктами, такими як звіти або навчальні матеріали, координацію закупівель ЗІЗ та сприяння навчанню.

Яскравий приклад стався у травні 2022 року, коли АНПВУ, Центр демократії та верховенства права, Детектор медіа, ІМІ, ІРПП та Фондація Суспільність створили Міжнародний страховий фонд для журналістів¹¹⁰, який підтримує журналістів під час одноденних або триденних поїздок у зону бойових дій, на окуповані або нещодавно звільнені території. Страховка покриває медичні витрати на суму до 100 000 доларів у разі поранення. Така ж сума може бути надана родині журналіста в разі його смерті. Журналісти ЗМІ, які дотримуються Кодексу журналістської етики, можуть подавати заявки, після чого Координаційна рада вирішує, чи може бути надана страховка.

¹¹⁰ Фондація Суспільність, доступно за посиланням:

<https://souspilnist.org/en/2022/05/03/international-insurance-fund-for-journalists-has-been-created-in-ukraine/>

Щодо співпраці з іншими суб'єктами, то ОГС, які залежать від зовнішньої підтримки, активно співпрацюють з донорами. ОГС, діяльність яких має тренінговий компонент і які активно постачають ЗІЗ, також повідомили про співпрацю з міжнародними журналістськими організаціями.

Традиційно ОГС активно координували свою діяльність з українськими державними установами, наприклад, у питаннях медіаграмотності та дезінформації. У сфері безпеки ОГС співпрацювали з Державною службою України з надзвичайних ситуацій, яка проводила тренінги з «протимінної, радіологічної та хімічної безпеки».

2.3. Національні ГО проводять активні консультації та координують свою діяльність з міжнародними ГО

Національні ОГС консультувалися зі своїми міжнародними партнерами, які часто були готові поділитися з українськими медійниками своїми найкращими практиками та фінансовою підтримкою. Національні ОГС були важливими посередниками в організації тренінгів і розподілі грошової допомоги, ЗІЗ й аптек, наданих міжнародними партнерами.

ОГС повідомили про співпрацю, зокрема, з Центром «Дарт», Free Press Unlimited, Інститутом «Fojo Media», Глобальним форумом розвитку медіа, Міжнародною підтримкою ЗМІ, Міжнародним інститутом преси, РБК та Rory Peck.

2.4. ОГС ефективно співпрацюють з державою, законодавчими органами, ООН та іншими, роблячи свій внесок у формування законодавства та політики

Українські ОГС відрізняються за ступенем співпраці з державними та міжнародними суб'єктами щодо законодавства та нової політики.

У 2019 році багато національних ОГС і медіаорганізацій об'єдналися в «Медіа за усвідомлений вибір» (Медіарух)¹¹¹, метою якого є надання громадянам вичерпної інформації про кандидатів у президенти та народні депутати. Відтоді Медіарух представляє єдину позицію своїх членів щодо різних напрямів політики та питань. У 2022 році рух лобіював прозорий доступ журналістів до лінії фронту, критикував жорсткі обмеження доступу під час воєнного стану, закликав пришвидшити процедури акредитації іноземних журналістів і відреагував на заборону державою цифрового мовлення «Еспресо», телеканалів «Прямий» і «5 канал» (три канали були відключені від систем цифрового мовлення у квітні 2022 року)¹¹².

Одним із прикладів успішних лобістських зусиль українських ОГС є страховий елемент поправки до Закону України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналістів», згаданий у пункті 1 показ-

111 Детектор медіа, доступно за посиланням: <https://detector.media/tag/4798/>

112 Репортери без кордонів, доступно за посиланням: <https://rsf.org/en/three-ukrainian-tv-news-channels-barred-digital-video-broadcasting-past-year>

ника Б. Поправка щодо обов'язкового страхування журналістів, які працюють у зоні бойових дій, ухвалена 8 червня¹¹³, дозволила «оплачувати страхування не лише коштом роботодавців», тим самим юридично уможлививши створення Міжнародного страхового фонду для журналістів, згаданого в пункті 2.2 вище.

3. ОГС і наукові установи нарощують знання та потенціал

3.1. Академічні й інші навчальні курси для журналістів включають належну професійну підготовку з питань безпеки

У 2022 році було проведено багато онлайн та офлайн навчальних курсів, спрямованих на підвищення фізичної, цифрової та психологічної безпеки журналістів. Вони охоплювали різні аспекти, починаючи від того, як робити репортажі в умовах ворожого середовища високої інтенсивності, управління ризиками, надання першої медичної допомоги та використання ЗІЗ, до курсів із цифрової безпеки та психологічної стійкості. ОГС зазвичай залучають національних та іноземних фахівців, щоб поєднати обмін найкращими міжнародними практиками з глибоким знанням українського досвіду.

Здебільшого академічні установи не могли швидко запровадити цей тип навчання як частину своїх офіційних програм через обмеження освітньої системи. Однак вони створили позакласні заходи, які розглядали питання безпеки, і скоригували зміст існуючих курсів, щоб краще підготувати студентів до роботи в умовах війни. Кафедри журналістики також закликали студентів брати участь у тренінгах ОГС. Загалом академічні кола зосереджуються на загальній освіті студентів, а не на спеціалізованій підготовці воєнних журналістів.

Децентралізований характер академічних заходів означав, що їхня якість і частота значною мірою залежали від проактивності та ресурсів факультетів і їхніх членів.

3.2. ОГС надають журналістам відповідну інформацію, включаючи можливості для навчання та ресурси

ОГС активно рекламували свої навчальні заходи та ресурсні можливості для журналістів через власні та партнерські вебсторінки, канали соціальних мереж, неформальні чат-групи та міжособистісне спілкування. Деякі ОГС (наприклад, Фондація Суспільність) активно публікують інформацію про можливості для журналістів на своїх сторінках у соціальних мережах. ОГС співпрацюють у поширенні можливостей для журналістів, намагаючись залучити якомога ширшу аудиторію.

ОГС повідомили про велику кількість запитів від журналістів щодо їхніх послуг, що свідчить про те, що медіаспільнота добре поінформована про наявні можливості та про те, як їх отримати.

113 Верховна Рада України, доступно за посиланням: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39587>

3.3. ОГС надають юридичні консультації та послуги журналістам з питань безпеки, включаючи консультування та допомогу журналістам, яким загрожує небезпека, і сім'ям вбитих журналістів

Щонайменше три добре відомі ОГС (IMI, IPPP, ГО «Жінки в медіа») надавали юридичну підтримку журналістам із різних тем, зокрема й з питань безпеки. ОГС, з якими проводилися консультації для цього дослідження, погодилися, що у 2022 році відбулося різке зменшення кількості правових інцидентів побутового характеру, що призвело до зменшення кількості журналістських запитів на такий вид підтримки. Один зі стейкхолдерів повідомив, що «після початку повномасштабного вторгнення ми допомагали журналістам, які переїхали, і будемо продовжувати це робити»¹¹⁴.

У 2022 році ОГС також збирали інформацію про вбитих і поранених журналістів для надання правничої допомоги на майбутніх національних або міжнародних слуханнях.

ОГС підкреслили, що вони не можуть надавати повноцінну правничу допомогу на тимчасово окупованих територіях через фізичну небезпеку та відсутність верховенства права.

3.4. ОГС розробляють програми, які надають конкретну підтримку журналістам

У багатьох випадках жінки в Україні несуть основну відповідальність за догляд у сім'ї, часто паралельно з оплачуваною роботою¹¹⁵. Ситуація ще більше загострилася через те, що чоловіки добровільно пішли служити до ЗСУ, а також через масову мобілізацію чоловіків для участі у військових діях. Журналістки, опитані ГО «Жінки в медіа», заявили про психологічний стрес, спричинений подвійним навантаженням — роботою та доглядом за дитиною¹¹⁶. Попри це, програми підтримки журналістів з боку ОГС зазвичай не включали окремого гендерного компонента. Однак унаслідок запровадження 24 лютого 2022 року воєнного стану, який обмежує виїзд більшості чоловіків з України, жінки стали основними бенефіціарами програм підтримки, які передбачають виїзд за межі країни.

«Жінки в медіа» — єдина в Україні ГО, яка спеціалізується на наданні журналістам фінансової та психологічної допомоги, а також проведенні груп підтримки¹¹⁷.

3.5. ОГС оцінюють і звітують про проведені ініціативи з навчання та підтримки

ОГС, як правило, проводять детальну оцінку та звітують про свою діяльність, оскільки вони здебільшого покладаються на фінансову підтримку донорів. Крім того, багато ОГС публікують звіти на своїх вебсторінках та в соціальних мережах, щоб показати свої витрати прозоро.

¹¹⁴ Фонд розвитку ЗМІ, доступно за посиланням: <https://research.mediadevelopmentfoundation.org/en/2022.html>

¹¹⁵ Становище журналісток та інших працівниць ЗМІ в Україні, доступно за посиланням: https://drive.google.com/file/d/1dhfWfHbKtkdAJV_GsQTfk7kueikXxuh7/view

¹¹⁶ Там само.

¹¹⁷ Громадське радіо, доступно за посиланням: <https://hromadske.radio/podcasts/my-ie-buly-y-budem-informatsiyny-maraton/u-media-pratsiue-bil-she-zhinok-popry-tse-ikh-dosi-dyskryminiut-doslidzhennia>

ОГС активно намагаються збагатити існуючу базу знань, щоб гарантувати, що будь-які майбутні ініціативи з підтримки відповідатимуть реальним потребам. Найбільше в цьому плані відзначився ІМІ, який має можливість постійно здійснювати моніторинг медійної сфери в Україні. Інші ОГС проводили дослідження потреб журналістів, щоб переконатися, що діяльність, описана у пунктах 3.3 і 3.4, ґрунтується на фактах.

3.6. ОГС надають захисне обладнання та проводять тренінги для вразливих працівників ЗМІ

Журналісти, які працюють у небезпечних умовах, значною мірою покладалися на ЗІЗ, надані ОГС. Залежно від ситуації, ОГС надавали ЗМІ каски, бронежилети й аптечки на певний або безстроковий період. Хоча основний дефіцит засобів захисту вдалося подолати протягом першої половини 2022 року, ці запаси необхідно регулярно поповнювати, а це означає, що вони залишаються необхідною статтею видатків у бюджетах ОГС.

Крім того, ОГС сприяли створенню груп підтримки психічного здоров'я, щоб забезпечити журналістам можливість продовжувати працювати, незважаючи на складний контекст. Такі організації, як ФРМ і Центр «Дарт», надають психологічну підтримку й організовують групи підтримки як для журналістів, так і для редакторів, забезпечуючи їх ресурсами для подолання травми свідків, графічних образів і щоденного контакту з чутливим контентом.

3.7. ОГС надають, за необхідності, місця притулку або безпечні будинки для працівників ЗМІ, яким загрожує серйозна небезпека

ГО підтримували працівників ЗМІ під час переїзду, надаючи їм тимчасовий притулок і роботу, а також допомагали шукати можливості працевлаштування, щоб вони могли забезпечити себе в довгостроковій перспективі. Зокрема, за підтримки ЮНЕСКО та Міжнародної федерації журналістів, НСЖУ відкрила мережу Центрів журналістської солідарності в Києві, Львові, Івано-Франківську, Чернівцях, Запоріжжі та Дніпрі. Про це йдеться далі в Категорії Г, показник 2.3. ІМІ відкрив мережу хабів «Медіабаза» в Одеській, Миколаївській, Херсонській, Кіровоградській, Запорізькій, Дніпропетровській, Харківській, Полтавській, Чернігівській та Житомирській областях. Крім того, Львівський медіафорум створив хаб у Львові, а багато ГО, таких як ФРМ та ІРРП, відкрили регіональні офіси, які також слугували тимчасовим притулком.

ОГС зробили фінансову допомогу для переїзду критично важливою, оскільки відносно велика кількість медіапрофесіоналів була змушена покинути свої основні регіони діяльності — такі як Запоріжжя, Суми, Київ, Северодонецьк та ін. Серед організацій, які долучилися до цієї роботи, — Фонд розвитку ЗМІ та Львівський медіафорум. Таким чином, для журналістів було організовано широкий спектр можливих безпечних просторів і можливостей підтримки.

3.8. ОГС беруть участь у наданні гуманітарної допомоги журналістам, яким загрожує небезпека або які були вбиті чи поранені

ОГС самостійно надають підтримку пораненим журналістам або сім'ям загиблих чи викрадених працівників ЗМІ. У деяких випадках ці зусилля фінансують міжнародні журналістські організації. ОГС використовували свою широку мережу зв'язків зі ЗМІ для підвищення обізнаності про людей, які потребують допомоги (наприклад, у випадку Олега Батуріна, згаданого в показнику А, 1.3, журналіста з Нової Каховки, який, за повідомленнями, був викрадений російськими силовиками).

Крім того, як згадувалося раніше, у травні 2022 року шість ОГС створили Міжнародний фонд страхування журналістів для працівників ЗМІ, які здійснюють робочі поїздки на лінію фронту.

Однак відсутність офіційної координації між ОГС означала, що іноді деякі організації не усвідомлювали специфіки таких зусиль, що здійснюють їхні партнери.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. ОГС повинні продовжувати свої зусилля з підтримки безпеки журналістів цілісно та всебічно, беручи до уваги психічне здоров'я журналістів і працівників ЗМІ — з метою зниження рівня психічної втоми та зміцнення стійкості, зокрема через надання ресурсів — на додаток до фізичної та цифрової безпеки. Вони також повинні активно шукати гранти, щоб забезпечити залучення професійних психологів до підтримки, яку вони надають, як під час війни, так і після неї.
2. ОГС та наукові кола повинні посилити співпрацю, можливо, за допомогою кодифікації стратегічного моніторингу та збору даних, щоб створити стимули для участі в цих зусиллях, включаючи видимість і доступ до даних та інших ресурсів. Така координація — можливо, через створення мережі ОГС — має сприяти об'єднанню ресурсів, зокрема й людських, для забезпечення психічного та фізичного благополуччя співробітників ОГС.
3. ОГС і науковим установам слід пріоритетувати тіснішу взаємодію з державними органами через надання даних досліджень і моніторингу безпеки журналістів. Зокрема, слід створити офіційний і захищений канал зв'язку між цими стейкхолдерами та правоохоронними органами для обміну даними про можливі злочини, скоєні проти журналістів (включаючи можливі воєнні злочини). Відповідно до рекомендації № 10 у розділі показників Б, ОГС рекомендується розглянути можливість активної участі у створенні багатостороннього національного механізму з питань безпеки журналістів.

4. Українські науковці разом із ГО та представниками ЗМІ повинні також проводити спеціальний моніторинг і дослідження безпеки журналістів з метою отримання даних для формування політики й ініціатив, спрямованих на покращення безпеки журналістів. Додаткові скоординовані моніторингові ініціативи також можуть сприяти більшій прозорості з боку органів державної влади.

5. ОГС повинні виділяти достатньо ресурсів для моніторингу та розв'язання гендерних проблем, включно з комплексною безпекою журналісток, які стикаються з фізичними й економічними загрозами, а також зниженням їхньої життєстійкості через збільшення робочого навантаження як на роботі, так і в особистому житті. Ініціативи та ресурси з нарощування потенціалу мають бути спеціально розроблені міжнародними та місцевими ОГС для вирішення цих унікальних проблем і кращого забезпечення безпеки журналісток.

КАТЕГОРІЯ Г

Ролі й обов'язки
медіа та посередників

Ключові показники

1. Медійні організації вживають конкретних заходів для захисту безпеки журналістів
2. Журналістські спілки та професійні організації вживають конкретних заходів для сприяння безпеці журналістів
3. Усі медійники, включно з журналістами-фрилансерами, знають про безпеку в цифрових комунікаціях
4. Медійники висвітлюють питання безпеки
5. Посередники поважають безпеку журналістів

Впродовж 2022 року українські медіаорганізації та журналісти зіткнулися з численними критичними викликами в умовах війни, що триває. Загрози фізичній та психологічній безпеці працівників медіа були безпрецедентними. Швидкозмінні умови спонукали медіа шукати гнучкі рішення та постійно їх переглядати й оновлювати. Однак гострота ситуації перешкоджала формалізації політики безпеки. Згідно з проведеними інтерв'ю письмова політика захисту безпеки журналістів існує лише в меншості медіаорганізацій. Проте неформальні практики сформувалися і поширилися в переважній більшості ЗМІ.

Хоча багато ЗМІ мали обмежені можливості надання всієї необхідної підтримки для забезпечення безпеки журналістів у такому складному середовищі, вони співпрацювали з іншими суб'єктами, переважно з ОГС (як національними, так і міжнародними), щоб забезпечити своїх співробітників знаннями, тренінгами та 3ІЗ. Багато журналістів самі доклали значних зусиль для набуття необхідних навичок, налагодження зв'язків із колегами та вироблення належних практик для забезпечення власної безпеки в максимально можливій мірі. Відсутність належного страхування та часто нестабільні умови праці залишаються однією з найгостріших поширених проблем для журналістів. Негативні наслідки стресу та вигорання, спричинені постійним впливом ризиків, також потребують уваги та політичних рішень.

1. Медійні організації вживають конкретних заходів для захисту безпеки журналістів

1.1. Медіаорганізації стежать за питаннями безпеки та мають політику безпеки, яка є письмово оформленою та доступною для працівників

Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року та мінливі умови на місцях впродовж року зробили моніторинг питань безпеки досить складним завданням для медіаорганізацій. Однак ці безпрецедентні загрози змусили медіаорганізації шукати гнучкі рішення для моніторингу та розв'язання питань безпеки, а також коригувати їх у відповідь на нові виклики. Лише деякі організації розробили письмову політику безпеки, але усна передача рекомендованих практик та обговорення рекомендацій щодо безпеки широко поширені й трапляються як у редакційних колективах, так і в ширшій професійній спільноті.

До 24 лютого 2022 року багато ЗМІ обговорювали можливі сценарії роботи своїх організацій у разі вторгнення. Проте мало хто міг передбачити реальний масштаб і всеосяжність вторгнення. Деякі великі ЗМІ, переважно телерадіокомпанії, заздалегідь провели певну підготовку: перевезли частину обладнання в західні регіони для забезпечення безперебійного мовлення, орендували приміщення в цих регіонах тощо. Деякі менші організації, зокрема й зі східних регіонів, також вжили запобіжних заходів. Один із редакторів в інтерв'ю сказав:

«Ми готувалися до всієї цієї історії приблизно з кінця 2021 року, тому що ми бачили, ми моніторили ситуацію на окупованих територіях. Ми працювали в Донецькій області і розуміли, що навіть якщо, скажімо, Львів не будуть бомбити, то Донецька і Луганська області обов'язково постраждають. Тому ми готувалися до евакуації. Шукали шляхи для здійснення роботи, варіанти для мовлення і так далі. І 24 лютого ми перевели нашу радіостанцію на ретрансляцію Українського радіо. Ми також розуміли, що нам потрібно було перемістити наш колектив».

Проте більшість медіаорганізацій відреагували на події одразу після вторгнення. Першими основними заходами, які вони вживали, були зв'язок з усіма співробітниками, визначення та координація їхнього місцезнаходження, а також ухвалення рішень про евакуацію (деяких) членів колективу. У міру ескалації напруженості й окупації російськими військами низки українських міст і населених пунктів ті медіаорганізації, співробітники яких перебували на тимчасово окупованих територіях, змушені були стежити за розвитком подій і шукати інформацію з доступних джерел, часто зі значно погіршеним зв'язком (як з інтернетом, так і з мобільним зв'язком), а також організовувати евакуацію тих, хто бажав виїхати, або розробляти певні інструкції для тих, хто залишився під окупацією.

Подальший розвиток подій на полі бою, зокрема примусове виведення російських військ із Київської, Чернігівської та Сумської областей, також змістив фокус моніторингу безпеки з боку медіаорганізацій на безпеку журналістів, які ведуть репортажі з лінії фронту. Важливо наголосити, що ситуація залишається досить динамічною, що вимагає від медіа значного рівня адаптивності. Опитані медіапрофесіонали зазначили, що масштаби вторгнення спонукали медіаорганізації розробляти, тестувати та коригувати свою політику безпеки на практиці.

«Звичайно, ми розробили свої внутрішні протоколи, як ми працюємо в зоні бойових дій. Як ми спілкуємося з редакцією, коли їдемо в небезпечне місце, про що потрібно подбати, як поводитися там, скільки часу там перебувати тощо. Насправді, ми відпрацьовували це на практиці... за допомогою медіаорганізацій, які мали досвід висвітлення війни. Але знову ж таки, не у власній країні. І це треба враховувати. Всі ці рекомендації потребували адаптації до нашої ситуації. І вона відрізняється від уже існуючих протоколів [забезпечення безпеки] в інших країнах».

Письмові правила безпеки здебільшого існують у великих медіаорганізаціях, міжнародних інформаційних агентствах та іноземних ЗМІ, які працюють в Україні або відряджають своїх журналістів до України. Проте є також приклади менших медіаорганізацій, які мають такі правила. Однак нерідко трапляються випадки, коли журналісти знають про існування таких правил, але насправді не мають доступу до них і не користуються ними. Натомість більшість опитаних журналістів схильні покладатися на власний досвід і знання, отримані в розмовах з колегами. Такі знання, здається, сприймаються як здоровий глузд через повсюдну присутність міркувань безпеки в професійних дискусіях і рутині. Як зазначив один з опитаних журналістів:

«У моїй інформаційній бульбашці [правила безпеки] повторюються знову і знову. Вони здаються очевидними. Тому я думаю, що колеги досить добре знають ці правила. Особливо ті, хто часто буває на передовій».

1.2. Політика безпеки поширюється на позаштатних журналістів, їхніх асистентів, місцевих працівників і допоміжний персонал

Журналісти-фрилансери в Україні, як правило, досить самостійні у своїй роботі, зокрема й під час репортажів із передової, а це означає, що вони часто оцінюють ризики й ухвалюють рішення на основі власних суджень.

«Я самостійний. Тобто я сам приймаю всі рішення. Редактори зазвичай мені довіряють. Скажімо, ті редактори, з якими я працював, вважають, що якщо людина регулярно їздить на фронт, то це означає, що вона має більше досвіду, більше навичок, краще розуміє ситуацію. Отже, ти маєш право ухвалювати рішення... Людина, яка ніколи не була на фронті, не може сказати тобі, що робити (через брак досвіду)».

У більшості випадків політика безпеки ЗМІ не поширюється на журналістів-фрилансерів, однак багато що залежить від конкретних випадків співпраці цих журналістів із медіаорганізаціями. Деякі з опитаних журналістів-фрилансерів зазначили, що отримали користь від співпраці з певними ЗМІ, наприклад, отримали певні засоби захисту, взяли участь у тренінгах тощо. Також досить часто журналісти-фрилансери підтримують зв'язок із редакціями під час роботи в зоні бойових дій. Утім, умови роботи журналістів-фрилансерів є нестабільними. Один із опитаних зазначив:

«Я б сказав, що ситуація (з безпекою) найгірша для фрилансерів. Мені пощастило, тому що я співпрацював з [назва інформаційного агентства]. Вони забезпечили мене всім необхідним обладнанням... Але це все. Ніхто особливо не турбується про твою безпеку, тому що ти фрилансер, і все залежить від тебе».

1.3. Журналісти, зокрема й фрилансери, мають контракти з належними умовами праці, а саме щодо безпеки й особистого ризику

Закон України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналістів»¹¹⁸, змінений у 2022 році, містить положення, які гарантують журналістам належні умови праці, соціальний захист, медичне страхування, а також компенсації та пільги тим журналістам, які виконують свої професійні обов'язки в небезпечних умовах. Однак важко оцінити, скільки медіакомпаній та організацій забезпечують належне працевлаштування, як це передбачено трудовим законодавством. Насправді багато українських журналістів працюють як самозайняті професіонали в рамках законодавчого поля для приватних підприємців, а це означає, що трудове законодавство не поширюється на них так, як на офіційних працівників. Також відносно часто журналісти працюють за короткостроковими контрактами як постачальники послуг для ЗМІ. У цих випадках вони також перебувають у більш вразливому становищі порівняно з тими, хто офіційно працевлаштований як штатний працівник. Бракує достовірних даних про кількість журналістів, які працюють як штатні працівники, і тих, хто працює за альтернативними правовими схемами, наприклад, як самозайняті професіонали.

1.4. Медіаорганізації забезпечують безпечні і надійні робочі місця та умови праці

Медійні організації в Україні мають обмежені можливості для забезпечення повної безпеки своїх робочих місць та умов праці, зважаючи на характер основних загроз, пов'язаних із війною в Україні. До них належать, як уже згадувалося, повномасштабні ракетні та дроніві атаки, а також невивіркові артилерійські обстріли, що призвели до численних смертей і руйнувань по всій Україні. У відповідь на такі загрози українські ЗМІ прийняли політику, що дозволяє (а іноді й заохочує) своїм співробітникам працювати з дому, оскільки не всі будівлі, які використовуються як офісні приміщення, мають доступні бомбосховища.

Протягом перших тижнів вторгнення багато ЗМІ були заклопотані евакуацією та/або переміщенням своїх співробітників й обладнання. Журналісти, які працюють у ЗМІ, розташованих у прифронтових районах, побоюючись можливої окупації російськими військами, часто вживали додаткових заходів безпеки, наприклад, анонімізували свій контент, уникали громадських місць, ховали свої електронні пристрої тощо. Журналіст одного з таких місцевих ЗМІ поділився своїми міркуваннями в інтерв'ю:

«Коли ми ще були в [назва міста], ми вирішили, що не будемо працювати в офісі, тому що все місто знало, де ми працюємо, і якщо знайдуться люди, які захочуть нас спровокувати, завдати шкоди нашому майну або погрожувати нам, вони знатимуть, куди прийти. Тому ми вирішили, що будемо працювати вдома, щоб не бути разом в одному місці. Ми також вирішили не підписувати наші статті своїми іменами, тому що це може становити загрозу. Ми й досі не підписуємо наші статті з міркувань безпеки».

¹¹⁸ Верховна Рада України, доступно за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80#Text>

Ці заходи виявилися небезпідставними, оскільки деякі офіси та приміщення медіаорганізацій у прифронтовій смузі або на тимчасово окупованих РФ територіях дійсно були захоплені, пошкоджені або зруйновані. Наприклад, російські війська захопили будівлю обласної суспільної телерадіокомпанії «Суспільне Херсон» й окупаційна адміністрація зрештою використовувала її для трансляцій.

Медіаорганізації, співробітники яких перебували на тимчасово окупованих територіях, зіткнулися з додатковими викликами. Вони або намагалися евакуювати своїх співробітників, якщо це було можливо, або розробляли рекомендації щодо мінімізації ризиків для них у загальній небезпечній обстановці, наприклад, уникаючи публічних виступів або видаляючи особисті та/або компрометуючі дані з персональних пристроїв. Один із редакторів описав виклики, які постали перед ним, в інтерв'ю:

«Окрім тих журналістів з нашої організації, які опинилися в зоні бойових дій, деякі з них опинилися в окупації. Ми намагалися знайти для них якісь рішення. Вони продовжували працювати, і ми отримували від них певну інформацію, коли це було критично важливо. Якщо це не було критично важливо, ці люди не працювали, вони навіть не виходили на вулицю без крайньої необхідності. Наприклад, у Херсоні ми спілкувалися з ними більш-менш захищеними каналами. Ні імен, ні фотографій, нічого, що могло б ідентифікувати їх або місцезнаходження. Ми були на зв'язку з ними постійно, але не надто часто, тому що це також створювало певний ризик».

Непередбачуваність ракетних ударів, які загрожують всій країні, залишається однією з найбільших проблем для медіаорганізацій з точки зору забезпечення безпеки на робочому місці.

1.5. Журналісти мають право відмовитися від небезпечних завдань

Загалом журналісти в Україні мають право самостійно приймати чи відмовлятися від ризикованих завдань. Фактично всі стейкхолдери, опитані для цього звіту, підтвердили, що вони можуть обирати завдання залежно від рівня ризику, який вони несуть.

І як уже згадувалося в одній із попередніх частин оцінки (зокрема, у групі Б показників), згідно із законодавством України, журналісти мають право відмовитися від виконання небезпечних завдань і доручень¹¹⁹.

1.6. Політика безпеки включає положення про оцінку ризиків для визначення рівнів безпеки, з якою стикаються працівники під час виконання конкретних завдань

Як зазначалося раніше, більшість медіаорганізацій не мають формалізованої, письмової політики безпеки. Меншість — мають положення про оцінку ризиків, протоколи, якими користуються при плануванні завдань у зоні бойових дій або в інших місцях, де є ризики.

119 Верховна Рада України, доступно за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>

Однак більшість медіаорганізацій при плануванні своїх завдань здебільшого покладаються на неформальні контрольні списки. Ці чеклісти, як правило, є продуктом особистого та колективного досвіду. Один з опитаних журналістів пояснив це таким чином:

«Я б не назвав це протоколом, скоріше “послідовністю дій”, якої я дотримуюся. Я завжди їжджу в бронжилеті та касці, з аптечкою. Завжди маю з собою воду, їжу, заряджену техніку... Якщо працюю сам, що буває дуже рідко, то тільки в тих місцях, які добре знаю. Наприклад, Бахмут я знаю, бо працюю там багато місяців, і можу дозволити собі пересуватися певними районами. Я знаю де місцеві жителі, де пункти евакуації, де військові».

Інтерв'ю з журналістами показали, що оцінка можливих ризиків є частиною планування ними своїх завдань, навіть у тих випадках, коли не існує формалізованих політик і протоколів. Найчастіше журналісти обговорюють можливі ризики зі своїми редакторами та колегами, які мають відповідний досвід. Журналісти також звертаються за порадою до своїх контактів на місцях, зокрема й до військовослужбовців.

1.7. Медіаорганізації проводять тренінги з питань безпеки у ворожому середовищі й усвідомлення ризиків перед тим, як відправити журналістів на небезпечні завдання

Більшість журналістів, яких відправляють на небезпечні завдання, попередньо проходять тренінги з підготовки до роботи у ворожому середовищі, а також тренінги з надання першої медичної допомоги. Підготовка з надання першої медичної допомоги є найбільш поширеною серед медійників і є однією з вимог для отримання акредитації преси в Міністерстві оборони України (ця вимога була чинною до вторгнення 2022 року). Деякі медіаорганізації вимагають, щоб їхні журналісти пройшли необхідну підготовку перед тим, як вирушати на завдання в зону бойових дій. Про це зазначив один з опитаних репортерів:

«Я та ще кілька людей з нашої редакції, які їдуть у зону бойових дій, зобов'язані мати сертифікат про проходження тренінгу з роботи у ворожому середовищі. Я пройшов цей курс перед повномасштабним вторгненням, і я радий, що зробив це, тому що тепер я можу швидко виїжджати на завдання. У нас був чотириденний курс, який включав надання першої медичної допомоги, проходження блокувань, як поводитися в полоні та багато іншого. Сертифікат дійсний протягом трьох років. У нашій медіаорганізації на фронт можна їхати лише після проходження такого навчання».

Однак у багатьох випадках підготовка є менш просунutoю, ніж у наведеному вище прикладі, і не включає тренувальних вправ, що імітують реальні небезпечні сценарії. Це, ймовірно, пов'язано з логістичними та фінансовими витратами. Більшість медіаорганізацій не можуть дозволити собі таку поглиблену підготовку для своїх журналістів. Більш базове навчання є досить поширеним і доступним, значною мірою завдяки зусиллям ОГС і міжнародних організацій. Опитані журналісти були досить добре поінформовані про наявність тренінгів і згадували ІМІ, РБК, Фонд «2402» та інші організації, які проводять відповідні тренінги. Хоча медіаорганізаціям часто бракує ресурсів для організації навчання для своїх журналістів, інтерв'ю показали,

що вони здебільшого цілком підтримують своїх співробітників, які шукають навчання поза межами своїх організацій.

1.8. Медіаорганізації забезпечують належне страхування та необхідне захисне спорядження для журналістів, які виконують небезпечні завдання, включно зі спорядженням, яке підходить для жінок

Спроможність медіаорганізацій забезпечити себе необхідним захисним обладнанням і страхуванням є досить обмеженою. Кілька організацій покладалися на власні ресурси, тоді як більшість співпрацювали з національними ОГС, міжнародними організаціями (такими як ЮНЕСКО) та журналістською спілкою, щоб забезпечити своїх співробітників засобами безпеки. Журналісти повідомляли про нестачу цього обладнання на початку вторгнення. Один із них згадує:

«Я пам'ятаю (обстріл) Ретровіля. Коли ми приїхали на місце, більшість журналістів не мали ні шоломів, ні бронежилетів».

Деякі з них також зазначили, що мають старе спорядження 2014–2015 років, яке збереглося з часів, коли розпочався збройний конфлікт у східних регіонах Донецької та Луганської областей України, але воно вже застаріле. Також деякі журналістки зазначили, що наявні бронежилети часто призначені для чоловіків, що створює дискомфорт для жінок під час їх використання. Одна з місцевих тележурналісток описала свою ситуацію в інтерв'ю:

«У нас були старі бронежилети, каски, аптечки, але вони були дуже старі. Не можна порівнювати події в Донецькій і Луганській областях тоді і те, що ми переживаємо в Україні з моменту вторгнення. Це різні види обстрілів, різне озброєння. І мій бронежилет був величезним, при моєму зрості всього 163 см. Він був величезний і важкий, бігати з ним було дуже важко. У мене дуже боліла спина, коли я використовувала його в перші дні вторгнення. Важко було знайти бронежилет і каску мого розміру. Потім я отримала нові від Національної спілки журналістів України... Тоді ми також отримали аптечки від Львівського медіафоруму, що було дуже корисно».

Ситуація із захисним обладнанням значно покращилася після перших кількох тижнів вторгнення, за словами опитаних працівників ЗМІ. Проте належне страхування залишається однією з найгостріших проблем для журналістів із точки зору безпеки. Більшість опитаних журналістів, за невеликим винятком, заявили, що не мають належного страхування для роботи в зоні бойових дій.

Закон України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналістів», до якого у 2022 році було внесено зміни (детальніше про це йдеться у розділі Категорії Б), визначає, що журналістам гарантується страхування життя та здоров'я під час виконання небезпечних завдань. Однак насправді це не дуже поширене явище. Деякі українські медіаорганізації надають своїм журналістам базову медичну страховку, але вона, як правило, не покриває нещасні випадки, пов'язані з роботою в зоні бойових дій. Належне страхування для журналістів, які працюють на лінії фронту, не є доступним для більшості медіаорганізацій.

Деякі варіанти страхування доступні для журналістів завдяки раніше згаданому Міжнародному страховому фонду для журналістів, ініціативі кількох ОГС, які надають страхування журналістам, що виїжджають на завдання в зону бойових дій. Кілька опитаних журналістів згадали про цю можливість, але вказали на деякі логістичні проблеми, пов'язані з подачею заявок на таке страхування, зокрема недостатню гнучкість організації, які обробляють заявки, і швидку зміну умов для журналістів на місцях.

1.9. Медіаорганізації надають належну підтримку журналістам, які виконують небезпечні завдання

Згідно з даними інтерв'ю, медіаорганізації здебільшого надають належну підтримку журналістам, які виконують небезпечні завдання. Хоча деякі журналісти, особливо фрилансери, вважають за краще бути незалежними і покладатися на власний досвід і контакти на місцях, більшість журналістів, опитаних для цього звіту, перебувають у тісному контакті зі своїми редакціями або редакторами під час створення репортажів із передової або з районів з підвищеним ризиком.

Інтенсивний досвід висвітлення воєнних подій призвів до усталених практик планування завдань, зокрема практики підтримання контакту з редакціями та координації діяльності, хоча ці практики зазвичай передаються в усній формі. Зокрема, опитані журналісти та редактори відзначили правила роботи «в парі», а також постійне інформування про плани / зустрічі / пересування / місцезнаходження. Опитані журналісти також зазначили, що у випадку надзвичайних ситуацій вони підтримують постійний зв'язок зі своїми редакторами та редакціями. Один із журналістів, який працює в онлайн-ЗМІ, поділився своїм досвідом:

«Ми завжди ретельно плануємо всі наші відрядження, знаємо, куди їдемо, в які бригади, на які позиції, в який район, де відбуваються бойові дії. Наш головний редактор, режисер, наші продюсери — вони всі це знають... Ми завжди інформуємо їх у нашій чат-групі про те, куди їдемо і коли повертаємося, як все пройшло і чи все гаразд».

Водночас опитані журналісти та редактори зазначили, що резервна підтримка медіаорганізацій обмежена характером загроз, з якими стикаються журналісти під час виконання завдань, і з якими стикаються українці загалом. Наприклад, загроза обстрілу є непередбачуваною і невідконтрольною. Опитані журналісти, які працюють у зоні бойових дій, вважають її найбільшою загрозою.

1.10. Медіаорганізації зв'язуються з силами безпеки, де це доречно, щоб розробити рекомендації щодо поведінки з журналістами перед в'їздом на небезпечну територію

Запровадження воєнного стану у відповідь на зовнішню агресію, а також подальші додаткові нормативно-правові акти, які були ухвалені в Україні, створюють основу для взаємодії між медіаорганізаціями та ЗСУ (більш детально розглядається в кате-

горії Б). У цих рамках журналісти зобов'язані звертатися за дозволом на отримання доступу до небезпечних районів поблизу зони бойових дій або всередині неї, на додаток до отримання акредитації від Міністерства оборони України. Для того щоб відповідати цим вимогам, журналісти встановлюють контакт із пресофіцерами військових частин й узгоджують із ними свої плани перед журналістською поїздкою. Як правило, журналістів супроводжують або пресофіцери військових частин, або військові під час виконання завдань у небезпечних районах.

Опитані працівники ЗМІ зазначили, що схильні покладатися на інформацію, отриману від пресофіцерів військових частин про рівень безпеки на тих чи інших дорогах. Більшість опитаних журналістів також зазначили, що почуваються більш захищеними, коли їх супроводжують військові.

«З одного боку, журналістів завжди супроводжують військові, і військові можуть зупинити зйомку, якщо є якась загроза, напад, можуть не пустити кудись, можуть перенести візит тощо. З іншого боку, ти ніколи не можеш передбачити, що станеться, якщо ти їдеш на передову. Ти можеш поїхати на якусь тиху позицію, де ніхто не загинув за останні два місяці, де військові кажуть, що відпочивають після важких боїв, але в день твого візиту цю позицію може атакувати безпілотник».

Незважаючи на загальну довіру до військових, серед опитаних журналістів висловлювалася стурбованість тим, що військові посилюють обмеження для роботи журналістів у зоні бойових дій. Наприклад, у листопаді 2022 року низка журналістів та ОГС виступили із заявою про позбавлення акредитації журналістів, які висвітлювали деокупацію Херсона, та звинуватили військовий пресцентр у неефективності¹²⁰. Крім того, опитані журналісти визнали, що їхня здатність висвітлювати війну залежить від конкретних прессекретарів, деякі з яких є більш відкритими та гнучкими, а інші — більш обмежувальними.

1.11. Медійні організації визнають, що працівники стикаються з особливими ризиками, і вживають конкретних стратегій для їх зменшення

Дослідження ГО «Жінки в медіа», яка опитала журналісток в Україні, показало, що 58 % респонденток зазнавали дискримінації або насильства¹²¹. Утім, медіаорганізації, за деякими винятками, не визначають специфічних ризиків для працівниць, пов'язаних з їхньою роботою. Деякі питання, як-от недостатня кількість бронешитів та інших засобів захисту для журналісток, вирішуються ситуативно.

120 Детектор медіадоступно за посиланням: <https://detector.media/community/article/204906/2022-11-14-zhurnalisty-vy-magayut-negayno-povernuty-akredyatsiyu-media-yaki-vysvitlyuvaly-podii-v-khersoni/>

121 Жінки в медіа, доступно за посиланням: https://drive.google.com/file/d/1dhfWfHbKtkdAJV_GsQTFk7kueikKxuh7/view

Деякі журналісти зазначили, що жінки можуть бути більш вразливими в деяких ситуаціях, особливо в умовах можливого полону. Одна з опитаних журналісток сказала:

«Жінка потенційно сприймається як слабка, як об'єкт для сексуального насильства, домагань чи недоречних жартів не лише з боку ворога, а й з боку українців. Чим ближче жінка до екстремальної ситуації — тим дивніше вона [жінка в цьому контексті] виглядає. Хоча нічого незвичайного чи дивного тут немає».

Деякі з опитаних журналісток також зазначили, що іноді вони помічають, як військові надмірно захищають жінок порівняно з чоловіками. Крім того, чоловіки можуть сприймати жінок як менш обізнаних у військових питаннях.

1.12. Громадські медіа використовують протоколи безпеки відповідно до своїх обставин

Присутність громадських медіа в Україні не зареєстрована і не вивчена. Попри існування журналістів та блогерів, які працюють у своїх громадах, досі бракує даних про більш розвинуті форми громадських медіа.

Статус громадських медіа не був визнаний на законодавчому рівні, хоча це змінилося з набуттям чинності нового Закону України «Про медіа» у березні 2023 року. Нове законодавство дає можливість формально ідентифікувати ці медіаорганізації та оцінити їхню присутність на українському медіаринку.

2. Журналістські спілки та професійні організації вживають конкретних заходів для сприяння безпеці журналістів

2.1. Журналістські спілки/об'єднання здійснюють моніторинг питань безпеки та виступають за те, щоб роботодавці й органи влади проводили ефективну політику щодо цих питань

НСЖУ активно відстежує питання безпеки, зокрема напади на журналістів¹²². У 2022 році вона приділяла особливу увагу безпеці журналістів в умовах війни. Виступала за безпеку журналістів, систематично відстежуючи та повідомляючи про напади на журналістів. НСЖУ є членом МФЖ/ЄФЖ¹²³. Другим українським членом МФЖ та ЄФЖ є НМПУ¹²⁴.

2.2. Журналістські спілки/об'єднання надають інформаційні ресурси та сприяють поширенню передового досвіду, зокрема й щодо професіоналізму ЗМІ

НСЖУ разом із медійними ОГС, які частково виконують функції журналістських асоціацій щодо представництва професійної спільноти, надали інформаційні ресурси, матеріали та рекомендації, спрямовані на розвиток і зміцнення професіоналізму серед працівників ЗМІ. Принципи професійного та відповідального висвітлення подій стали предметом фахової дискусії. Обмін передовим досвідом відбувався

122 Національна спілка журналістів України, доступно за посиланням: <https://nuju.org.ua/>

123 Міжнародна федерація журналістів, доступно за посиланням: <https://www.ifj.org/>

124 Незалежна медіа-профспілка України, доступно за посиланням: <https://nmpu.org.ua/>

через навчальні заходи та різні види професійної діяльності, такі як конференції, воркшопи тощо, які переважно проводилися в онлайн-режимі. Водночас у 2022 році НСЖУ та вищезгадані ОГС переважно зосереджувалися на наданні рекомендацій з питань безпеки та просуванні відповідних належних практик. Безпека та виклики висвітлення подій в умовах військового вторгнення були на першому плані професійних дискусій у 2022 році.

2.3. Журналістські спілки/об'єднання надають практичні поради та доступ до спеціалізованих ресурсів працівникам ЗМІ, які виконують небезпечні завдання

Українські ОГС, які займаються розвитком медіа, надають значну допомогу медіаорганізаціям і журналістам, пропонуючи ресурси, експертизу та поради щодо забезпечення безпеки під час виконання небезпечних завдань (про це докладніше йдеться у розділі про ОГС). НСЖУ також зробила свій внесок, переказавши та поширивши посібник з безпеки журналістів, які висвітлюють події в умовах підвищеного ризику, розроблений ЮНЕСКО та РБК¹²⁵. НСЖУ також надавала консультації журналістам на тимчасово окупованих територіях, зокрема допомагала в питаннях евакуації.

НСЖУ за фінансування ЮНЕСКО також відкрила мережу Центрів журналістської солідарності в шести містах (див. Категорію В, показник 3.7), де журналісти можуть отримати певну допомогу та консультації, зокрема засоби захисту, фінансову допомогу, юридичні поради, психологічні консультації, доступ до офісних приміщень і професійне навчання¹²⁶.

2.4. Журналістські спілки/об'єднання проводять тренінги та консультування журналістів щодо подолання стресу

На додаток до широкого спектру заходів ОГС, спрямованих на проведення тренінгів і консультування зі стресу (див. Категорію В, показник 3.6), НСЖУ запустила цілодобову гарячу лінію для психологічної допомоги журналістам і членам їхніх сімей. НСЖУ також проводить щомісячні вебінари з психологами, спрямовані на підвищення психологічної освіти серед журналістів і широкої громадськості. Окрім психологічної допомоги, НСЖУ також організувала очні тренінги з фізичної безпеки, протимінної безпеки та суміжних аспектів.

2.5. Журналістські спілки/об'єднання надають підтримку місцевим ЗМІ та громадянським журналістам

Ресурси НСЖУ доступні онлайн на їхньому вебсайті, а семінари часто — на YouTube. Таким чином, вони в принципі доступні для громадських медіаорганізацій та громадянських журналістів. Однак важко оцінити їхнє охоплення серед цих конкретних сегментів медіасектору.

¹²⁵ ЮНЕСКО, доступно за посиланням: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381168>

¹²⁶ Національна спілка журналістів України, доступно за посиланням: <https://nsju.org/czentry-zhurnalistskoyi-solidarnosti/>

2.6. Журналістські спілки/об'єднання створюють програми для журналісток, які враховують специфічні ризики, з якими вони можуть зіткнутися під час виконання небезпечних завдань

НСЖУ приділила особливу увагу безпеці журналісток. Було організовано та проведено окремі тренінги для журналісток, а також розроблено рекомендації спеціально для журналісток (як окремих професіоналок), відповідно до даних, зібраних під час інтерв'ю.

3. Усі медійники, включно з журналістами-фрилансерами, знають про безпеку в цифрових комунікаціях

3.1. Журналісти знають про цифрові небезпеки та заходи захисту

Після 24 лютого 2022 року обсяг цифрових загроз збільшився, а їхній вектор змінився. Опитані стейкхолдери з групи експертів із цифрової безпеки зазначили, що до вторгнення 2022 року загрози мали змішану структуру (зовнішню та внутрішню) і походили більше зсередини країни. Після вторгнення ці загрози були пов'язані з суб'єктами з-за меж країни.

Звіт Групи аналізу загроз Google, який містить дані за 2022 рік, свідчить про зростання агресивності кібератак, спрямованих на Україну й українську інфраструктуру¹²⁷.

Найбільш обізнаними та підготовленими до цифрових викликів серед українських журналістів є ті, хто займається журналістськими розслідуваннями. Ця група медійників, зокрема, адаптувала свою роботу завдяки використанню базових інструментів, таких як безпечні месенджери та браузерери, VPN та індивідуальна автентифікація. Дані, отримані під час глибинних інтерв'ю, свідчать про те, що саме ці інструменти найчастіше використовують журналісти.

Низка ЗМІ також звернулася до спеціалізованих організацій із проханням провести цифровий аудит з метою виявлення потенційних вразливостей, таких як ненадійні паролі, відсутність двофакторної автентифікації, резервних копій тощо. Найпоширеніші проблеми в цьому контексті потребують довгострокової підтримки та розроблення сталої політики щодо цифрової безпеки, якої слід дотримуватися та оновлювати.

«З точки зору цифрової безпеки, у нас немає ньюзруму. Тому йдеться про те, щоб носити з собою ноутбук, захищати всі пристрої паролем, максимально використовувати ліцензійне програмне забезпечення, змінювати паролі, не відповідати на підозрілі електронні листи, надіслані з невідомих адрес. Не відкривати підозрілі посилання, запитати, що це, і не переходити, поки не отримаєте адекватну відповідь. Загалом, це здоровий глузд [щодо цифрової безпеки]».

¹²⁷ Група аналізу загроз Google, доступно за посиланням: <https://blog.google/threat-analysis-group/fog-of-war-how-the-ukraine-conflict-transformed-the-cyber-threat-landscape/>

Інформаційна війна ведеться з використанням кібератак, хакерських атак, погроз у соціальних мережах та атак на сторінки ЗМІ в соціальних мережах. У 2022 році було зареєстровано щонайменше 42 ймовірні кіберзлочини¹²⁸. За даними ІМІ, українські видання «НикВести» і «Детектор медіа» у листопаді 2022 року повідомили про виявлення DDoS-атак, які вплинули на функціональність їхніх сайтів.

3.2. Журналісти ефективно використовують захист у цифровій комунікації, зокрема відповідне програмне забезпечення та інші запобіжні заходи

Як пояснили експерти з цифрової безпеки під час фази глибинних інтерв'ю, журналісти користуються тими самими інструментами захисту в інтернеті, що й інші користувачі. Існує дуже мало спеціальних програм, розроблених спеціально для працівників медіа, але це не тому, що середовище ігнорує їхні проблеми. Деякі з опитаних цифрових експертів вважають, що адаптації протоколів безпеки та застосування базового набору інструментів для цифрового захисту достатньо.

Однак труднощі можуть виникнути в тих редакціях, які мають обмежені ресурси на обладнання і технічну підтримку або втратили частину свого обладнання через бойові дії. Таким чином, вони змушені використовувати будь-яке обладнання, до якого мають доступ, що збільшує цифрові ризики. Одним із прикладів цього є необхідність працювати з публічних комп'ютерів, доступних широкому колу користувачів. Крім того, деякі медіаорганізації з обмеженими ресурсами не мають системи резервного копіювання. Це серйозний виклик, який може загостритися в умовах війни, оскільки створює можливість втрати організаціями всіх своїх архівів і даних.

3.3. Роботодавці й інші особи надають програмне забезпечення, обладнання та навчання, які дають змогу журналістам захищати комунікації

Той факт, що редакції стали активніше звертатися за цифровим аудитом і консультаціями з питань цифрової безпеки, свідчить про те, що медійні організації стали більш уважними до цих викликів (згідно з даними, отриманими під час глибинних інтерв'ю). Однак група стейкхолдерів, які працюють над темою цифрової безпеки, зазначила, що невеликі редакції часто не мають окремого спеціаліста, відповідального за цифрову безпеку.

«Дуже часто питання вирішуються за принципом “якщо є проблема, то шукаємо рішення”. У редакціях немає чітких правил реагування на кібербезпеку».

Як зазначалося раніше, протидія цифровим загрозам часто передбачає систематичну і довготривалу роботу над створенням політики та культури безпеки в інтернеті. Здебільшого це стосується «м'яких» навичок. Проте респонденти зазначили, що це має супроводжуватися призначенням технічних спеціалістів у редакціях, використанням ліцензійного програмного забезпечення та регулярним обслуговуванням обладнання — все це може сприяти ефективному протистоянню цифровим загрозам на довгострокову перспективу.

¹²⁸ Інститут масової інформації, доступно за посиланням: <https://imi.org.ua/monitorings/za-11-misyatsiv-vijnny-rosiya-vchynyla-477-zlochyniv-proty-zhurnalistiv-ta-media-v-ukrayini-i50332>

Опитані експерти з цифрової безпеки та журналісти відзначають, що роль соціальних мереж як джерела інформації та каналу поширення контенту зросла, а отже, збільшилася кількість спроб злому акаунтів у соціальних мережах.

«Ми також провели тренінг з кібербезпеки. Звичайно, ми стежимо за безпекою наших соціальних мереж і акаунтів, і також все це враховуємо, тому що були підозрілі спроби увійти в акаунт, і нас врятувала двофакторна автентифікація. Тобто ми усвідомлюємо, що такі загрози і спроби злому існують».

«Метою кібератак у 2022 році було використання впливу, який мають журналісти, проти України».

4. Медіаспільнота висвітлює питання безпеки

4.1. Медіаспільнота демонструє власну стурбованість питаннями безпеки та безкарності, не боїться висвітлювати ці питання як такі, що становлять суспільний інтерес, і визнає спільні інтереси з громадськими ЗМІ та громадянськими журналістами в цих питаннях

Медійна спільнота в Україні висловлює занепокоєння щодо безпеки журналістів та нападів з боку РФ, а також щодо насильницького примусу працівників ЗМІ на тимчасово окупованих територіях (див. Категорію А).

«Російські війська не визнають цього статусу (журналістів, які мають такі ж права, як і беззбройні цивільні особи). Навпаки, журналісти є їхньою головною мішенню», — цитата з публічної заяви НСЖУ для Інституту висвітлення війни і миру¹²⁹.

Представники українських ЗМІ брали участь у низці міжнародних конференцій, де розповідали про проблеми безпеки й інші виклики, пов'язані з журналістською діяльністю. Українські ЗМІ також висвітлювали випадки насильства проти журналістів. Більш систематичну адвокаційну діяльність здійснюють переважно ГО, які займаються питаннями журналістики, розвитку ЗМІ та свободи слова.

4.2. Медіа виступають у ролі захисника інтересів суспільства в цих питаннях

Загрози безпеці журналістів, пов'язані з війною, затьмарили всі інші види потенційних загроз для цієї професійної групи в Україні у 2022 році. Це пояснює, чому медійні організації здебільшого були заклопотані нагальною потребою максимально забезпечити безпеку своїх журналістів, тоді як адвокаційні заходи отримали менше уваги.

129 Institute for War & Peace Reporting, доступно за посиланням:
<https://iwpr.net/global-voices/ukraine-journalists-are-russias-first-target>

4.3. Медійники співпрацюють із немедійними стейкхолдерами, щоб забезпечити належну політику та привернути увагу до проблеми

Медійні суб'єкти, зокрема медіаорганізації, ОГС та журналістські спілки, долучилися до комунікації з немедійними суб'єктами, щоб вплинути на деякі аспекти безпеки журналістів, які виконують небезпечні завдання. Наприклад, у квітні 2022 року Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство оборони України та представники медійних організацій оприлюднили спільну заяву¹³⁰ щодо роботи журналістів у зоні бойових дій або на територіях, які зазнають ракетних та артилерійських обстрілів.

5. Посередники поважають безпеку журналістів

2022 рік став винятковим для посередників (зокрема, інтернет-провайдерів, пошукових систем і платформ соціальних мереж) і користувачів їхніх послуг не через спроби отримати доступ до даних чи виклики їхній політиці та правилам, а через воєнні дії. Енергетична інфраструктура України постраждала внаслідок ракетних ударів, завданих РФ. Це, своєю чергою, призвело до регулярних відключень електроенергії, відключень мобільного зв'язку та доступу до інтернету. Таким чином, питання забезпечення резервного живлення як для самих ЗМІ, так і для посередницьких структур було критично важливим.

Респонденти підкреслили, що ключовим викликом у 2022 році стало повномасштабне вторгнення РФ 24 лютого 2022 року. Один з експертів із цифрової безпеки, опитаний для цього дослідження, висловив думку, що захист даних у контексті діяльності посередницьких структур не був і не є інституційним викликом для українських медіаорганізацій. Як він зазначив,

«Україна розглядалася і продовжує розглядатися в контексті так званої “русистики”. Традиційно це проблема російських ЗМІ, це спроби російського уряду контролювати інтернет і провайдерів послуг. Але українські медіаорганізації стикаються з іншими викликами».

Міжнародна неурядова організація Human Rights Watch наголошує, що у 2022 році великі технологічні компанії, такі як Meta, Google, TikTok і Twitter, оголосили про численні заходи, більшість з яких спрямовані на протидію шкідливій дезінформації, зокрема в контексті війни в Україні¹³¹. Human Rights Watch критикує недостатню прозорість цих дій і зазначає:

«Один з очевидних висновків полягає в тому, що компанії повинні демонструвати більшу ясність, послідовність і прозорість, щоб їхні дії можна було оцінити відповідно до їхніх зобов'язань у сфері прав людини, які застосовуються скрізь, де використовуються їхні послуги»¹³².

130 Міністерство культури та інформаційної політики України, доступно за посиланням: <https://www.kmu.gov.ua/news/spilna-zayava-ministerstva-kulturi-ta-informacijnoyi-politiki-ukrayini-ministerstva-oboroni-ukrayini-ta-predstavnikiv-zmi>

131 Human Rights Watch, доступно за посиланням: <https://www.hrw.org/news/2022/03/16/tech-companies-should-prioritize-rights-ukraine>

132 Там само.

У минулому в Україні вже були спроби обмежити свободу вираження поглядів журналістів та отримати доступ до їхніх персональних даних через запити державних органів до посередників. Одним із таких прикладів є справа Наталії Седлецької, головної редакторки проєкту журналістських розслідувань «Схеми»¹³³. Седлецька зустрічалася з головою Українського антикорупційного бюро в Україні, і в 2018 році, після розслідування щодо чиновниці, два українські суди (районний суд та апеляційний суд) дозволили правоохоронним органам (тобто Генеральній прокуратурі України) отримати доступ до телефону Седлецької, щоб визначити, чи отримувала вона конфіденційну інформацію. Журналістка звернулася до ЄСПЛ, і в 2021 році він ухвалив рішення з приводу рішень українських судів і повністю задовольнив скаргу пані Седлецької. ЄСПЛ постановив, що дозвіл Апеляційного суду «не був виправданий “переважною вимогою в інтересах суспільства” і, отже, необхідний у демократичному суспільстві» і становив порушення статті 10 Європейської конвенції з прав людини, яка закріплює свободу вираження поглядів без втручання органів державної влади¹³⁴.

Цей випадок став прецедентним щодо захисту журналістами своїх джерел інформації. Він також ілюструє причини, чому журналісти віддають перевагу безпечним програмам для обміну зашифрованими повідомленнями, а не таким способом комунікації, як телефонні дзвінки або SMS-повідомлення.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Медіаорганізації повинні формалізувати та задокументувати свою політику безпеки, навіть якщо вже існують неформальні практики. Наявність письмової політики забезпечує чіткість і підзвітність у вирішенні питань безпеки журналістів. Така політика має бути узгоджена з відповідними міжнародними стандартами.
2. Медіаорганізації повинні приділяти першочергову увагу забезпеченню належного страхового захисту для своїх журналістів, які працюють у зонах конфлікту, відповідно до українського законодавства, а також забезпечити включення до трудових договорів усіх необхідних положень, що стосуються безпеки, особистих ризиків і соціального забезпечення, відповідно до національного трудового законодавства та Конвенції Міжнародної організації праці про безпеку та гігієну праці¹³⁵. Медіаорганізації також повинні — зокрема й через міжнародне партнерство та міжнародну співпрацю з іншими ЗМІ — вирішувати проблему нестабільних умов зайнятості через стандартизацію контрактів, які гарантують журналістам гідні умови праці, що може допомогти зменшити рівень стресу та вигорання, особливо для тих, хто працює в небезпечних умовах.

133 Global Freedom of Expression, доступно за посиланням: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/sedletska-v-ukraine/>

134 Там само.

135 Міжнародна організація праці, доступно за посиланням: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0:NO:P12100_ILO_CODE:C155.

3. Положення та гарантії безпеки, викладені вище, слід також поширити на журналістів-фрилансерів та всіх працівників ЗМІ (зокрема, на стрингерів, водіїв, продюсерів тощо). Медіаорганізації та редакції, які наймають позаштатних працівників, повинні укладати контракти, що закріплюють їхній доступ до політики безпеки та механізмів підтримки, а також виступати за проведення правових реформ для забезпечення захисту самозайнятих журналістів і тих, хто працює за короткостроковими контрактами. Такі контракти також можуть бути розроблені в рамках міжнародного співробітництва (див. рекомендацію № 5 нижче) або через створення мережі позаштатних працівників ЗМІ, наприклад, у рамках національних спілок журналістів.
4. Медійники та редакції повинні визнавати та систематично враховувати специфічні ризики, з якими стикаються журналістки, а також слідкувати за тим, щоб політика та процедури безпеки враховували різноманітні потреби жінок, які працюють у медіа, зокрема надавати їм відповідне захисне спорядження (наприклад, бронезилети, розроблені спеціально для жінок) і забезпечувати безперешкодний доступ жінок до існуючих гарантій трудового законодавства.
5. Медійникам і редакціям слід налагоджувати стратегічні міжнародні партнерства (замість того, щоб покладатися лише на ситуативні домовленості) з ОГС та міжнародними медіаорганізаціями з різних географічних регіонів для обміну інформацією та більш сталого забезпечення ресурсами й підтримкою. Серед інших функцій такі міжнародні партнерства могли б упорядкувати збір достовірних даних про статус зайнятості журналістів для кращого розуміння їхніх потреб і вразливостей; розширити доступ до наявних або субсидованих програм підготовки журналістів, надійного зберігання даних, безпечних робочих місць, технічних фахівців і спільного використання обладнання для посилення безпеки та стійкості; підвищити видимість історій і безпеку журналістів, які працюють над розслідуваннями або чутливими темами; і загалом створити мережу підтримки для вирішення спільних викликів, включно з цифровими загрозами.
6. У світлі зростання рівня вигорання та стресу, про який повідомляють журналісти по всій країні, медіаорганізації повинні шукати управлінські рішення для зменшення таких ризиків, включно з наданням комплексних ресурсів і тренінгів з безпеки та благополуччя, забезпеченням ефективного розподілу роботи між співробітниками та заохоченням активної участі журналістів у формуванні політики на робочому місці та створення здорового робочого середовища.

КАТЕГОРІЯ Г

**Роль і реагування системи
ООН та інших міжнародних
організацій, присутніх
у країні**

КАТЕГОРІЯ Г

Роль і реагування системи ООН та інших міжнародних організацій, присутніх у країні

Ключові показники

1. ООН у країні відстежує питання безпеки журналістів та обмінюється інформацією
2. Система ООН у країні здійснює ефективну координацію та реагування на інциденти та проблеми з безпекою
3. ООН всередині країни нарощує знання та потенціал
4. Інші міжнародні міжурядові та неурядові організації в країні сприяють безпеці журналістів

Після проголошення незалежності Україна визначила участь у діяльності ООН одним із пріоритетів своєї зовнішньої політики. Нині в Україні діє 24 структури ООН. Дві найбільш актуальні з них, які безпосередньо займаються питаннями свободи слова та вираження поглядів, а також безпеки журналістів, — це ЮНЕСКО та Моніторингова місія ООН з прав людини. Програма розвитку ООН також опосередковано займається цими питаннями, включивши до свого портфоліо підтримку відповідних освітніх програм для студентів-журналістів.

У перші місяці після повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року агентства ООН зосередилися на гуманітарних питаннях і моніторингу прав людини в Україні¹³⁶. Генеральна директорка ЮНЕСКО Одрі Азулай систематично засуджувала вбивства журналістів відповідно до мандату ЮНЕСКО щодо моніторингу насильства проти журналістів. Крім того, ЮНЕСКО мобілізувала підтримку журналістів в Україні, починаючи з березня та квітня 2022 року, коли вона надіслала бронежилети через НСЖУ, підтримала проведення інструктажів з безпеки, а також забезпечила переклад і розповсюдження понад 1100 примірників Посібника РБК та ЮНЕСКО для журналістів у контекстах підвищеного ризику. Початкове реагування на надзвичайну ситуацію також включало надання підтримки ІМІ та РБК у створенні центру свободи преси для допомоги журналістам у Львові.

1. ООН у країні відстежує питання безпеки журналістів та обмінюється інформацією

- 1.1. Система ООН на національному рівні визначає відповідні інструменти, дії та суб'єктів, а також встановлює партнерство та канали зв'язку зі спеціалізованими моніторинговими організаціями

З 1993 року ЮНЕСКО проводить глобальний моніторинг вбивств журналістів, а з 2006 року надає інформацію про судовий статус засуджених за вбивства. Ця

¹³⁶ Організація Об'єднаних Націй в Україні, доступно за посиланням: <https://ukraine.un.org/en/175103-update-un-work-ukraine-16032022>

інформація надається через Обсерваторію ЮНЕСКО щодо вбитих журналістів¹³⁷ та аналітичний звіт, який публікується раз на два роки¹³⁸. Інформація для моніторингу ЮНЕСКО збирається на місцевому рівні через Бюро ЮНЕСКО в Києві з моменту його заснування, а також у координації з регіональними та міжнародними моніторинговими організаціями.

ММПЛУ ООН, створена в 2014 році, збирає, обробляє і систематизує дані про порушення прав людини, зокрема й про порушення проти журналістів.

При зборі даних ММПЛУ спиралася на територіальні підрозділи. Одночасно з початком бойових дій місцезнаходження цих офісів зазнало змін. Роботу припинили офіси в містах, які перебувають під тимчасовою окупацією або в небезпечній близькості від зони бойових дій (Маріуполь, Краматорськ та ін.). Ця прогалина в даних була заповнена інформацією з відкритих джерел і від мережі місцевих і національних партнерських організацій (більш детально про партнерство між різними організаціями наведено в Категорії В).

Станом на липень 2023 року ММПЛУ опублікувала 35 періодичних доповідей, десять інформаційних документів, дев'ять тематичних доповідей та шість оновлених доповідей щодо ситуації з правами людини в Україні, які надають партнерам у країні та за її межами науково обґрунтовані висновки, що презентуються на кожній сесії РПЛ. У 2022 році доповіді про ситуацію в Україні були представлені на кожній із трьох сесій РПЛ. Доповідь за першу сесію, що проходила з 28 лютого по 1 квітня, передувала повномасштабному вторгненню РФ 24 лютого 2022 року, але в ній висловлюється занепокоєння випадками нападів на журналістів. У доповіді згадується такий приклад: «18 січня 2022 року в Києві на співробітника одного з телеканалів напали учасники зібрання, яке він транслював у прямому ефірі»¹³⁹. Доповіді на наступних 50-й і 51-й сесіях у 2022 році були присвячені сесії з прав людини в контексті збройного нападу РФ і відзначали «серйозне погіршення ситуації з правами людини по всій країні»¹⁴⁰.

Цю зміну описав один із респондентів:

«Ми помітили зміни у випадках під час моніторингу у 2022 році... Раніше були напади на журналістів з різних причин, наприклад, це могли бути журналісти-розслідувачі... Зараз ситуація кардинально змінилася, основна частина справ, над якими ми працюємо, стосується випадків загибелі або поранення журналістів під час або у зв'язку з бойовими діями».

Як ЮНЕСКО, так і ММПЛУ розміщують усі дані моніторингу в загальнодоступних моніторингових інструментах. Вони також часто отримують запити і співпрацюють з міжнародними партнерами щодо надання даних.

Хоча мандати та діяльність ЮНЕСКО й ММПЛУ були започатковані ще до повномасштабного вторгнення РФ в Україну, ООН також створила спеціальну комісію незалежних експертів.

137 ЮНЕСКО, доступно за посиланням: <https://www.unesco.org/en/safety-journalists/observatory>

138 ЮНЕСКО, доступно за посиланням: <https://www.unesco.org/en/safety-journalists/dg-report-safety-journalists>

139 Управління Верховного комісара ООН з прав людини, доступно за посиланням:

https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-03/A_HRC_49_CRP5.docx

140 Управління Верховного комісара ООН з прав людини, доступно за посиланням: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/hrbodies/hrc/regularsessions/session50/2022-07-01/A-HRC-50-CRP4-EnglishVersion.docx>

4 березня 2022 року РПЛ ООН створила Незалежну міжнародну комісію з розслідування щодо України відповідно до резолюції 49/1 для «розслідування всіх передбачуваних порушень і зловживань правами людини, порушень міжнародного гуманітарного права і пов'язаних з ними злочинів у контексті агресії проти України з боку Російської Федерації»¹⁴¹. Ця комісія надала доповіді РПЛ у жовтні 2022 року¹⁴² та до Генеральної Асамблеї — у березні 2023 року¹⁴³ і їй було запропоновано зробити те саме для наступних засідань органів ООН (у жовтні 2023 року та березні 2024 року). Доповідь для Генеральної Асамблеї доступна п'ятьма офіційними мовами ООН та українською мовою, а доповідь для РПЛ — англійською, українською та російською мовами. Інформація щодо безпеки журналістів включена до доповіді, але не розглядається детально.

1.2. Система ООН підтримує конкретні проекти та заходи з розбудови та зміцнення потенціалу для моніторингу й оцінки безпеки

Були встановлені рамки співпраці ООН з низкою українських організацій (таких як НСЖУ та IMI), які адаптувалися до нових умов війни, щоб оперативно надавати відповідні дані у форматі, необхідному для звітності. Одним із викликів у процесі моніторингу є отримання даних із тимчасово окупованих територій, зокрема й тих, які були окуповані нещодавно. Необхідно було визначити джерела інформації з цих територій, а також дотримуватися низки заходів безпеки, щоб не наражати ці джерела на загрози.

Водночас деякі респонденти з групи суб'єктів ООН зазначили, що зусилля з моніторингу можна було б посилити, якби були доступні детальні дані не лише про кількість поранених або вбитих журналістів, а й про кількість українських і міжнародних кореспондентів, які нині працюють в Україні.

1.3. Система ООН на національному рівні має відповідну стратегію підвищення обізнаності та робить заяви щодо вбивств журналістів

Система ООН має послідовну стратегію підвищення обізнаності щодо викликів свободі слова та вираження поглядів. Як згадувалося раніше (Вступ, Категорія Г), ЮНЕСКО систематично виступає із заявами, в яких засуджує вбивства журналістів. Вони публікуються в інтернеті та у вигляді пресрелізів.

Існує синергія між різними зацікавленими установами системи ООН у їхній роботі. Наприклад, ММПЛУ ООН працює над збором, обробкою та систематизацією даних про певні проблеми в країні. ЮНЕСКО працює над підвищенням обізнаності про виклики, з якими стикаються журналісти та ЗМІ загалом. Це робиться як через випуск звітів, заяв і пресрелізів (англійською та українською мовами), так і через співпрацю з державними суб'єктами з метою розбудови потенціалу для подолання цих викликів.

141 Управління Верховного комісара ООН з прав людини, доступно за посиланням:

<https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/iic/hr-ukraine/index>

142 Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй, доступно за посиланням: <https://www.ohchr.org/en/documents/reports/a77533-independent-international-commission-inquiry-ukraine-note-secretary>

143 Управління Верховного комісара ООН з прав людини, доступно за посиланням: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A_HRC_52_62_AUV_EN.pdf

1.4. Система ООН на національному рівні публікує інформацію з питань безпеки журналістів і робить її доступною основними національними мовами

Після 24 лютого 2022 року ЮНЕСКО докладає цілеспрямованих зусиль для надання інформації українською мовою. Однією з таких ініціатив став переклад українською мовою «Посібника з безпеки для журналістів: посібник для репортерів у небезпечних зонах» ЮНЕСКО та РБК¹⁴⁴. Відтоді ЮНЕСКО значно розширила свою співпрацю з національними партнерами і, відповідно, надання матеріалів українською мовою. Це відбувалося насамперед у формі онлайн та офлайн тренінгів, які, якщо вони були орієнтовані на українську аудиторію, проводилися українською або українською та англійською мовами. Вебсайт ЮНЕСКО та канали соціальних мереж (має окремий акаунт у Twitter для України), як і раніше, доступні виключно англійською мовою.

1.5. Організації системи ООН на національному рівні сприяють існуванню та поширенню відповідних нормативних стандартів

Беручи до уваги той факт, що здобуття Україною незалежності і, відповідно, розвиток незалежних медіа відбулися порівняно недавно, українські медіаорганізації мали відносно короткий період для інституціоналізації професійних стандартів, зокрема й щодо безпеки.

З початком повномасштабної війни ці стандарти мають охоплювати не лише рутинні робочі процеси, а й виклики, пов'язані з розробкою політик безпеки та керівних принципів для висвітлення війни. Цей процес розпочався у 2014 році й активізувався у 2022 році.

Окрім стандартів безпеки, ЮНЕСКО сприяє само- та співрегулюванню ЗМІ в Україні. КЖЕ є важливим органом, який просуває етичну журналістику, зокрема в контексті конфлікту. Хоча це виходить за рамки цього звіту, у 2023 році ЮНЕСКО підтримала публікацію посібника з етичної журналістики під час конфлікту, який підготувала КЖЕ¹⁴⁵.

1.6. Просування політики безпеки враховує той факт, що журналістки можуть зазнавати певних сексуальних домагань і насильства

ЮНЕСКО просуває гендерно чутливу, гендерно орієнтовану та гендерно трансформативну політику безпеки, а також розуміння специфічних ризиків, з якими стикаються журналістки, як глобальний принцип. Як згадується у цьому документі (Вступ, Категорія Г), одним із перших заходів у відповідь на повномасштабну війну ЮНЕСКО переклала і поширила посібник РБК та ЮНЕСКО з безпеки, який містить спеціальний розділ про сексуальне насильство та поради для журналісток¹⁴⁶.

144 Цифрова бібліотека ЮНЕСКО, доступно за посиланням: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000243986>

145 Комісія з журналістської етики, доступно за посиланням: https://cje.org.ua/news/komisija-z-zhurnaliststskoi-etyky-pid-hotuvala-posibnyk-z-zhurnaliststskoi-etyky/?fbclid=IwAR3sRZyq6Y9eHNWPOGiOfld21yLJTwxhh6YyvUsoLLct63_YNcvTq2R0sik_aem_AdCwtNWEK7288FypBvpgTiOX3e4T0okwxNN0KU9SghuHe3XJA0uj8AfoR3Hm26YZdU

146 ЮНЕСКО, доступно за посиланням: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000243986>

1.7. Система ООН на національному рівні запитує у держави інформацію про безпеку журналістів і проблему безкарності

Системи ООН перебувають у тісному контакті з державними суб'єктами на різних рівнях підтримки та розбудови потенціалу. ЮНЕСКО, у рамках свого мандату, викладеного в доповіді Генерального директора про безпеку журналістів і проблему безкарності, періодично запитує інформацію про стан судових процесів у всіх державах-членах, в яких сталися вбивства журналістів¹⁴⁷. Інформація про вбивства, що сталися в Україні у 2022 році, буде запитана ЮНЕСКО у 2024 році. Надана інформація буде оцінена й оприлюднена у Звіті Генерального директора за 2024 рік.

1.8. Система ООН на національному рівні надає інформацію про безпеку та безкарність журналістів ООН на глобальному рівні

Як зазначалося вище, моніторинг ЮНЕСКО щодо вбивств журналістів і безкарності є частиною її глобального мандату і включений у глобальні платформи, такі як Обсерваторія ЮНЕСКО і дворічний звіт з цього питання. Це також відбувається у рамках ЦСР. ЦСР 16 полягає у «сприянні побудові мирних та інклюзивних суспільств в інтересах сталого розвитку, забезпеченні доступу до правосуддя для всіх та створенні ефективних, підзвітних та інклюзивних інституцій на всіх рівнях». Ця ціль включає показник (Показник 16.10.1), який точно вимірює «кількість підтверджених випадків вбивств, викрадень, насильницьких зникнень, свавільних затримань і катувань журналістів, пов'язаного з ними персоналу ЗМІ, профспілкових діячів і правозахисників за попередні 12 місяців». ЮНЕСКО надає дані по країнах, зокрема й по Україні, для глобальних моніторингових процедур, які оцінюють прогрес у досягненні ЦСР.

2. Система ООН у країні здійснює ефективну координацію та реагування на інциденти й проблеми з безпекою

2.1. Організації системи ООН здійснюють спільну, взаємодоповнюючу та скоординовану діяльність на підтримку безпеки журналістів відповідно до Плану дій ООН

Після вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року структури ООН значною мірою зосередили свої зусилля на наданні необхідної гуманітарної допомоги та підтримки. Безпека журналістів була одним із трьох основних компонентів програми ЮНЕСКО в Україні, яка системно працювала над реалізацією Плану дій ООН щодо забезпечення безпеки журналістів¹⁴⁸.

Члени групи акторів ООН відзначають, що кожна зі структур ООН має чіткий мандат, що допомагає уникнути повторення зусиль між структурами.

¹⁴⁷ ЮНЕСКО, доступно за посиланням: <https://www.unesco.org/en/safety-journalists/dg-report-safety-journalists>

¹⁴⁸ Управління Верховного комісара ООН з прав людини, доступно за посиланням: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Journalists/submissions-safety-journalists-and-impunity/states/GA-74-report-contributions-states-ukraine-en.pdf>

2.2. Система ООН заохочує багатосторонню співпрацю з суб'єктами, що не входять до складу ООН, з питань безпеки та безкарності, а також сприяє формуванню національних стратегій

Система ООН в Україні реалізує проєкти разом із національними партнерами. Такий підхід має низку переваг, адже ці організації не лише з перших вуст знають про потреби та виклики, які необхідно вирішити, а й вже мають усталену репутацію та зв'язки, а також команду, яка володіє національною мовою та може швидко налагодити контакт із потенційними бенефіціарами проєкту.

«Дуже важливо розширювати можливості та зміцнювати існуючі структури в країні... ми можемо надавати підтримку, структури та методологію. Але ми слухаємо і працюємо... щоб визначити потреби».

2.3. Питання, пов'язані з безпекою журналістів, відображені в Рамкових програмах ООН з надання допомоги в цілях розвитку та інших програмних документах для країн, а також обговорюються на засіданнях робочих груп ООН, до складу яких входять як резиденти, так і нерезиденти

Рамкова програма партнерства ООН була розроблена у співпраці з українським урядом на період 2018–2022 років і підписана у 2017 році¹⁴⁹. Документ закликав залучати ЗМІ та громадянське суспільство як партнерів у просуванні соціальних змін. Він також окреслив виклики, пов'язані з «порушеннями прав людини та міжнародного гуманітарного права, пов'язаними з конфліктом». У відповідь на вторгнення в Україну у вересні 2022 року було запроваджено перехідні рамки на 2022 і 2023 роки¹⁵⁰. Рамкова програма не згадує питання безпеки журналістів або необхідності підтримки незалежної преси.

ЮНЕСКО та УВКПЛ, як члени робочої групи ООН, через свою роботу над питанням безпеки журналістів, порушують цю тему в рамках Країнової команди ООН.

3. ООН всередині країни нарощує знання та потенціал

3.1. Система ООН просуває питання безпеки в контактах із місцевими стейкхолдерами, поширює знання про відповідні належні практики та заохочує адаптацію на місцевому рівні

Що стосується діяльності ООН на місцевому рівні, то серед стейкхолдерів по всій країні поширювалися кращі практики, зокрема ті, що стосуються безпечного робочого середовища в умовах підвищеного ризику. Центри журналістської солідарності, створені за підтримки ЮНЕСКО та МФЖ, стали особливо ефективними центрами розповсюдження такої інформації в шести містах, де вони були відкриті¹⁵¹.

149 Організація Об'єднаних Націй в Україні, доступно за посиланням: <https://ukraine.un.org/en/49416-government-ukraine-%E2%80%93-united-nations-partnership-framework-2018-2022>

150 Організація Об'єднаних Націй в Україні, доступно за посиланням: <https://ukraine.un.org/en/download/133881/232866>

151 ЮНЕСКО, доступно за посиланням: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000384454>

Зусилля були спрямовані не лише на адаптацію найкращих професійних практик, а й на забезпечення безперервності роботи ЗМІ в країні, наприклад, через надання екстрених грантів журналістам для продовження їхньої професійної діяльності.

3.2. Організації системи ООН надають консультації та нарощують потенціал стейкхолдерів з таких питань, як поводження з журналістами, розслідування злочинів проти журналістів, а також заходи переслідування та захисту

Реалізація Плану дій ООН передбачає налагодження співпраці за цими напрямками, що мають ключове значення для безпеки журналістів. З початком повномасштабної війни фокус змістився. Більшість рекомендацій щодо поводження з журналістами, як вітчизняними, так і іноземними, впродовж звітного періоду стосувалися висвітлення військових дій, взаємодії з ЗСУ, а також процедур отримання акредитації для роботи в зонах підвищеного ризику.

3.3. Організації системи ООН на національному рівні мають або збирають кошти для своїх заходів з безпеки

Суб'єкти ООН, опитані в рамках цього оцінювання, зазначили, що вони мають достатньо ресурсів і можливостей для роботи в межах своїх мандатів. Однак для посилення адвокації та висвітлення викликів, з якими стикаються журналісти, що значно загострилися з 2022 року, необхідні додаткові заходи та ресурси.

3.4. Організації системи ООН проводять для журналістів тренінги з безпеки, зокрема щодо висвітлення подій у зонах конфлікту, юридичних прав, методів самозахисту, надання першої медичної допомоги тощо, а також допомагають у забезпеченні захисним обладнанням

У перший місяць після 24 лютого 2022 року ЮНЕСКО надала 125 комплектів 3ІЗ¹⁵². Упродовж 2022 року вона повідомила, що провела тренінги з безпеки та тактичної медицини для понад 1000 журналістів в Україні. Подальша початкова підтримка включала гарячу лінію для журналістів через НСЖУ та підтримку Центрів журналістської солідарності.

Окрім цих заходів, ЮНЕСКО також надала генератори шістьом Центрам журналістської солідарності для забезпечення доступу до електроенергії під час її дефіциту, а також додаткові генератори кільком незалежним ЗМІ.

4. Інші міжнародні міжурядові та неурядові організації в країні сприяють безпеці журналістів

Іншими міжнародними та регіональними міжурядовими організаціями, які сприяють безпеці журналістів у країні, є ОБСЄ та Рада Європи. Наприклад, ОБСЄ організувала низку експертних онлайн-дискусій для українських журналістів з питань безпеки, таких як хімічні загрози, мінна безпека та психологічна безпека¹⁵³. Крім того, представник ОБСЄ у справах ЗМІ засудив вбивства журналістів в Україні¹⁵⁴. Рада Європи, яка в березні 2022 року виключила з організації РФ через повномасштабне

152 ЮНЕСКО, доступно за посиланням: <https://www.unesco.org/en/articles/ukraine-unesco-implementing-new-emergency-measures-protect-journalists?hub=701>

153 ОБСЄ, доступно за посиланням: <https://www.osce.org/project-coordinator-in-ukraine/518061>

154 ОБСЄ, доступно за посиланням: <https://www.osce.org/representative-on-freedom-of-media/514633#:~:text=VIENNA%2C%2024%20March%202022%20%E2%80%93%20The,of%20the%20Russian%20military%20attack>

вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року, також реалізовувала проекти з посилення безпеки журналістів через свій офіс у Києві¹⁵⁵.

Крім того, низка міжнародних неурядових організацій підтримали безпеку українського медіасектору. Вони або тісно співпрацювали з місцевими організаціями, особливо коли ті не були присутні в країні, або організовували заходи через спеціальні місця чи через наявні офіси в Україні. Загалом міжнародна спільнота, яка працює над безпекою журналістів у всьому світі, була дуже активною і підтримувала українську медійну спільноту.

4.1. Міжнародні суб'єкти в країні відстежують питання безпеки журналістів та обмінюються інформацією

Серед міжурядових організацій Рада Європи через свою Платформу безпеки журналістів сприяла систематичному моніторингу нападів на журналістів¹⁵⁶. ОБСЄ не проводила систематичного моніторингу, але час від часу публічно засуджувала вбивства журналістів (див. вище, показник 4).

Серед міжнародних неурядових організацій систематичний моніторинг вбивств журналістів та інших питань безпеки здійснювали РБК, КЗЖ, МФЖ та МІП, які публікували відповідну інформацію на своїх сайтах. Оскільки ці організації не мають представництва в Україні, вони поклалися на співпрацю з місцевими організаціями, такими як ІМІ та НСЖУ.

4.2. Міжнародні суб'єкти сприяють застосуванню скоординованих підходів до питань безпеки

Міжнародні суб'єкти сприяють скоординованим підходам до питань безпеки й активно організовують періодичні інформаційні зустрічі, а також канали комунікації. Прикладами цього є Глобальний форум з розвитку медіа, який у лютому 2022 року створив відкриту групу з обміну інформацією¹⁵⁷. Ця група, яка регулярно зустрічається онлайн, передусім спрямована на сприяння обміну інформацією, але вона також проводить спільні адвокаційні заходи, такі як Перуджійська декларація у підтримку України, яку підписали 219 організацій і яка була опублікована 3 травня 2022 року¹⁵⁸. Організація «Інтерньюз», яка працює в Україні з офісом у Києві, також створила координаційну нараду медіадонорів для проведення періодичних інформаційних зустрічей.

4.3. Міжнародні суб'єкти в країні нарощують знання та потенціал

Впродовж 2022 року міжнародні суб'єкти в Україні підтримали низку заходів із нарощування потенціалу. Організації, які мають відповідний потенціал у країні, проводили їх безпосередньо, наприклад «Інтерньюз», яка повідомляє, що з лютого по листопад 2022 року провела тренінги з фізичної безпеки, тактичної першої допомоги, цифрової гігієни та кібербезпеки для 315 журналістів з усієї України¹⁵⁹.

Інші міжнародні організації, такі як РБК, організовували заходи з нарощування потенціалу через своїх місцевих партнерів.

155 Рада Європи, доступно за посиланням: <https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/sjm-scom-ukraine>

156 Рада Європи, доступно за посиланням: <https://fom.coe.int/en/pagesspeciales/detail/1>

157 Глобальний форум з розвитку медіа, доступно за посиланням: <https://gfmd.info/engagements/coordination-ukraine-media-support/>

158 Глобальний форум з розвитку медіа, доступно за посиланням: <https://gfmd.info/perugia-declaration-for-ukraine/>

159 Інтерньюз, доступно за посиланням: <https://internews.org/blog/keeping-independent-media-in-ukraine-operational/>

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. ООН та інші міжнародні організації повинні координувати свої зусилля, щоб забезпечити постійне навчання та виділення ресурсів для належного реагування на конфлікт, що постійно змінюється, і мінливі медіапотреби в країні. Це включає навчання та ресурси з питань цифрової безпеки, висвітлення конфліктів і реагування на надзвичайні ситуації. Ресурси, включно з усією інформацією, що публікується на цифрових каналах і через партнерські канали, мають бути доступними українською мовою, щоб охопити ширшу аудиторію та підвищити доступність для всіх стейкхолдерів.
2. ООН має продовжувати підтримувати та розширювати центри розповсюдження інформації та ресурсів, пов'язаних із безпекою журналістів. Ці центри також можуть відігравати ключову роль у координації ініціатив міжнародної співпраці між медіаорганізаціями та редакціями (див. рекомендацію № 5 у розділі «Ролі та реагування медіасуб'єктів і посередників»).
3. ООН та інші міжнародні організації повинні співпрацювати з ГО, що займаються розвитком медіа, та місцевими академічними установами щодо навчальних ініціатив і розроблення навчальних програм, щоб забезпечити достатню та всебічну підготовку студентів-журналістів з усіх аспектів безпеки.
4. ООН та іншим міжнародним організаціям слід мобілізувати додаткові ресурси для загальної адвокації щодо викликів, з якими стикаються журналісти в Україні, особливо в умовах повномасштабної війни. Посилення координації конче необхідне, коли йдеться про сприяння прозорості з боку державних суб'єктів, залучених до конфлікту, обмін даними, пов'язаними з судовим розглядом справ щодо насильства проти журналістів, моніторинг дотримання державою міжнародних стандартів безпеки журналістів, а також підвищення загальної обізнаності та видимості порушень свободи преси й безпеки журналістів.
5. Що стосується моніторингу, то ООН та інші міжнародні організації можуть покращити моніторинг відповідно до ЦСР 16.10.1 через створення централізованого хабу для публікації всіх даних моніторингу, доступних міжнародним партнерам, а також через сприяння скоординованому міжнародному реагуванню на дані моніторингу, включаючи інформацію про полонених журналістів і цивільних осіб, які утримує російська влада.
6. Рамкові документи, що визначають роботу ООН в Україні, такі як Координаційна рамкова програма та Перехідна рамкова програма, мають наголошувати на безпеці журналістів як на фундаментальному компоненті забезпечення свободи вираження поглядів.

7. ООН має бути забезпечений доступ до всієї території України, включно з тимчасово окупованими регіонами, для проведення моніторингу порушень та аналізу дотримання міжнародних конвенцій РФ, зокрема і з огляду на надання даних до Міжнародного кримінального суду.
8. ООН має заохочувати й сприяти взаємодії та залученню українських ОГС до правозахисних механізмів ООН (включаючи Спеціальні процедури, а також Раду з прав людини, Процес Універсального періодичного огляду, Комітет з прав людини) через надання українським ОГС спеціальних заходів з розбудови спроможності й інформаційних інструментів.

Додаток 1. Перелік опитаних і досліджених установ

Українські організації громадянського суспільства

- Комісія з журналістської етики
- Детектор медіа
- Лабораторія цифрової безпеки
- Школа цифрової безпеки 380
- Інститут масової інформації
- Львівський медіафорум
- Фонд розвитку ЗМІ
- Національна спілка журналістів України
- Інститут Розвитку Регіональної Преси
- Українська Гельсінська спілка з прав людини
- Жінки в медіа

Українські академічні установи

- Чорноморський національний університет імені Петра Могили
- Український Католицький Університет
- Кафедра ЮНЕСКО «Права людини, мир, демократія, толерантність та міжнародне взаєморозуміння» при Національному університеті «Києво-Могилянська академія»
- Донецький національний університет імені Василя Стуса

Представники ЗМІ

- 1+1
- 6262.com.ua
- Associated Press
- Бабель
- Bihus.Info
- Dziennik Gazeta Prawna
- Gazeta Wyborcza
- Hromadske
- Liga.net
- Media freelancers
- MOST
- NIKCENTER.ORG
- Радіо Свобода Україна
- Реальна газета
- Slidstvo.info
- СТБ
- Суспільне
- The Kyiv Independent
- The Washington Post
- Українська правда
- Vgory
- Вільне радіо
- ZMINA

Державні та політичні діячі

- Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки Апарату Ради національної безпеки і оборони України
- Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики
- Директорат інформаційної політики та інформаційної безпеки Міністерства культури та інформаційної політики України
- Директорат інформаційної політики у сфері оборони та стратегічних комунікацій Міністерства оборони України
- Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення

Установи ООН в Україні

- Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні
- Координаторка системи ООН в Україні
- Співробітник зі зв'язків з громадськістю Бюро ЮНЕСКО в Києві
- Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй

Інші міжнародні міжурядові та неурядові організації

- Chemonics
- Freedom House
- Human Rights Watch
- Інститут висвітлення війни та миру
- International Media Support
- Internews Network
- IREX
- Офіс представника ОБСЄ з питань свободи ЗМІ

Додаток 2. Вибрані джерела

А. Вебсайти

Для збору даних і документування були використані такі електронні вебсайти:

Організація Об'єднаних Націй та міжнародні неурядові організації

- Комітет захисту журналістів: <https://cpj.org/>
- Платформа Ради Європи з безпеки журналістів: <https://fom.coe.int/en/accueil>
- Моніторингова місія з прав людини в Україні: <https://www.ohchr.org/>
- Міжнародний інститут новинної безпеки: <https://newssafety.org/>
- Міжнародний інститут преси: <https://ipi.media/>
- Управління Верховного комісара ООН з прав людини: <https://www.ohchr.org/>
- Репортери без кордонів: <https://rsf.org/>
- Обсерваторія ЮНЕСКО з убивств журналістів: <https://www.unesco.org/>

Українські організації

- Детектор медіа: <https://detector.media/>
- Платформа з прав людини: <https://www.ppl.org.ua/>
- Інститут масової інформації: <https://imi.org.ua/>
- Національна спілка журналістів України: <https://nsju.org/>
- Жінки в медіа: <https://www.zhinkyvmedia.com/>
- ZMINA: <https://zmina.info/>

Б. Книги, статті та публікації

- Amnesty International. 'Ukraine: Devastating power cuts undermining civilian life as Christmas approaches' (2022) <https://www.amnesty.org>
- BBC News "Голий" календар журналісток "5 каналу" розсварив соцмережі' (Ukraine, 2022) <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63891864>
- Bihus.info. 'Журналісти Bihus.Info остаточно виграли суд в Ігоря Гладковського' (2022) <https://bihus.info/>
- Комісія з журналістської етики. 'Комісія з журналістської етики підготувала посібник з журналістської етики' (Україна, 2023) <https://cje.org.ua/>
- Commission on Journalism Ethics. 'Заява КЖЕ щодо неприпустимості тиску і застосування подвійних стандартів до журналістів, які висвітлюють війну' (2022) <https://cje.org.ua/statements/zayava-shchodo-neprypustymosti-tysku-i-zastosuvannia-podviynykh-standartiv-do-zhurnalistiv-iaki-vysvitliuyut-viynu/>
- Рада Європи. 'SJM-SCOM Support to Safety of Journalists, Media, and of Access to Information, including communication strategy for Prosecutor General's Office in Ukraine' (2022) <https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/sjm-scom-ukraine>

- Детектор медіа. ‘Журналісти вимагають негайно повернути акредитацію медіа, які висвітлювали події в Херсоні’ (Ukraine, 2022) <https://detector.media/>
- Детектор медіа. ‘Журналісти просять припинити цькування через необґрунтовані звинувачення у “коригуванні вогню” – заява’ (Ukraine, 2002) <https://detector.media/community/article/197930/2022-03-28-zhurnalisty-prosyat-prypynyty-tskuvannya-cherez-neobgruntovani-zvynuvachennya-u-koryguvanni-vognyu-zayava/>
- Детектор медіа. ‘Поліція розслідує 15 кримінальних проваджень за фактами злочинів росіян проти українських журналістів’ (Ukraine, 2022) <https://detector.media/>
- Детектор медіа. ‘Рада ухвалила закон “В Україні набув чинності закон “Про медіа”’ (Ukraine, 2022) <https://detector.media/>
- Детектор медіа. ‘Рада ухвалила закон “Про медіа”’ (Ukraine, 2022) <https://detector.media/>
- Детектор медіа. ‘Фото і відео “прильотів” ракет: чому українцям зась, а іноземним медіа можна?’ (Ukraine, 2022) <https://detector.media/>
- Детектор медіа. ‘Що конкретно (і чому) не можна повідомляти і показувати в медіа під час війни’ (Ukraine, 2022) <https://detector.media/>
- Глобальний форум з розвитку медіа. ‘Perugia Declaration for Ukraine — 3 May 2022’ (2022) <https://gfmf.info/perugia-declaration-for-ukraine/>
- Глобальний форум з розвитку медіа. ‘Ukraine media support’ (2022) <https://gfmf.info/engagements/coordination-ukraine-media-support/>
- Global Freedom of Expression. ‘Sedletska v. Ukraine’ <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/sedletska-v-ukraine/>
- Група аналізу загроз Google. ‘Fog of war: how the Ukraine conflict transformed the cyber threat landscape’ (2023) <https://blog.google/threat-analysis-group/>
- Генеральний штаб Збройних Сил України. ‘Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану’ (Ukraine, 2022) <https://www.mil.gov.ua/>
- Громадське радіо. ‘У медіа працює більше жінок, попри це їх досі дискримінують — дослідження’ (Ukraine, 2022) <https://hromadske.radio/>
- Моніторингова місія з прав людини. ‘Report on the human rights situation in Ukraine’ (Україна, 2022) <https://www.ohchr.org/>
- Платформа прав людини. ‘ЗМІ і війна: особливості поширення інформації та фото під час воєнного стану’ (Ukraine, 2022) <https://www.ppl.org.ua/>
- Human Rights Watch. ‘Tech Companies Should Prioritize Rights in Ukraine’ (2022) <https://www.hrw.org/news/2022/03/16/tech-companies-should-prioritize-rights-ukraine>

- Інститут масової інформації. '467 crimes against journalists and media in Ukraine committed by Russia in ten months of the war' (Ukraine, 2022) <https://imi.org.ua/en/>
- Інститут масової інформації. 'Anonymous threatens Glavkom journalists with prison for "terrorism"' (Ukraine, 2022) <https://imi.org.ua/en/>
- Інститут масової інформації. 'Freedom of speech barometer for december 2022' (Ukraine, 2022) <https://imi.org.ua/en/>
- Інститут масової інформації. 'In Kherson, collaborationists threat journalists with torture chambers' (Ukraine, 2022) <https://imi.org.ua/en/>
- Інститут масової інформації. 'List of journalists killed' (Ukraine, 2022) <https://imi.org.ua/en/>
- Інститут масової інформації. 'Russians threaten photojournalist who took picture of bombing of maternity hospital in Mariupol' (Ukraine, 2022) <https://imi.org.ua/en/>
- Інститут масової інформації. 'Ukrinform may have been hacked by a group with ties to the Russian GRU — SSCS' (Ukraine, 2022) <https://imi.org.ua/en/>
- Інститут масової інформації. 'За 11 місяців війни росія скоїла 477 злочинів проти журналістів та медіа в Україні' (Ukraine, 2022) <https://imi.org.ua/en/>
- Інститут масової інформації. 'Крим.реалії отримало погрози про тюремні терміни в сибіру' (Ukraine, 2022) <https://imi.org.ua/en/>
- Інститут масової інформації. 'Правові поради. Захист журналістів у разі нападів і побиттів' (Ukraine, 2022) <https://imi.org.ua/en/>
- Інститут висвітлення війни та миру. 'Ukraine: Journalists "Are Russia's First Target"' (2022) <https://iwpr.net/global-voices/ukraine-journalists-are-russias-first-target>
- Международный центр для журналистов (ICFJ). 'Online Attacks on Women Journalists Leading to 'Real World' Violence, New Research Shows' (2020) <https://www.icfj.org/>
- Міжнародний комітет Червоного Хреста. 'Article 79 - Measures of protection for journalists' (1949) <https://www.icrc.org/>
- Міжнародний комітет Червоного Хреста. 'How does international humanitarian law protect journalists in armed-conflict situations?' (2010) <https://www.icrc.org/en/>
- Міжнародний комітет Червоного Хреста. 'The Geneva Conventions and their Commentaries' (2014) <https://www.icrc.org/>
- Міжнародна організація праці. 'Occupational Safety and Health Convention' (C155) (1981), https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C155
- Інтерньюз. 'Supporting Ukrainian Journalists on the Frontlines of War' (2022) <https://internews.org/>
- Фонд розвитку ЗМІ. 'The state of local news in Ukraine: wartime special edition' (Ukraine, 2022) <https://research.mediadevelopmentfoundation.org/en/2022.html>

- Mil.gov.ua. <https://www.mil.gov.ua/>
- Mil.gov.ua. https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_zi_zminamu.pdf
- Міністерство оборони України. 'The Armed Forces of Ukraine conduct accreditation of mass media to cover Russia's military crimes' (Ukraine, 2022) <https://www.mil.gov.ua/>
- Міністерство закордонних справ України. 'Statement of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine on the occasion of the World Press Freedom Day' (Ukraine, 2022) <https://mfa.gov.ua/en/>
- Міністерство закордонних справ України. 'Statement of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine on the International Day of Ending Impunity for Crimes Against Journalists' (Ukraine, 2022) <https://mfa.gov.ua/en/>
- Національна поліція. 'Поліція Донеччини реагує на кожне звернення журналістів про перешкоджання професійної діяльності' (Ukraine, 2020) <https://dn.npu.gov.ua/>
- Національне громадське радіо. 'Russian forces are reportedly holding Ukrainian journalists hostage' (2022) <https://www.npr.org>
- Національна спілка журналістів України. 'Центри журналістської солідарності' (2022) <https://nsju.org/czentry-zhurnalistskoyi-solidarnosti/>
- Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ). 'Information on the cooperation of Ukraine with United Nations agencies, organizations, funds and programmes and other steps taken within the framework of the UN Plan of Action to address the safety of journalists, both online and offline' <https://www.ohchr.org/>
- Офіс Президента України. 'President awarded journalists who fight for Ukraine on the military and information fronts' (Ukraine, 2022) <https://www.president.gov.ua/>
- Офіс Генерального прокурора. 'Захист прав журналістів' (Ukraine, 2021) <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/11zahist-prav-zhurnalistiv>
- Управління Верховного комісара ООН з прав людини. 'International Covenant on Civil and Political Rights' (1966) <https://www.ohchr.org/>
- ОБСЄ. 'Journalism-2022: Safety, Resilience, Ethics' (2022) <https://www.osce.org/>
- ОБСЄ. 'OSCE Media Freedom Representative mourns journalists killed in Ukraine, warns of rapidly deteriorating safety situation for media workers' (Austria, 2022) <https://www.osce.org/>
- President.gov.ua <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>
- President.gov.ua. <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/>
- Rada.gov.ua. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39587>
- Радіо Свобода. / Radio Liberty. 'RFE/RL Journalist Dies In Russian Missile Strikes On Kyiv' <https://www.rferl.org/>
- Радіо Свобода. / Radio Liberty. 'Russian Lawmakers OK Bill On 'False News' About Military Operations, In Further Curb On Media' <https://www.rferl.org/>

- Радіо Свобода. 'Рада посилила відповідальність за вчинення злочинів проти журналістів' (Ukraine, 2022) <https://www.radiosvoboda.org/>
- Репортери без кордонів (РБК). 'Exclusive RSF investigation into the death of Maks Levin: "Information and evidence collected indicates this Ukrainian journalist was executed."' (2022) <https://rsf.org/en>
- Репортери без кордонів (РБК). 'Ukraine: a year of information warfare in numbers' (2022) <https://rsf.org/en/ukraine-year-information-warfare-numbers>
- Репортери без кордонів (РБК). 'RSF urges the Ukrainian authorities to lift arbitrary restrictions on reporters in the field' (2022) <https://rsf.org/en/rsf-urges-ukrainian-authorities-lift-arbitrary-restrictions-reporters-field>
- Платформа безпека журналістів. 'Russian Federation's aggression against Ukraine' (2022) <https://fom.coe.int/en/pagespeciales/detail/1>
- Фондація Суспільність. 'Now Ukrainian journalists can get insurance' (Ukraine, 2022) <https://souspilnist.org/>
- The Guardian. 'They said they'd mutilate and kill me,' says kidnapped Ukrainian journalist' (2022) <https://www.theguardian.com/>
- The Guardian 'Ukraine's Evgeny Maloletka: agency photographer of 2022' (2022) <https://www.theguardian.com/>
- Національна спілка журналістів України (НСЖУ). 'Russia's full-scale aggression in Ukraine takes lives of 43 media representatives — NUJU' (Ukraine, 2022) <https://nsju.org/news-english/russias-full-scale-aggression-in-ukraine-takes-lives-of-43-media-representatives-nuju/>
- Укрінформ. В Україні порушили 46 справ за злочини військових рф проти журналістів. (Ukraine, 2023) <https://www.ukrinform.ua/>
- ЮНЕСКО. 'Safety guide for journalists: a handbook for reporters in high-risk environments' (2017). <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000243986>
- ЮНЕСКО. Reporters Without Borders. 'Посібник з безпеки для журналістів: Посібник для репортерів у небезпечних зонах' (2022) <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381168>
- ЮНЕСКО. 'Director General's Report on the Safety of Journalists and the Danger of Impunity' (2022) <https://www.unesco.org/en/safety-journalists/dg-report-safety-journalists>
- ЮНЕСКО. 'Follow-up of the situation in the Autonomous Republic of Crimea (Ukraine)' (215 EX/5.I.E) (2022) <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000382685/PDF/382685eng.pdf.multi>
- ЮНЕСКО. 'Follow-up of the situation in the Autonomous Republic of Crimea (Ukraine)' (217 EX/4.I.F) (2023) <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386692/PDF/386692eng.pdf.multi>

- ЮНЕСКО. 'Global Toolkit for Law Enforcement Agents' (2022) <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000383978>
- ЮНЕСКО. 'Ukraine: UNESCO implementing new emergency measures to protect journalists' (2022) <https://www.unesco.org/>
- ЮНЕСКО. 'UNESCO: Killings of journalists up 50% in 2022, half targeted off duty' (2023). <https://www.unesco.org/en/>
- Організація Об'єднаних Націй. 'UN Security Council Resolution 2222' (2015) <https://digitallibrary.un.org/record/793613?ln=en>
- Рада ООН з прав людини. 'Universal Periodic Review - Ukraine' (Ukraine, 2022) <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/ua-index>
- Рада ООН з прав людини. 'Independent International Commission of Inquiry on Ukraine' (2022) <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/iicir-ukraine/index>
- Рада ООН з прав людини. 'Independent International Commission of Inquiry on Ukraine. Advance Unedited Version' (2022) <https://www.ohchr.org/sites/>
- Управління Верховного комісара ООН з прав людини. 'Situation of human rights in Ukraine in the context of the armed attack by the Russian Federation' (Ukraine, 2022) <https://www.ohchr.org/>
- Управління Верховного комісара ООН з прав людини. 'Update on the human rights situation in Ukraine' (Ukraine, 2022) <https://www.ohchr.org/>
- Організація Об'єднаних Націй в Україні. 'Transitional Framework' (2022) <https://ukraine.un.org/>
- Організація Об'єднаних Націй в Україні. 'Government of Ukraine — United Nations Partnership Framework for 2018–2022' (2017) <https://ukraine.un.org/>
- Організація Об'єднаних Націй в Україні. 'Update on the UN work in Ukraine March 16 2022' (2022) <https://ukraine.un.org/en/175103-update-un-work-ukraine-16032022>
- WARN. 'Academic Response to Hybrid Threats' <https://warn-erasmus.eu/>
- Жінки в медіа. 'The Situation of Women Journalists and Other Women Media Workers in Ukraine' (Ukraine, 2022) <https://drive.google.com/>
- World Press Photo. 'The Siege of Mariupol. Evgeniy Maloletka' (2023) <https://www.worldpressphoto.org/>
- Zmina. 'Окупанти тримають за ґратами в Росії та Криму 15 незалежних журналістів' (Ukraine, 2022) <https://zmina.info/news/pechonchyk-krym/>

With financial
support provided by

